

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

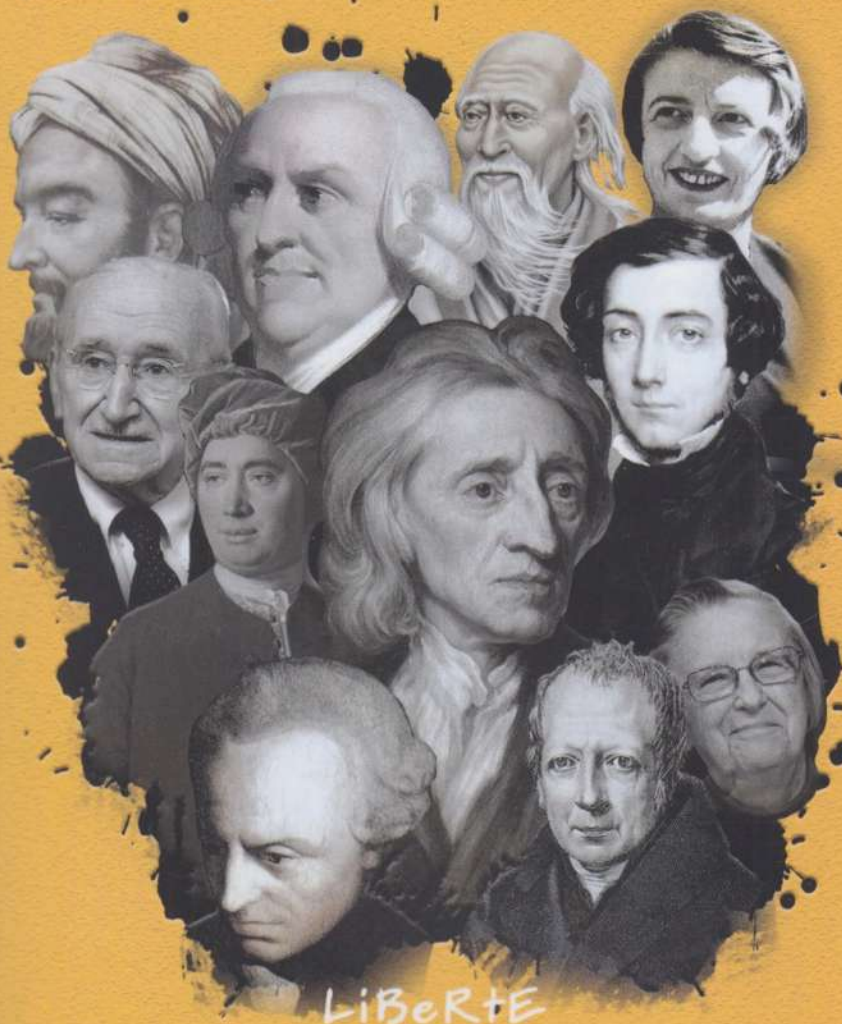
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

101 Büyük Liberal Düşünür

Eamonn Butler

Çeviren Nurdan Balcı

Butler, Eamonn, *101 Büyük Liberal Düşünür*, çev: Nurdan Güllüoğlu, Ankara: Liberte Yayınları, Temmuz 2022.

101 Büyük Liberal Düşünür

Eamonn Butler

Çeviren: Nurdan Balcı

LiBeRtE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

101 Büyük Liberal Düşünür
101 Great Liberal Thinkers
Eamonn Butler

Çeviren: **Nurdañ Balcı**

ISBN: 978-605-9823-64-7

Liberte Yayınları® | 247

1. Baskı: Temmuz 2022

© 2019, Liberte Yayınları®

© 2019, The Institute of Economic Affairs, London

Bu kitap ilk olarak, 2019 yılında, The Institute of Economic Affairs tarafından *101 Great Liberal Thinkers* adıyla basılmıştır. Bu eserin müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.

This book is first published by the Institute of Economic Affairs under the title *101 Great Liberal Thinkers* in 2019. The moral rights of the author have been asserted.

Yayın Editörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

Redaksiyon: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Serpil Koçtürk**

Kapak Tasarımı: **Ayyüce Dalkılıç**

Baskı: **Meteksan Matbaacılık**

Adres: Beytepe Köyü Yolu, No:3, 06800 Çankaya / Ankara

Telefon: (312) 266 44 10 | Faks: (312) 266 41 50 | Sertifika No: 46519

LiBeRtE
yayınegrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-posta: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Eamonn Butler

Eamonn Butler, dünyanın önde gelen siyasî düşünce kuruluşlarından Adam Smith Enstitüsü'nün müdürüdür. İktisat ve psikolojide lisans, felsefede doktora ve edebiyatta fahri doktora derecesine sahiptir. 1970'lerde Washington'da ABD Temsilciler Meclisi'nde çalışmış ve Adam Smith Enstitüsü'nün kurulmasına yardım etmek için Birleşik Krallık'a dönmeden önce Michigan Hillsdale College'da felsefe dersleri vermiştir. Daha önce Özgürlük Madalyası'na ve Birleşik Krallık Milli Serbest Teşebbüs Ödülü'ne layık görülen Butler, Mont Pelerin Cemiyeti'nin halen kâtipliğini yapmaktadır.

Eamonn Butler, Adam Smith, Milton Friedman, F. A. Hayek, Ludwig von Mises ve Ayn Rand gibi öncü iktisatçı ve düşünörlere giriş mahiyetindeki kitapları da dahil olmak üzere pek çok kitap yazmıştır. Klasik liberalizm, kamu tercihi, Magna Carta ve Avusturya İktisat Okulu üzerine el kitaplarının yanı sıra *Kısaltılmış Milletlerin Zenginliğı* ve *Piyasa Üzerine En İyi Kitap (The Best Book on the Market)*'ı yayımlamıştır. 2014'te *Özgür Toplumun Temelleri* ile Fisher Ödülü'nü kazanmıştır. Ücret ve Fiyat Kontrolünün Kırk Asırlık Tarihi (*Fourty Centuries of Wage and Price Controls*)'nin ve IQ serisinin eş yazarlığını yapmıştır. Basın, yayın ve sanal medyaya olan katkılarını halen sürdürmektedir.

Nurdan Balcı

Lisans ve yüksek lisans eğitimini İngiliz Edebiyatı alanında tamamlayan Nurdan Balcı, aynı alanda, "Iris Murdoch'ın Romanlarında Algının Eşlikçileri" konulu doktora tezini yazmakta ve Yeditepe Üniversitesi Çeviribilimi Bölümünde akademik yaşamını sürdürmektedir. *Septet* dergisinde "An Intermediary Genre: Clothing Social Facts with Memorial Candor in Ruth Behar's The Vulnerable Observer" başlıklı makalesi yayımlanmış olup, çalışmalarının genel çerçevesini, 'sosyal bilimler ışığında edebiyatı anlama ve anlamlandırma' oluşturur.

İÇİNDEKİLER

Düşünürler	9
1 Giriş	15
2 Liberalizm ve Liberal Düşünürler	17
3 Antik Çağda Liberal Düşünürler	23
4 Erken Dönem Modern Düşünürler	27
5 Akıl Çağı	43
6 Devrimciler ve Radikaller	67
7 Reform Çağı	89
8 Modern Çağ	119
9 Serbest Piyasa ve Toplum	131
10 Çağdaş Liberal Düşünürler	161
11 Sonuç	175
12 101 Liberal Alıntı Daha	177

Düşünürler

Antik Çağda Liberal Düşünürler

- [1] **Laozi** (~M.Ö. 600)
Toplumun kendiliğinden doğan düzeni
- [2] **Perikles** (M.Ö. 495-429)
Serbest ticaret ve serbest dolaşımın faydaları
- [3] **Zhuang Zhou** (M.Ö. 369-286)
Kanun yapıcıların bilgisinin sınırları
- [4] **Büyük Asoka** (M.Ö. 304-232)
Dinî ve siyasî hoşgörü
- [5] **Thomas Aquinas** (1225-1274)
Tabii hukuk geleneği
- [6] **İbn-i Haldun** (1332-1406)
Mülkiyet haklarının ve müşevviklerin önemi
- [7] **Francisco de Vitoria** (1486-1546) ve **Skolastikler**
Doğal haklar ve mülkiyet hakları
- [8] **Francisco Suárez** (1548-1617)
Devlet meşruiyetinin sınırları, doğal haklar
- [9] **I. Akbar** (1542-1605)
Dinî hoşgörü

Erken Dönem Modern Düşünürler

- [10] **Sir Edward Coke** (1552-1634)
Kralın haklarının sınırları; sanık hakları; bağımsız yargıç ihtiyacı

[11] Hugo Grotius (1583–1645)

Bireyin şahsı ve mülkiyeti üzerindeki hakları

[12] Thomas Hobbes (1588–1679)

Nefsi müdafaa hakkı, toplumsal sözleşme teorisi, müstebit hükümetleri/tiranları devirme hakkı

[13] John Milton (1608–1674)

İfade ve vicdan özgürlüğü

[14] John Lilburne (1614–1657) ve

[15] Richard Overton (~1599–1664)

Yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları, kanun önünde eşitlik

[16] Algernon Sidney (1622–1683)

Adalet ve özgürlük için devlet, müstebit kanunlara mukavemet/direnme hakkı

[17] John Locke (1632–1704)

Gücünü bireyden alan devlet, zati /şahsî mülkiyet

[18] Samuel von Pufendorf (1632–1694)

Doğal hukukun toplumsallık temeli, hakların merkezi otoriteyi gereksiz kılması

[19] William Wollaston (1659–1724)

Mülkiyet hakkının ilkeleri, yaşam ve mutluluğu arama hakkı

[20] John Trenchard (1662–1723) ve

[21] Thomas Gordon (~1691–1750).

Liberal ilkeleri hatırlatarak Amerikan devrimcilerine ilham verme

Akıl Çağı

[22] Bernard Mandeville (1670–1733)

Toplumsal temeli olarak menfaat, diğergamlığın müşevvikleri yok etmesi

[23] Montesquieu [Charles-Louis de Secondat] (1689–1755)

Kuvvetler ayrılığı, hukukî süreç, devleti sınırlamak adına serbest ticaret

[24] Voltaire [François-Marie Arouet] (1694–1778)

Yozlaşmanın tenkidi, ahlaki eylemde aklın rolü, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü

[25] François Quesnay (1694–1774)

Merkantilizm tenkidi, özgürlük yoluyla toplumsal uyum, serbest ticaret

[26] Benjamin Franklin (1706–1790)

Amerikan bağımsızlığı, doğal haklar, sağlam para, ticaret ve barış

[27] David Hume (1711–1776)

Akl değil fayda temelli bir toplum, mülkiyet hakları, sınırlı devlet

[28] Adam Ferguson (1723–1816)

Kendiliğinden doğan düzen, iş bölümü, yenilik/inovasyon ve büyüme

[29] Adam Smith (1723–1790)

Merkantilizm karşıtlığı, ticaretin karşılıklı/müteakabil kazançları, görünmez el, adalet

[30] Richard Price (1723–1791)

Kadın hakları, devletin akdî / sözleşme temelleri, seçim reformu

[31] Immanuel Kant (1724–1804)

Evrensel özgürlük hakkı, araç değil amaç olarak birey, hukukun üstünlüğü

[32] Anne-Robert-Jacques Turgot (1727–1781)

Denk bütçe, devlet kontrollerinin kaldırılması, subjektif değer teorisi

[33] Anders Chydenius (1729–1803)

Serbest ticaret, menfaat/kişisel çıkar, ifade özgürlüğü, devlet kontrollerinin tedricen kaldırılması / deregulasyon/ regülasyonların azaltılması

[34] Joseph Priestley (1733–1804)

İfade özgürlüğü, dinî hoşgörü, medeni ve siyaset hakları, kölelik karşıtlığı

Devrimciler ve Radikaller**[35] Thomas Paine (1737–1809)**

Amerikan İhtilâlî'nin gerekçelendirilmesi, hoşgörü, ahlaki eşitlik, cumhuriyetçi liberalizm

[36] Cesare Beccaria (1738–1794)

Cezalandırma teorisi, cezai ıslahat, hukukî ıslahat

[37] Thomas Jefferson (1743–1826)

Devredilemez haklar, müstebit hükümeti devirme hakkı, basın özgürlüğü, dinî hoşgörü

[38] Nicolas de Condorcet (1743 –1794)

Kamu tercihi problemi, kadınların oy hakkı, irksal eşitlik

[39] Jeremy Bentham (1748–1832)

Faydacılık, cinsel eşitlik, makul ceza, haklar tenkidi

[40] James Madison (1751–1836)

Kuvvetler ayrılığı, mülk olarak haklar, askeri göreve itiraz

[41] Caroline'lı John Taylor (1753–1824)

Doğal haklar, sınırlı bir devlet altında özerklik

[42] Antoine Destutt de Tracy (1754–1836)

İdeologlar, mülkiyet hakları, nesnel değer, enflasyon karşıtlığı, devlet desteği karşıtlığı

[43] William Godwin (1756–1836)

Anarşizm, faydacılık, ahlaki eşitlik

[44] Mary Wollstonecraft (1759–1797)

Feminizm, eşit haklar, cumhuriyetçilik

[45] Germaine de Staël (1766–1817)

Cumhuriyetçi liberalizm, mülkiyet ve haklar, meşruti krallık

[46] Wilhelm von Humboldt (1767–1835)

Ahlaki gelişmenin esasları olarak özgürlük, devletin gece bekçiliği

[47] Benjamin Constant (1767–1830)

Anayasal kuvvetler ayrılığı, gayrimeşru hükümete direnme hakkı

[48] Jean-Baptiste Say (1767–1832)

Say Yasası, arz yönlü iktisat, ilerleme için liberal teşvikler

[49] David Ricardo (1772–1823)

İktisadi teori, serbest ticaret, mukayeseli üstünlük

[50] James Mill (1773–1836)

Kanun ve cezaevi ıslahatı, faydacılık, hoşgörü, meclis ıslahatı

Islahat Çağı

[51] William Ellery Channing (1780–1842)

Cinsiyet eşitliği, yaşam hakkı, köleliğin kaldırılması

[52] Sarah Grimké (1792–1873) ve

[53] Angelina Grimké (1805–1879)

Köleliğin kaldırılması ve kadın hakları

[54] Frédéric Bastiat (1801–1850)

Korumacılık karşıtlığı, serbest ticaret ve yatırım, fırsat maliyeti

[55] Harriet Martineau (1802–1876)

Liberal feminizm, liberal iktisatçıların kurgusal örnekleri

[56] Richard Cobden (1804–1865) ve

[57] John Bright (1811–1889)

Serbest ticaretin faydaları, Manchester Liberalizmi, Tahıl Yasaları'nın ilgası

[58] Alexis de Tocqueville (1805–1859)

Anayasal ıslahatlar, çift meclisli devlet, çoğunlukçu demokrasinin sınırlandırılması

[59] William Lloyd Garrison (1805–1879)

Köleliğin kaldırılması, kadın hakları, pasif mukavemet

[60] John Stuart Mill (1806–1873)

Tercih ve mesuliyet, çoğunluğun tahakkümü, zarar vermeme ilkesi

[61] Harriet Taylor Mill (1807–1858)

Kadınların eğitimi ve oy hakkı, çalışan müşterek mülkiyeti

[62] Lysander Spooner (1808–1887)

Serbestleşme ve rekabet, kusurlar suç değildir, anarşizm

[63] Henry David Thoreau (1817–1862)

Sivil itaatsizlik, anarşizm, köleliğin kaldırılması, çoğunluk oyu haksızlığı

[64] Frederick Douglass (1818–1895)

Köleliğin kaldırılması, tercih ve mesuliyet

[65] Gustave de Molinari (1819–1912)

Anarkokapitalizm, devlet tenkidi, güç ve imtiyaz, özel emniyet

[66] Herbert Spencer (1820–1903)

Özgürlük ve ilerleme, toplumların evrimi, siyasi haklar, evrensel oy hakkı

[67] John Elliott Cairnes (1823–1875)

İktisadi yöntem, kusurlu rekabet, köleliğin iktisadi kayıpları

[68] Edward Atkinson (1827–1905)

Köleliğin kaldırılması, yayılcılık karşıtlığı, serbest ticaret

[69] Josephine Butler (1828–1906)

Liberal feminizm, özgürleşme, fuhuş kanunları ıslahatı

Modern Çağ**[70] Lord Acton [John Dalberg-Acton] (1834–1902)**

Güç yozlaştırır, en büyük siyasî amaç olarak birey, özgürlük başıbozukluk değildir

[71] Auberon Herbert (1838–1906)

Gönüllülük, devletin tek görevi olarak koruma

[72] Henry George (1839–1897)

Şerefiye vergisi

[73] Carl Menger (1840–1921)

Avusturya iktisat teorisi, yöntemsel nesnellik ve bireysellik

[74] Bruce Smith (1851–1937)

Muhafazakâr ve liberal gelenekler, müdahaleci devlet karşıtlığı

[75] Benjamin Tucker (1854–1939)

Anarşizm, mülkiyet hakları, kişisel özgürlük, devlet tanzim ve tedarikini sonlandırma

[76] Voltairine de Cleyre (1866–1912)

Anarşizm, cinsiyet rolleri ve evlilik tenkidi

[77] Albert J. Nock (1870–1945)

Radikal devletçilik karşıtlığı, devletin toplum karşıtı tabiatı

Özgür Ekonomi ve Toplum**[78] Ludwig von Mises (1881–1973)**

Avusturya iktisadî, sosyalist hesaplamanın imkansızlığı, iş döngüsü, sağlam para

[79] Frank Knight (1885–1972)

Temel olarak iktisadî özgürlük, hem piyasa hem de siyaset kusurludur

[80] Isabel Paterson (1886–1961)

Kanunlarca ket vurulmuş yaratıcılık, düzenlemeler tekelciliği oluşturur ve korur

[81] Rose Wilder Lane (1886–1968)

Bireysel özgürlüklerin devlet tarafında aşındırılması, özgür insanların yaratıcılığı

[82] Walter Eucken (1891–1950)

Ordoliberalizm ve Alman iktisadî mucizesi

[83] Suzanne La Follette (1893–1983)

Liberteryen feminizmin iktisadî altyapısı

[84] F. A. Hayek (1899–1992)

Kendiliğinden doğan düzen, akılcı planlamanın sınırları

[85] Karl Popper (1902–1994)

Otoriterliğin tarihsici kökeni, yanlış bilim ve hoşgörüsüzlük, hoşgörünün önemi

[86] Ayn Rand (1905–1982)

Nesnelcilik, hayat üzere bina edilmiş etik ve siyaset, ilerleme özgürlüğü gerektirir.

[87] Isaiah Berlin (1909–1997)

Tek bir ahlaki ya da siyasal doğru yoktur, pozitif ve negatif özgürlük

[88] Ronald Coase (1910–2013)

İşlem ücreti, mülkiyet hakları ve piyasanın gidişatı

[89] Milton Friedman (1912–2006)

Parasalcılık, ruhsat yalnızca imalatçılara yarar, okul çeki, tercih

[90] James M. Buchanan (1919–2013) ve

[91] Gordon Tullock (1922–2014)

Kamu Tercihi Okulu, seçmen, müktesep haklar demokrasiyi saptırır, devlet başarısızlığı

[92] Murray Rothbard (1926–1995)

Anarkokapitalizm, serbest döviz ihracı

Çağdaş Liberal Düşünürler

[93] Gary Becker (1930–2014)

İktisadın toplumsal meselelere tatbiki

[94] Israel Kirzner (1930–)

Teşebbüsün rolü, iktisadî teoride dinamiklerin ehemmiyeti

[95] Julian L. Simon (1932–1998)

Pazarların kıtlığı bertaraf etmesi, müspet bir kaynak olarak nüfus

[96] Elinor Ostrom (1933–2012)

Kamu malları yönetiminde kendiliğinden doğan düzen

[97] Walter Williams (1936–2020)

Toplumsal, siyasî ve iktisadî liberalizm, ırk yasalarının başarısızlığı

[98] Robert Nozick (1938–2002)

Minimal devlet düzeni, siyaset öncesindeki haklar, yeniden dağıtımın mantıksızlığı

[99] Hernando de Soto Polar (1941–)

Gelişmede mülkiyet haklarının ve kurumların ehemmiyeti

[100] Deirdre McCloskey (1942–)

İktisadi büyümede liberal değerlerin rolü

[101] David D. Friedman (1945–)

Anarkokapitalizm, özel hukuk, hukuk ve nizam için devlete ihtiyaç yoktur

1 | Giriş

Kitabın Konusu

Bu kitap, antik çağlardan günümüze kadar uzanan süreçte bireysel özgürlükle alakadar olmuş bazı öncü düşünürlerin yaşamlarını ve görüşlerini kısaca anlatır.

Tüm bu liberaller –kelimenin Avrupa’daki (Amerika’daki değil) bağlamını kullanacak olursak– bireysel özgürlüğü azamiye ve güç kullanımını asgariye indirmeyi siyasi, toplumsal ve iktisadi yaşamın öncelikleri olarak görür. Ancak bunun nasıl başarılabacağı ve devletin rolünün büyüklüğü konusundaki kesin görüşleri farklılık gösterir. Bir kısmı devlete çok az ihtiyaç duyulduğunu veyahut da hiç ihtiyaç duyulmadığını düşünmektedir. Birçoğu ise devlet otoritesinin özellikle savunma, iç güvenlik ve adaletin sağlanmasında gerekli olduğunu öne sürerken diğerleri toplumsal ve iktisadi yaşamda hükümetin daha büyük bir rolü olduğu kanısındadır.

Kitabın Muhatabı

Bu kitap öncelikli olarak siyaset, hükümet, toplumsal kurumlar, kapitalizm, haklar, özgürlük ve ahlak konularında kamusal

müzakereye ilgi duyan ve müzakerenin özgürlük yanlısı tarafını anlamak isteyen izan sahibi serbest okuyucular içindir. Özgür toplumun ilkelerini büyük ölçüde anlamış fakat bu kavramı şekillendiren fikirler, düşünürler ve düşünce okulları hakkında daha fazlasını bilmek isteyenler için tasarlanmıştır. Bu bilgiyi akademik tarzda dipnotlar, alıntılar ya da terimler dizini olmadan sade ve basit kelimelerle sunmayı amaçlar.

Mamafih, okula ve üniversiteye giden iktisat, siyaset ve felsefe talebeleri için de bir takım radikal fikirler ve düşünürlere giriş mahiyetindedir. Burada, toplumun nasıl yapılandırıldığı ve yapılandırılması gerektiği konusunda okuyucuyu bilinçli ve tenkidî müzakereye sevk edecek bol bol bilgi mevcuttur.

Kitabın Tertibi

Liberal düşünce esaslarının temel öğelerini yerleştirdikten sonra kitap, doğum tarihi sırasına göre liberal düşünürlerin fikrî hatlarını çizer. Bu, okuyucuya, liberal fikirlerin serencamına ilişkin bazı izlenimler verir. Fakat liberal düşüncenin güzergâhı dümdüz değildir. Liberalizm belirlenmiş bir öğreti değil, süregelen bir müzakereler dizisidir. Bir hususta evvela bir ilerleme olur, sonrasında bunu –ta ki başka düşünürler başka yönleri gösterene kadar– bir duraklama dönemi izler. Bazı düşünürler ise ilave mahiyetinde fikirleriyle konulara çokça katkıda bulunmuştur. Yani, liberalizm düşünürlerini sıralamanın mükemmel bir yolu yoktur. Lâkin bu kitabın amacı, bireyleri ve katkılarını kısaca anlatmak olduğu için kronolojik bir yaklaşım seçilmiştir.

2 | Liberalizm ve Liberal Düşünürler

BU KİTAPTAKİ DÜŞÜNÜRLER, ÇOĞU AMERİKALİ’NİN ‘liberaller’ olarak adlandırdığı kişiler değildir. İki grup da kişisel özgürlüğün önceliğini müdafaa ederken, Amerikalı liberaller bunu başarmak için toplumsal ve iktisadî yaşamda daha fazla devlet müdahalesini destekler. Söz konusu müdahaleler refah veya gelirin yeniden dağıtımını, geniş çapta kamu malı tedarik etmek, pazarları düzenlemek ve insanları kendi eylemlerinden korumak suretiyle işçi ve sanayiler için özel destek ve koruma teşebbüslerini de kapsayabilir.

Burada sıraladığımız liberaller başkalarının refahını pekâlâ düşünüyor olsa da bu tarz politikalara karşı ihtiyatlıdır. Onları özgürlüğe karşı bir tehlike olarak –yetkililere çok fazla erk vermek ve vatandaşlara özgür yetişkinlerden ziyade bağımlı çocuklar gibi muamele etmek– görür ve devlet müdahalesinin beklenmedik yıkıcı sonuçları olabileceğine (ekseriyetle olur) inanırlar.

Liberal Ne Demektir?

Liberalleri bu manada birleştiren bir takım temel ilkelerden bahsedilebilir.

Özgürlüğü azamiye çıkarmak: *Liberaller bireysel özgürlüğü azamiye çıkarmaya çalışmak gerektiğine inanır.* İnsanlar istedikleri yerde ve istedikleri şekilde yaşamaya, inançlarını seçmeye, kendilerini serbestçe ifade etmeye, birbirleriyle ticaret yapmaya, bir araya toplanmaya, siyasette yer almaya, mal sahibi olmaya, ürettiklerini elinde tutmaya ve keyfi tutuklanma, alıkoyulma veya zarar görme tehlikesi olmadan yaşamaya özgür olmalıdır. Diğer bireyler ya da yetkililer tarafından sadece *gerekli asgari kısıtlama*yla muhatap olmalıdırlar.

Bireyin önceliği: İkinci olarak liberaller *bireyi topluluktan daha önemli* görür. Yalnızca bireylerin istekleri, gayeleri ve menfaatleri vardır. Grupların yoktur. Onlar, sadece bir araya gelmiş bir bireyler topluluğudur. Bireylerin menfaatlerini bazı yetkililerin, uzmanların ya da siyasî liderlerin toplumun menfaati addettiği şeylere kurban ettiğimizde bireyler tahakküme maruz kalır.

Hoşgörü: Üçüncü olarak liberaller hoşgörüyü –inanların eylemlerini sırf onları tasvip etmiyoruz ya da onlara iştirak etmiyoruz diye kısıtlamamayı– savunurlar. Herkes, başkaları bu fikirleri ve yaşam tarzını ahlaksızca ya da rahatsız edici bulsa da kendi fikrini taşımaya, aklındaki söylemeye ve tercih ettiği gibi yaşamaya, özgür olmalıdır. İnsanlar, diğerleri onları huzur bozan kaçıklar olarak görse bile, dernek, sendika ve siyasî partilerde toplanmaya özgür olmalıdır. Geniş kesimler tarafından tasvip edilmeyen mal ve hizmet alışverişlerini (uyuşturucu, kumar, ve seks işçiliği de dahil) yapmaya ve büyük çoğunluk reddetse de inandıkları dinin ibadetlerini yerine getirmeye özgür olmalıdır.

Cebiri asgariye indirmek: Dördüncü olarak liberaller, cebri (zor) asgariye indirmeyi temenni eder. İnsanların başkalarına hükmetmek için güç ya da güç tehdidi kullandığı bir dünya değil, barış-

çıl şekilde anlaştığımız bir dünya isterler. Devletin yargı mercii vergilendirme, ceza kesme, hapsedme ya da başka cebrî uygulamaların gerekli asgari düzeyde tutulmasını sürdürmekle görevlidir. **Lord Acton**'ın da belirttiği gibi erk, yozlaştırma temayülündedir.

Temsili ve sınırlı devlet: Beşinci olarak, liberal yelpazedeki bazı liberaller devletin hiçbir şekilde faydalı olmadığını düşünürken, çoğu liberal devlete önemli bir rol biçer. Ancak bu sınırlı –bi-reyleri, ülkenin içinden ve dışından maruz kalabilecekleri şiddet ve hırsızlığa karşı savunmak, şiddet ya da hırsızlık vuku bulduğunda adaleti tesis etmek gibi– bir roldür.

Katı kuralların ne olacağına ve nasıl tatbik edileceğine karar verenlerin seçilmesinde çoğu liberal, *temsili ve anayasal demokrasiyi* müdafaa eder. Bunun, devlet yetkisinin, yalnızca onu oluşturan bireylere dayandığını vazıh kıldığını söylerler. Devlet onların efendisi değil hizmetkârdır. Resmi gücün nasıl *kullanılmayacağını* belirten bir anayasa ve temsilcilerin görevde devamını ya da görevden alımını belirleyecek serbest seçimler, bu ilişkiyi korumada şimdiye kadar bulunmuş en iyi yöntemlerdir.

Hukukun üstünlüğü: Altıncı olarak liberaller *hukukun üstünlüğünde* ısrarcıdır. Kanunlar herkese cinsiyet, ırk, din, dil, soy ve alakasız diğer özelliklerden bağımsız olarak aynı şekilde tatbik edilmelidir. Ayrıca sade vatandaşa tatbik edildiği gibi devlet görevlilerine de tatbik edilmelidir. Bu ilkeyi güvence altına almak ve iktidardakilerin yasaları kendi çıkarlarına göre işletmemesini sağlamak için, eşit muamele, ihzar emri, jüri yargılaması, hak olunan süreç ve suçla orantılı ceza gibi yargısal ilkeler gözetilmelidir.

Kendinden doğan düzen: Yedinci olarak liberaller, insan kurumlarının bilinçli planlamadan ziyade kendiliğinden ortaya çıktığını öne sürer. Kimse pazar, fiyat sistemi, para, dil, adalet kuralları ve teamül hukukunu özellikle icat etmemiştir. Bunlar, yarar

sağladığı için tamamen kendiliğinden gelişmiş ve sayısız bireylerarası etkileşim sonucu meydana gelmiştir.

Tıpkı çayırın öbür tarafına kolayca geçmek isteyen insan se-
linin izlediği yol gibi, bu tarz kurumlar *insan tasarımı*nın değil,
insan eyleminin bir mahsulüdür. Oluşumunda ve idaresinde kıla-
vuzluk yapacak yetkililere ihtiyaç duyulmayan bu kurumlar son
derece karmaşık yapılar olup *kendiliğinden doğan düzenin* emsal-
leridir. Hakikaten de devletin tavrı, bunları akla dayandırmaktan
çok sekteye uğratma yönündedir.

Serbest piyasa: Sekizinci olarak liberaller zenginliğin, piya-
sanın kendiliğinden doğan düzeni içerisinde bireylerin karşılıklı
işbirliği ile oluştuğunu ileri sürer. Refah bireylerce yapılan icat,
yaratım, tasarruf, yatırım ve karşılıklı faydaya dayanan mübadele
aracılığıyla gelir. İktisadi düzenimiz dürüstlük ve mülkiyete saygı
gibi basit kurallardan doğar.

Sivil toplum: Dokuzuncu olarak liberaller, gönüllü cemiyet-
lerin insanların sosyal ihtiyaçlarını devletten daha iyi giderdiği-
ne inanır. Bireysel önceliği vurgulamanın yanı sıra onların aile ve
grup (kulüp, cemiyet, sendika, din, okul, sanal topluluk) üyeleri
olduğunu da kabul eder. *Sivil toplumun* kendiliğinden oluşan bu
kurumları, bize, merkezî devletlerce tasarlanan kullanışsız ku-
rumlardan çok daha fazla işbirliği şansı sunmaktadır.

Erke ilişkin şüpheler: Son olarak liberaller siyasal erkin yoz-
laştırıcı etkilerinden kaygı duyar. Özgür toplum için en büyük
sorunun erk dağılımı değil, erk sahiplerinin sınırlandırılması ol-
duğunun farkındadır. Siyasetçi ve resmi görevlilerin melek ya da
kamusal menfaatin tarafsız savunucuları olmadığını bilir.

Liberal Düşünür Ne Demektir?

Hülâsa, liberaller kendiliğinden doğan ve gelişen bir düzenle be-
raber karşılıklı saygı, hoşgörü, barış, işbirliği ve özgür insanlar ara-

sında gönüllü mübadeleye inanır. Çoğunluğu, bunu, bireylerin güçlü ve güvenilir bir adalet sistemince korunan temel haklarına (yaşam, özgürlük, mülkiyet edinme) dayandırır. İfade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve hukukun üstünlüğünü desteklemekle birlikte, bireysel özgürlükleri ihlâl eden yetkilileri engellemek adına devlete sınırlar getirilmesini de destekler. Lâkin liberalizm geniş bir görüş yelpazesi olarak kalmaya devam etmekte ve liberaller birçok mevzu üzerinde fikir birliğine varamamaktadır.

Bazı Temel Klasik Liberal Tartışmalar

Liberaller için temel soru, 'bir bireyin özgürlüğüne gem vurmayı haklı kılacak şey (eğer varsa) nedir' sorusudur. Açıkça, insanların *her* istediğini yapmasına izin verilemez, çünkü bu, başkalarının benzer özgürlüklerine hâle getirilmesi demektir. Örneğin, yumruğunu sallama serbestiyetin burnumun ötesine geçemez. Aynı sebepten, insanlar, başkalarına, hırsızlık, sahtekârlık ya da fiziksel saldırı aracılığıyla zarar vermekte özgür olamaz. Fakat çoğu liberal, kamu yararı için, özgürlüğe ek kısıtlamalar (savunma, adalet ve kamu çalışmaları için vergi ödemeye zorlamak ya da diğer insanların hava ve suyunun kirletilmesini önlemek) getirilmesi gerektiğini kabul eder.

Özgürlük ve kamu yararı: Kamu yararına ulaşmak için, öncelikle kamu yararının tam olarak ne olduğu, ona kimin karar verdiği ve erişilmesi için ne tarz kısıtlamalara gidilmesi gerektiği gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Liberallerin bunlara farklı yanıtları vardır: Bazıları, 'toplumsal yararın' özgürlük alanında muhtelif kısıtlamalar gerektirdiğini savunurken diğerleri bu tarz engellerin hiçbir haklı gerekçesi olamayacağını savunur. Ancak liberaller, varılacak neticenin özgürlük lehine olması ve özgürlüğü kısıtlamaya çalışanların ikna edici sebepler sunması gerektiği konusunda hemfikirdir. Ayrıca bu meselelere devletin karar vermesinin man-

tıksız olduğunda da mutabıktırlar, çünkü devletler ‘daha fazla devlet, daha az özgürlük’ savunucusu olma temayülündedir.

Hakların tabiatı ve sınırı: Bazı liberaller *bireysel hakların* özgürlüğü kısıtlama ölçөгünü belirlediğini öne sürer. Yaşam, özgürlük, vicdan ve mülkiyet haklarına, devlet de dahil, kimse tarafından halel getirilemeyeceğini vurgular. Fakat bu, aynı zamanda bu hakların neler olduğu, bunlara kimin karar verdiği, hakların nereden geldiği, başkalarını nasıl yükümlü kıldığı, ne zaman feshedilebileceği ve hakları meşrulaştırmanın ne olduğu gibi önceden bahsettiğimiz soruları gündeme getirir.

Bazı liberaller hakları, insanlığın bir parçası olarak görürken, diğerleri onların toplumsal yararı ya da genel mutluluğu meşrulaştırıldığını düşünür. Diğer liberaller onları, bizi sınırsız devletin tahribatından koruyan ahlaki ilkeler (tartışmaya açık ilkeler olsa da) olarak değerlendirir. Başka liberaller ise hakların aslen var olup olmadığını sorgular. Fakat bireysel haklar fikrini benimseyenler, hakların yalnızca istisnai şartlarda askıya alınabileceği ve herhangi bir ihlâlin mutlaka iyi gerekçelendirilmesi gerektiğinde birleşir.

Erki frenlemek: Çoğu liberal, devletin güç kullanımına biçilen bazı roller olduğuna inanır. Bu da otoritenin amaçları, sınırları ve o sınırlar içerisinde nasıl tutulacağı konusunu akla getirir. Binaenaleyh, liberaller, devletin keyfi güç kullanımına mâni olması açısından hukukun üstünlüğünü destekler. Bazıları, devletin, yetkisini sadece hizmetkârı olduğu kişilerden aldığını ve yetkilerini aştığı anda o bireylerin yasal yollarla başkaldırabileceğini savunur. Ancak sorumuz burada tekerrür etmektedir: Tam olarak ne zaman?

Bu ve benzeri soruların hiçbirine bulunmuş kesin cevaplar yoktur. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da, liberallerin uzun zamandır bu cevapları güncel ve faal bir şekilde müzakere ettiğidir.

3 | Antik Çağda Liberal Düşünürler

Liberalizmin Antik Kökenleri

Özgürlük, evrensel bir kavramdır. Taoizm'den İslam ve Budizm'e, dünyanın dört bir yanında Asya'dan Orta Doğu ve Batı'ya kadar neredeyse her dinde ve kültürde sağlam kökleri vardır.

Çinli Antikçağ âlimi [1] **Laozi** (bazen Lao-Tzu ya da Lao-Tze olarak anılır) (~M.Ö. 600) Taoizm'in kurucusudur. *Yol ve Erdem* adlı eserinde insan hayatının, farklı güçler arasındaki karmaşık muvazenenin bir neticesi olduğunu ileri sürmüştür. Bu muvazeneye müdahale eden bir yöneticinin istenmeyen neticelere yol açma tehlikesi vardır. 'Her şeye karışıp, her şeye ilişmek işe yaramayacak ve tek neticesi sükût-u hayal olacak' demiştir.

İnsanlar kanun ya da zorlama olmadan uyum içinde yaşar.... Yasaklar arttıkça insanlar daha da fakirleşir. İlan edilen kurallar arttıkça, daha fazla hırsız ve eşkiya ortaya çıkar. O yüzden bilge bir yönetici der ki: 'Hiçbir şeyi amaç güderek yapmam; insanlar kendilerini dönüştürecekler. Bir şey yapmadan önce

beklerim çünkü doğru yolu onlar kendileri bulur. Kendime dert edinmem, insanlar kendi kendilerine zenginleşebilir...'

Avrupa'da, Antik Yunan ve Roma, liberal toplumlar değildi. Demokratik Atina'da bile, aslında kararları veren yalnızca küçük bir azınlıktı. İnsanların kişisel menfaatlerini devletinkilere tâbi kılması bekleniyordu. Yine de önde gelen Atinalılar liberal fikirleri dile getirmiştir. Örneğin, bir askeri general ve hatip olan [2] **Perikles** (M.Ö. 495-429), farklılıklara rağmen kanunların herkeşe eşit adalet dağıtması gerektiğini söyler, komşulara karşı hoşgörü çağrısında bulunurdu. Serbest ticaret ve serbest dolaşımın faydalarına dikkat çekmiştir: 'Düşman gözler yer yer rahatlığımızdan istifade etme fırsatı buluyor olsa da şehrimizin kapılarını dünyaya ardına kadar açıyor ve yabancıları, alışılmadık hareketlerinden dolayı asla öğrenme ve gözlemleme imkânından mahrum etmiyoruz.' Bu eşitlik, hoşgörü ve açık fikirliliğin Atina'yı örselemediğine, aksine onu daha da büyüttüğüne inanmıştır.

Çin'e geri dönecek olursak, etkili filozof [3] **Zhuang Zhou** ya da Zhuangzi (M.Ö. 369-286), bilgimizin sınırlı ve değerlerimizin kişisel olduğunu savunmaktaydı. Modern liberaller bunları, yetkililerin insanın hayatına niçin müdahale etme cüreti göstermemesi gerektiğinin önemli sebepleri olarak görmüştür. Zhuang Zhou ise şu kanaate varmıştı: Dünya, 'idare edilmeye ihtiyaç duymaz, esasen idare edilmemelidir de'.

Hindistan'da hükümdar [4] **Büyük Asoka** (M.Ö. 304-232) da özgürlük, sorumluluk, siyasî ve dinî hoşgörüye vurgu yapmıştır. Belki de karşılıklı saygı ve huzurun savaştan daha âlâ olduğu kanaatini getirerek, bunu, kendi karmaşık toplumunu oluşturan çok sayıda grup(Brahmanlar, Samanalar, Kşatriyalar) ve fikirler(Budizm, Jainizm, Ajivikizm) arasındaki gerilimi düşürmenin bir yolu olarak görmüştür.

Ortaçağda Özgürlük Fikirleri

İngiltere’de beşinci asırdan itibaren Anglosaksonlar gelişmiş bir mülk kullanım hakkı sistemi kurmuştu. Monarşi de kısıtlanmıştı; bazı krallar asillerden oluşan ve kralın erkini de sınırlayan danışma meclisi tarafından atanıyordu. Bu haklar ve kısıtlamalar, 1066’da istilacı Normanlar’la beraber süpürüldüyse de 1215’te, mülkiyet hakları ve adaletin önemli ilkelerinin ana hatlarını taşıyan ‘büyük şart’ *Magna Carta*’da, yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır. Sonraki krallar kendi ağırlıklarını tekrar ortaya koymak istemiş, fakat on yedinci asırda **Sir Edward Coke**, günümüzün İngilizce konuşulan dünyasında hala yankıları hissedilen *Magna Carta* ilkelerini tekrar gündeme getirmiştir.

İtalya’da Dominikli rahip [5] **Thomas Aquinas** (1225-1274), *doğal kanun* kavramını detaylandırarak izah etmişti. Tüm varlıkların kendi tabiatına sadık olması gerektiğine inanıyordu. İnsanın akıllı bir varlık olması, doğal amacını keşfetmek ve bu amaca en iyi şekilde ulaşmak için aklını kullanması demekti. **Ayn Rand** bu fikirleri yedi asır sonra geliştirecekti.

Orta Doğu ve ötesinde İslam -yedinci asırda doğuşundan itibaren- Batı’da bu değerler saygı görmeden çok önce iktisadî özgürlüğe ve teşebbüse açıldı. Ortaçağ’da Türk hükümdarlar aynı dönemin Avrupalı krallarından daha hoşgörülüydü. İslam ve hukuk âlimi [6] İbn-i Haldun (1332-1406), devletler ve başkaları tarafından yapılan sömürünün emek, tasarruf ve gelişmenin önündeki en büyük engel olduğunu kavramıştı:

İnsanların malına saldırmak, mal edinme ve kazanma saikini ortadan kaldırır. O zaman insanlar, mal edinmenin sonucunun tekrar ellerinden alınması olacağı kanaatine varır. Mal edinme saiki yok olduğunda, insanlar mal edinmek için hiçbir çaba sarf etmez. Mülkiyet haklarının ihlal sınırı ve derecesi, insanların mal edinme çabalarının yavaşlama sınırı ve derecesini belirler.

İspanya'da, [7] **Francisco de Vitoria**'nın (1486-1546) eserinden can bulan *Salamanca Okulu*, önceki rahiplerin fikirlerini, Rönesans'ın su yüzüne çıkan toplumsal, siyasî ve iktisadî gerçeklerine tatbik etme teşebbüsünde bulunmuştur. Bilindiği üzere bu skolastikler, bunu yaparak, genel bir liberal çerçeve çizmiş oldu. Örneğin, İspanyol Cizvit rahip [8] **Francisco Suárez** (1548-1617) doğal kanun kavramını ileri taşımış ve onun yaşam, özgürlük, mülkiyet ve fikir özgürlüğü gibi *doğal haklar* manasına geldiğini öne sürmüştür.

Suárez'in savunduğu bir başka fikir de sınırlı devlet anlayışıydı. Sosyal varlıklar olarak ortak amaçlar için çalışmanın ziyadesiyle faydasını gördüğümüzü belirtmişti. O yüzden otoriteye karar alma gücü vererek siyasî bir devlet oluşturuncaydık. Ancak güçler, otoriteye halk tarafından verildiğinden, insanların ceberut kralları tahttan indirme hakkı da bulunmaktaydı. Bu erken dönem *toplumsal sözleşme* fikri, John Locke ve Hugo Grotius gibi sonraki liberalleri de etkilemiştir.

Skolastik hareket iki asır boyunca olgunlaşmıştır. Sonraki mensuplar *iktisadî özgürlüklere* odaklanır. Özel mülkiyet sahiplerinin mülke daha iyi baktığı gerekçesiyle (tüm toplumun yararınadır) özel mülkiyeti savunur. Aynı zamanda, bir malın fiyatının onu oluşturma maliyetine değil de onun için oluşan talebe -ortak tahmin dayandığını iddia etmiştir. Skolastikler, kredinin artık yatırımı (yalnızca tüketimi değil) finanse ettiğini ve faiz oranlarının mukrizin karşılaştığı tehlike ve fırsatları yansıttığını göz önünde bulundurarak istikraz ve menfaate, önceki rahiplerden daha sıcak bakıyordu.

Tüm bunlar olurken, Babür İmparatorluğu'nun Müslüman hükümdarı [9] **Ekber Şah** (1542- 1605) hoşgörü ile ilgili liberal gözlemlerde bulunuyor ve Avrupa'daki muhalifler Engizisyon zulmü altında ezilirken bu hoşgörüyü Hindular ve Cizvitlere kadar götürüyordu.

Görünüşe göre, liberal fikirler sınır tanımıyor.

4 | Erken Dönem Modern Düşünürler

ON ALTI VE ON YEDİNCİ ASIR İNGİLTERE'si, LIBERALİZ-
min şahlanişı için beklenmeyen bir bölgeydi. Dinî ih-
tilaflar, hanedan çatışmaları ve yabancı savaşlar, Tudor
krallarında, İngiliz özgürlüklerine karşı çok az ilgi bırakmıştı. Fa-
kat 1603'te onları izleyen Stuartlar'da bu ilgi neredeyse hiç yoktu.
İskoç olmalarından ötürü İngiltere'nin teamül hukukunu paylaş-
mıyor, sarayda Fransızca konuşuyor, kralların mutlak üstünlü-
ğüyle ilgili kıtasal fikirleri özüksüyordu. Fakat hâlâ harcamala-
rını finanse etmek için meclisten para istemek zorundaydı ve bu,
mutlakîyetini sınırlandıran bir durumdu. I. Charles(1600-1649),
gümrük vergilerini ve mecburi istikrazı arttırarak, meclisi askıya
alarak, feodal vergileri tekrar canlandırarak, tekel satışlar yaparak
ve bayadır unutulmuş kanunların ihlali için para cezalarına çarp-
tırarak bunu önlemeye çalıştı.

Meclis, nihayetinde tekrar toplansa da, Charles'ın beş meclis
üyesini tutuklatma teşebbüsü bardağı taşıran son damla oldu.

Meclis yanlıları ile Kral taraftarları arasında çıkan kanlı iç savaş, Charles'ın yakalanıp yargılanması ve infazı ile sona ermiştir. Ancak yeni 'Devlet Koruyucu Lord' Oliver Cromwell'in (1599-1658) daha az despot olmadığı ortaya çıkmış oldu. 1660'ta monarşi eski yerini aldı lâkin meclis ile sonunda tahttan indirilip firar eden II. Charles (1630-1685) arasındaki gerilim devam etti. Şanlı Devrim olarak bilinen kansız bir darbeyle meclis, nispeten daha liberal olan Flemenk lider Oranlı William'ı (1650-1702), karısını ve James'in kızı Mary'yi (1662-1694) müşterek hükümdarlığa davet etti. Ancak yeni bir anayasal mutabakat olan 1689 İnsan Hakları Beyannamesi'nde anlaşmak zorundaydılar.

Siyaset tarihindeki bu tesadüfler siyasî teorisyenleri anayasal devlet, bireysel haklar ve vatandaşların tahakküm hükümetini alaşağı edebileceği vaziyetleri tekrar düşünmeye zorlamıştır.

[10] Sir Edward Coke (1552-1634)

İngiliz avukat, yargıç ve siyasetçi.

Başlıca fikirler: Kralın gücünün sınırları, meclisin hakları, keyfi vergiler karşılığı, sanık hakları, yargının bağımsızlığı, sözleşme hukuku.

Başlıca eserler: *Remonstrance to the King* [Kral'a İtiraz] (1621), *Petition of Right* [Parlamente Hakları] (1628).

NORFOLK DOĞUMLU VE CAMBRIDGE EĞİTİMLİ COKE, I. Elizabeth altında başsavcılık ve onun yerine geçen I. James altında Kral mahkemesinin baş yargıçlık mevkiine yükselmiştir. Ancak James'in varisi olan I. Charles dahil olmak üzere ikisiyle de ihtilafa düşmüştür.

Coke'un I. Elizabeth'le ihtilafı, hükümdarın bahşettiği imtiyazlar ve tekeller ile alakalıydı. Bunlar, önceleri, 'koruyucu sanayi' olma

işleviyle gerekçelendirilirken, gözde kişileri ödüllendirme ve gelirleri arttırma yöntemlerine dönüştü. İngiliz kralları, bu uygulamayı, tuz gibi günlük kullanım ürünlerine kadar ileri götürdü. Coke tarafından yönetilen meclis, 1601’de sarayın yetkisi altında tekelliliği getirdi. Lâkin I. James, kraliyet erki üzerindeki bu engeli reddetti ve bu imtiyazları bahşetmeye devam etti. Coke, meclis haklarının ‘İngiliz tebaasının kadim ve kati doğum hakkı; mirası’ olduğunu ileri sürerek meclisin tepkisi mahiyetinde *Kral’a İtiraz* (1621)’ı yazdı.

I. Charles mecburi istikrazı ya da askerlerin evinde konaklamasını reddeden toprak sahiplerini hapse attırınca, meclis bir kez daha itiraz etti. Coke, malum itirazını şu şekilde dile getirmiştir: ‘Herkesin evi, şiddete ve zarara karşı kalkanı ve emniyeti olduğu gibi, şatosu ve kalesidir.’ Ya da günümüz söylemiyle, ‘İngiliz’in evi, kalesidir.’

Coke, meclisin, *Magna Carta* ilkelerinin hala vatandaşları keyfi alıkoyulmadan ve meclis onayı dışında toplanan vergilerden koruduğunu açıkladığı *Yasa Tasarısı’nın* (*Resolutions*) ana hatlarını çizdi. Vatandaşın hak ve özgürlüklerini dile getirerek ve İhzar Emri’ne (*Habeas Corpus*) giden zemini hazırlayarak *Parlamentar Haklar* (1628)’ın yazılmasına öncülük etti. Coke, aynı zamanda, sözleşme hukukunu geliştirerek ve yargı bağımsızlığını tesis ederek sanıkların sessiz kalma hakkının ihdas edilmesinde etkili olmuştur.

[11] Hugo Grotius (1583–1645)

Flemenk hukukçu ve siyaset filozofu.

Başlıca fikirler: Bireyin şahsı ve mülkü üzerindeki hakları.

Başlıca eser: *Savaş ve Barış Hukuku* (1625).

HOLLANDA’DA BİR BAŞKA HUKUKÇU DAHA HAKLARIN TABİATı üzerine kafa yoruyordu. Hugo Grotius, liberal olmayan görüşleri de benimseyen bir filozoftu ancak liberal geleneğe kay-

da değer katkılarda bulunmuştur. Özellikle bireylerin ve grupların, kendini koruma ve mülkiyet hakları gibi tanrı vergisi haklara sahip olduğunu savunmuştur. O yüzden kendimizi ve malımızı diğerlerinden(devletten bile) gelebilecek saldırılara karşı meşru olarak müdafaa edebilirdik. Grotius, aynı zamanda haklarımızın, başkaları üzerine ne gibi sorumluluklar yüklediğini de izah etmiştir.

Lâkin yine de hakları dokunulmaz olarak görmedi. Haklardan ferâgatı gerektirecek (belki de zorla) vaziyetlerin olabileceğini kabul etmektedir. Haklar bireyin malı olduğu için, ticareti yapılılabılırdi, örneğin, insanlar kendilerini köle olarak satabilirdi. Sonraki liberaller bu ikinci görüşü kendiyle çelişmesi bakımından kınamış olsa da hakların ticareti fikri **John Locke**'un, devlet yetkisinin, yalnızca bireylerin kendi rızasıyla vazgeçebileceği haklara dayandığı görüşü hakkında fikir vermektedir.

[12] Thomas Hobbes (1588–1679)

İngiliz siyaset filozofu.

Başlıca fikirler: Nefsi müdafaa hakkı, özgür toplumun mâkûliyeti, toplumsal sözleşme teorisi, haklarını koruması için bireylerce oluşturulan devlet, devletin sınırları, müstebit hükûmeti devirme hakkı.

Başlıca Eser: *Leviathan* (1651).

HOBBS, **HUGO GROTIUS**'TAN DAHA AZ LİBERALDİ. ONUN ideal toplumunda, tam güce sahip bir hükümdar ön plana çıkıyordu ancak düşüncesinin bazı kısımları, sonraki liberal düşüncelerle ilgili ipucu verir. Örneğin, özgürlük engellerinin *gerekçelendirilmesi* gerektiğini savunmuştur. Bireylerin, devlete karşı bile, 'doğal' bir kendini savunma hakkı olduğu konusunda ısrar etmiştir. Hobbes'un kendini yönetmeye muktedir özgür insanlar

görüşü, **Adam Smith** ve **Friedrich von Hayek** gibi liberalleri kendiliğinden doğan toplumsal kuralları tefekküre sevk etmiştir.

Belki de en önemlisi, Hobbes'un *toplumsal mutabakat* mantığı-nın, **John Locke** gibi müteakip klasik liberaller için elzem bir araç olmasıydı. İnsanın, kendi menfaatini gözetken bir varlık olduğunu söylemişti. Kendi için orada olan insanların 'tabiattaki' doğal hâl üzere bir arada bulunması, herkesin herkesle savaşıması manasına gelirdi. Hayat 'tek başınayken yoksun, nahoş, yaban ve kısa' olurdu. 'Kendini koruma' ihtiyacı, 'kendini müştereken sınırlama' konusunda mutabakata varmayı bizatihi makul kılıyordu.

Fakat mutabakatlar bozulabilirdi, o yüzden toplumsal mutabakat, devlete, çatışmaları durdurmak için bazı erkler de sağlamalıydı. Hobbes, tek yasa koyucu ve idareci olan bu hükümdarın aynı zamanda din ve eğitim yetkilisi olması gerektiğini savunmuş, vatandaşlarına kendini yaralama dışında herhangi bir şey için emir verme yetkisiyle donatılabileceğini düşünmüştür.

Tam güç gerektiği kanaatine rağmen, Hobbes, bazı mühim liberal fikirler sergilemiştir. Öncelikli olarak, özgür bireylerce oluşturulmuş bir devlet tasavvur etmişti; devlet meşru olarak onlara dayatılamazdı. İkinci olarak, bireyler, kendi yetkisinin bir kısmını devlete devrederek onu inşa ederdi. Üçüncü olarak ise, devlet, katıyyen kendi amaçları için değil, yalnızca onu oluşturan bireylerin özgürlüklerini muhafaza etmek ve genişletmek için oluşturulmuştu. Dördüncü olarak, devletin sadece sınırlı yetkileri vardı, bireyleri kendilerini öldürme ya da yaralamaya sevk edemezdi. Beşinci olarak, yetkileri, yalnızca vatandaşlarının özgürlüklerini muhafaza edebildiği ve genişletebildiği sürece devam edebilirdi; devlet bunları yerine getirmediği takdirde bireyler ona uymakla yükümlü değildi.

Bu tarz fikirler- Hobbes'un zamanındaki sapmalar- müteakip liberaller için önemli derecede malzeme sağlamış ve Şanlı Devrim ve Amerikan Devrimi'nin bina edildiği entelektüel zemini oluşturmuştur.

[13] John Milton (1608-1674)

İngiliz şair, müzakereci ve devlet adamı.

Başlıca fikirler: dinî hoşgörü, ifade ve vicdan özgürlüğü, bir zımni mutabakat olarak devlet.

Başlıca eserler: *The Doctrine and Discipline of Divorce* [Boşanma Öğretisi ve Disiplini] (1643), *Areopagitica* (1644), *A Treatise of Civil Power* [Sivil Güç Üzerine Bir İnceleme] (1659).

EN İYİ, DİNİ DESTANI YITIK CENNET (1669) İLE BİLİNE N Milton, aynı zamanda boşanmanın meşruiyeti ve ahlaka uygunluğu, dinî hoşgörü ve kilisenin siyasetin yetki alanından çıkarılması gibi fikirleri savunmuştur. Bireylerin siyasî eşitliğini vurgulamış ve devletin, yöneticiler ile insanlar arasında zımni bir mutabakat olduğunu ifade etmiştir.

Milton, insanların müteakıl açık müzakereleri dinlediğinde doğru ve yanlış kendi kendine ayırt edebileceğine inanarak ifade ve vicdan(en azından Protestanlar için) özgürlüğünü savunmuştur. 'Bana tüm özgürlüklerden evvel bilme, ifade etme ve vicdana göre serbestçe tartışma özgürlüğü ver' demiştir.

I. Charles'ın infazından sonra 1649'da Milton, Oliver Cromwell'in yeni cumhuriyetçi hükümeti için müzakerelerde bulunmuştur. Ancak kısa sürede, Cromwell'i, hükümetinin insanlarla yaptığı zımni mutabakata uymaya davet ederek, müstebit Cromwell'in aleni tenkitçisi haline gelmiştir. Kendisi demokrat

olmasa da, daha liberal bir cumhuriyetin(özgür milletler topluluğu) hayalini kurmuş, ancak krallık eski düzenine getirilmiştir.

[14] John Lilburn (1614–1657) ve [15] Richard Overton (~ 1599–1664)

İngiliz sivil haklar aktivistleri ('Düzleyiciler').

Başlıca fikirler: Yaşam, özgürlük ve mülkiyet doğal hakları, sanık hakları, dinî hoşgörü, kanun önünde eşitlik, demokrasi, insanlara bağlı devlet.

Başlıca eserler: *England's New Chains Discovered* [İngiltere'nin Zincirlerini Keşfetmek] (Lilburn, 1646), *An Arrow Against All Tyrants* [Cebbarlara Bir Ok] (Overton, 1646).

JOHN LILBURNE'ÜN DİKKAT ÇEKİCİ KARIYERİ ADALET VE yetki üzerine milli tartışmaları ateşlemiştir. Sanıkların haklarındaki suçlamaları bilme, müştekileriyle yüzleşme ve kendine suç isnadından kaçınma haklarını savunmuştur. Dönemin devletleri, bu hakları reddetti ancak o, bunun ellerinde olmadığını söylemiştir. İnsanlar bahsedilen haklarla doğardı. İşte o yüzden 'Hürdoğan John' lakabını almıştır.

Lilburne'e *Düzleyici* ünvanı, iktisadî eşitliği savunduğu için değil, bireylerin ahlaken, siyaseten ve kanunen eşit olması gerektiğini savunduğu için verilmiştir. Düzleyiciler, dinî hoşgörü, hukukî eşitlik, geniş çerçeveli demokrasi ve insanlara bağlı devlet anlayışını destekleyerek önemli bir ıslahat hareketi haline geldi.

Lilburne, bu tarz radikal fikirleri bastırmayı hedefleyen resmi sansüre karşı çıkmıştır. Lilburne, kendinin ve yargıçların eşit olduğunu belirterek Yıldızlı Oda'nın(muhalefeti bastıran kapalı mahkeme) önünde eğilmeyi reddetmiş, kendine yöneltilen suçlamaların belirtilmesini talep etmiş, kendine suç isnat edencesine

yemin etmeyi reddetmiştir. Bu itaatsizlikler için ceza almış, kırbaçlanmış ve teşhir direğine bağlanmıştır. Ancak teşhir direğinde bile, üç sene daha hapiste kalmasına yol açacak şekilde müştekilerini azarlamış ve kalabalığa daha fazla broşür dağıtmıştır.

İngiliz İç Savaşı sırasında, Lilburne devrimci güçlere katılmış fakat onların dinî hoşgörüsüzlüğüne yönelttiği tenkitler yüzünden Meclis önüne çağırılmıştır. Ceza almasa da meclis mensuplarının lüks yaşamlarını ifşa ettiği için kısa süre sonra tekrar hapse atılmış ve meclis komitesine ‘asılmaktan fazlasını hak eden adaletsiz ve değersiz adamlar’ dediği için sürgün edilmiştir. İngiltere’ye izinsiz dönüşü üzerine ivedilikle tutuklandı ve hapiste iki sene daha geçirdi.

Lilburne’nün ‘Düzleyici’ arkadaşlarından Richard Overton, dinî özgürlük, kendine sahip olma ve temel doğal haklar (yaşam, özgürlük, mülkiyet) gibi döneminin kanıksanmamış haklarını da savunuyordu. Psikoposları tenkidi, dine aykırı olarak ebedi ruhun kurgudan ibaret olduğu görüşü, boşanmayla ilgili liberal düşünceleri ve yayımladığı korsan broşürler de onun meclis önüne çağırılmasına sebep olmuştur. Meclisin bahsi geçen konularda yargılama yetkisine karşı gelerek hepse mahkûm edilmiş fakat destek kampanyalarına müteakiben bir sene sonra serbest bırakılmıştır.

İki yıl sonra, Overton, Lilburne ve diğerleri, Cromwell’in istibdatını tenkit eden ve onu ‘yeni Kral’ olarak damgalayan broşür yüzünden tutuklandı. Dava devam etmediyse de bu kez darbe planlama söylentileri üzerine tekrar tutuklandı. Krallık nihayetinde tekrar tesis edildiğinde, Overton, ilkelerine bağlı kalarak, yeni hükümeti tenkit eden broşürler dağıtmaktan bir kez daha hapse atıldı.

[16] Algernon Sidney (1622-1683)

İngiliz siyasetçi ve cumhuriyet teorisyeni.

Başlıca fikirler: Adalet ve özgürlük için devlet, müstebit hükümetlere ve kanunlara mukavemet hakkı.

Başlıca eserler: *Discourses Concerning Government* [Devlete İlişkin Söylemler](1698).

SIDNEY, DEVLETİN GEREKLİ OLDUĞUNA İNANIYORDU, FAKAT rolünün, ‘adalet ve özgürlüğün tesisinde en faydalı şey’ olmasıyla sınırlı kalması gerekiyordu. ‘Özgür insanların her zaman müstebit hükümetlere mukavemet hakkı vardır’, demiştir. Bu tarz fikirler onu hem Britanya hem de Amerika’da John Locke’tan bile daha etkili kılmıştır. Stuart Krallığı tenkitçileri tarafından bolca alıntılanmış ve *Cato’nun Mektupları* (*Cato’s Letters*) ile Amerikan devrimcilerini uyandıran John Trenchard ve Thomas Gordon’a ilham kaynağı olmuştur. Thomas Jefferson, Sidney’yi Amerikan özgürlüğünün ana mimarlarından biri ilan etmiştir.

Sidney’e göre, devletler hukukun üstünde değildi: *Devlete İlişkin Söylemler* (1698)’de ‘Adaletli olmayan hukuk, hukuk değildir ve hukuk olmayana da uyulmamalıdır’ demiştir. Sidney, vatandaşların devletinde söz sahibi olduğuna inanarak tam gücü, büyük bir kötülük olarak görmüştür. Bu konudaki ihtilafı bertaraf etmiştir. I. Charles’ın duruşmasında bir cumhuriyetçi olarak oturmuş fakat kralın infazını intikamperest ve manasız bulmuştur. Sonrasında, Cromwell, birliklerini, meclisi(Cromwell’in istemediği ıslahatları teşvik ettiği için) feshetmek için gönderdiğinde, Sidney zorla kaldırılana kadar koltuğunu terk etmeyi reddetmiştir. Sonrasında tekrar, krallık yeniden tesis edildiğinde, bir başka müstebit hükümdar olarak gördüğü II. Charles’ın suikastını planladı. Bu sebeple vatan hainliğinden yargılandı. Aleyhinde tanık-

lık yapan sadece bir kişi (kanun iki kişi gerektiriyordu) olsa da, kötü namı 'astığım astık yargıç' George Jeffreys (1645-1689) *Söylemler*'i ikinci tanık olarak kabul etmiş ve Sidney infaza gönderilmiştir. Ömrü boyunca tüm yaptıklarının, 'insanoğlunun müşterek haklarını [ve] bu toprağın kanunlarını, yozlaşmış ilkeler ve keyfi güç uygulamasına karşı ayakta tutmak' için olduğunu ifade etmeye devam etmiştir.

[17] John Locke (1632-1704)

İngiliz filozof, fizikçi ve aktivist.

Başlıca fikirler: İnsan bilgisinin sınırları, yaşam ve özgürlük doğal hakları, devletin akdî tabiatı, devlet gücünü insanlardan alır, şahıs üzerindeki mülkiyet, müstebit hükümeti devirme hakkı.

Başlıca eserler: *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* (1689), *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* (1690), *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* (1690).

JOHN LOCKE, ON YEDİNCİ ASRIN EN ÖNDE GELEN FİLOZOF-
larındandı. *İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme* (1689) adlı eserinde Locke, tabii dünya ve insan dünyası ile ilgili bilginin sınırlarına vurgu yapmıştır. Fakat klasik liberalizmin babası olarak yerini sağlamlaştırması *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* (1689), *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* (1690) ve *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* (1690) eserleriyle olmuştur. Bu eserler, bireyin önceliği ve devletin sınırlarına ilişkin kuvvetli savlar barındırır.

Locke, avukat bir babanın oğluydu. Fakat yerel meclis üyelerinin himayesi sayesinde Westminster School ve Oxford'daki Christ Church College'da okudu. Mezuniyetinden sonra, Yunanca ve belagat derslerine girdi ve daha sonra Robert Boyle (1627-1691), Isaac Newton (1642-1726), Christian Huygens (1629-

1695) ve diğer önde gelen bilim adamlarıyla arkadaşlık kurarak bilim ve tıbbaya yöneldi.

Kendisi için Carolina Temel Anayasaları'nı tasarladığı (ve karaciğerindeki enfekte kisti temizleyerek hayatını kurtardığı) Lord Shaftesbury (1621-1683) altında devlet makamlarına getirildi. Fakat Shaftesbury'nin II. James'e husumeti, onun ve Locke'un sürgün edilmesine yol açtı. Hollanda ve Fransa'da geçirdiği seneler boyunca Locke, hoşgörü üzerine metinler ve buna artı olarak İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme'yi yazmıştır. James, dinî ve siyasî ihtilaflara gömüldüğünde, William ve Marry'nin lehine görevden alınmış ve Shaftesbury ile Locke kraliyet filikası üzerinde geri dönmüştür.

Ondan sonra Locke, II. James'in tahttan indirilişini gerekçelendiren, kralların *ilahi hakkını* istihfaf eden, meşru hükümetin, cebir ve şiddete değil, insanlarla yapılan mutabakata dayandığını öne süren *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* (1690) ve *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* (1690)'yi isimsiz olarak yayımladı. Savı, devleti ve onu oluşturan toplumsal mutabakatı *önceleyen doğal haklara* dayanıyordu.

Thomas Hobbes gibi Locke da devletin olmadığı bir *tabiat durumu* tasavvur etmişti. Kimsenin bir diğerine üstün gelmediği siyasî bir eşitlik hâli olduğunu savunmuştu. Allah'ın kulu ve malı olduğumuz için diğerleri bize sahip olamaz ve hükmedemez; insanlar arasında boyun eğme yoktur. Allah bizi yarattığında açıkça hayatta kalmamızı istemiştir, o yüzden kendimize ve birbirimize zarar verme ve/veya kendimizi ve birbirimizi öldürme hakkımız yoktur. Aksine her birimizin -Allah'ın verdiği- yaşam, sağlık ve özgürlük gibi doğal hakları vardır.

Fakat bu *tabiat kanunu* da insan kanunları gibi ihlal edilebilir. Tabiat durumunda polis, mahkeme ya da yargıçlar olmazdı, o yüzden hepimiz cebir ve zorlama ile karşı karşıya kalırdık. Bununla pekâlâ da savaşabilirdik lâkin mağdurlar orantısız davranmaya meyyaldır. Locke, böyle bir durumda, müşterek bir adalet sistemi üzerinde mutabık kalmayı uygun bulacağımızı söylemiştir.

Tabiat durumunda aynı zamanda *mülkiyet* de probleme yol açabilirdi. Mülkiyetin kendisi gayrimeşru değildi: Tanrı bize dünyayı müşterek kullanmamız için vermişti fakat yine de biz doğal kaynaklara sahip çıkabilirdik. Mülkiyeti şahsımız üzerine alır ve doğal kaynakları kendi emeğimizle birleştirence (örneğin, bir toprak parçasını ekerek), emeğimiz olan şahsi mülk, doğal kaynaktan ayrı tutulamayacağından o kaynak artık şahsımıza ait olurdu. Fakat burada da hudutlar vardır. İstifade edemeyeceğimiz toprağı ya da mülkü elde etmeye hakkımız yoktur. Artan bir nüfusta, kaynakların kısıtlılığı ve insanların ticaret yoluyla mal ve mülk biriktirmesi kıskançlık ve intizamsızlığa yol açabilir.

Locke, devleti, bu tabiat durumu sorunlarını çözmek için oluşturduğumuzu ifade eder. Haklarımızın bir kısmını yaşam, özgürlük, sağlık ve mülkiyet gibi haklarımızı muhafaza etmesi ve ihlâl edenleri cezalandırması için devlete *devretmekte* mutabıkızdır. 'Birinin kendini doğal özgürlüğünden mahrum bırakmasının tek yolu, kendi içinde müreffeh, emniyetli ve huzurlu yaşamasını sağlayacak bir topluluğa katılmaya ve bu toplulukla birleşmeye razı olmasıdır'. Bu devletin meşru olması için, bireysel yetkimiz, zorla değil, *rıza* ile devredilmelidir. Fakat o vakit, bu *toplumsal sözleşme* bağlayıcı olmaktadır. Meşru bir devletin, başkalarının haklarını ihlal ettiğimizde, haklarımızı askıya alacağını (örneğin hapsetme yoluyla) kabul etmemiz demektir.

Böyle büyük bir erk, kanunlara karar verme usûlünü mühim kılar. Locke, herkes toplumsal sözleşmenin gönüllü bir paydaşı olduğu için herkesin sürece dâhil olması gerektiğini söylemiştir. O yüzden demokrasi, içtima mutabakatın temel bir bölümüdür ve meşru hükümet çoğunluğun egemenliğine tâbidir. Buna karşın, vatandaşının rızası ile dizginlenmemiş bir devlet yağmacı bir oluşuma dönüşür ve hakları ihlâl etmeye başlar. Bu *gayrimeşru* devletin vatandaşları ona başkaldırmakta ve onu devirmekte, tıpkı nefis-i müdafaa için vahşi bir hayvanı öldürdüğünde olduğu gibi sonuna kadar haklıdır:

Ne zaman kanun yapıcılar insanların malını almaya ve yok etmeye çalışsa ya da onları keyfi güç yoluyla köleliğe sevk etse, daha fazla boyunduruk altına girme yükümlülüğü olmayan ve Allah'ın cebir ve zorbalığa karşı herkese bahsettiği son çareye kalmış insanlarla kendilerini bir savaş durumuna sokar.

Bu gibi fikirler, II. James'i tahttan indirmeyi amaçlayan kişileri haklı çıkarmak için benimsenmiş olup Amerika ve Fransa'daki devrimleri etkilemiştir.

[18] Samuel von Pufendorf (1632–1694)

Alman siyaset filozofu, hukukçu ve tarihçi.

Başlıca fikirler: Doğal hukukun temeli olarak toplumsallık, adalet ve mülkiyet hakları merkezi otoriteyi gereksiz kılar.

Başlıca eser: *Of the Laws of Nature and Peoples* [*Tabiat ve Halk Yasalarına Dair*] (1672).

PUFENDORF'UN DOĞAL HUKUK VE TOPLUMSAL SÖZLEŞME üzerine başlıca eserleri **John Locke**, **Montesquieu** ve Amerika'nın kurucularını etkilemiştir.

Pufendorf, **Thomas Hobbes** ile iki cephede fikir ayrılığına düşmüştür. İlk olarak sözde 'tabiat durumunun' bir savaş hali

olmayacağını, çünkü insanları dizginleyen ölçüde doğal bir ‘toplumsallık’ olduğunu ileri sürer. Bu toplumsallığı, doğal hukukun temeli olarak görmüştür. Ancak bu, emniyetli olmayan bir huzur olurdu ve onu sağlamak için toplumsallığımızı *kuvvetlendirmek* icap ederdi.

İkinci olarak Pufendorf, bu güvenilmez huzuru desteklemek için oluşturduğumuz devletin, akli ve vücudu olan bir canavar olmadığını savunmuştur. Eğer başkalarıyla huzur ve uyum içinde yaşayacaksak, kişilerarası haklar, adaletli yönetim ve mülkiyet kuralları haricinde güçlü bir merkezi otoriteye ihtiyacımız olmalıdır. ‘Devletin rızası’ onu oluşturan bireylerin rızasından daha fazlası değildir.

[19] William Wollaston(1659–1724)

İngiliz ilahiyatçı ve filozof.

Başlıca fikirler: Mülkiyet hakkı ilkeleri, yaşam hakkı, mutluluğu arama hakkı.

Başlıca eser: *The Religion of Nature Delineated* [*Tabiatın Dinî Tasavvuru*] (1722).

STAFFORDSHIRE DOĞUMLU VE CAMBRIDGE’DE EĞİTİM GÖRMÜŞ olan Wollaston, Birmingham’da rahip oldu fakat mirası onun felsefe, tarih ve din alanlarına vakit ayırabilmesini sağladı. Tesiri oldukça fazlaydı. Kitabı, *Tabiatın Dinî Tasavvuru* (1722) on bin kopya sattı. Yaşam hakkı ve ‘mutluluğu arama’ hakkı, **Benjamin Franklin**’i etkiledi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi üzerinde yansımaları oldu.

Wollaston, insanın yaşamı ve vücudunun bireyselliğinin bir parçası olduğunu ve bunların kişiye aidiyetini savundu. Güç ve yetki onları almayı haklı çıkarmıyordu. Kudret ve hak farklı şey-

lerdi. Fakat akıl evrenseldi: insan başkaları için kabul edilebilir gördüğünü kendi için de kabul edilebilir görmeliydi. Aynı mantıkla, kimse bir başkasının ‘mutluluğunu engelleyemezdi’; gerçekten de insanların can, mal ve mutluluklarına yapılan saldırılara karşı kendilerini müdafaa etme hakları bulunmaktaydı.

Wollaston aynı zamanda mülkiyet haklarının temel ilkelerini de belirlemiştir. Münhasırlık, devredilebilme ve infazı kabil olma. Sahipliğin, bir şeyi kullanma ve üzerinde tasarruf etme imtiyazı anlamına geldiğini söylemiştir. Mülkiyet, mutabakat ya da hibe yoluyla devredilebilir. Mağdurların, kendilerinden çalınanı ya da çalınanın eşdeğerini tahsil etme hakkı vardır.

[20] John Trenchard (1662-1723) ve [21] Thomas Gordon (~ 1691-1750)

İngiliz yazar ve ıslahatçılar.

Başlıca fikirler: Doğal haklar ilkelerinin tatbiki, mutabakat devletinden muasır devlete, Amerikan devrimcilerinin ilham kaynağı.

Başlıca eserler: *Cato's Letters* [Cato'nun Mektupları] (1720-1723)

1 720 VE 1723 YILLARI ARASINDA TRENCHARD VE GORDON, sadık cumhuriyetçi tenkitçi Julius Caesar'ın ismini alan ve 138 gazete denemesinden oluşan *Cato'nun Mektupları*'nı beraber yazdı. Denemeler, güncel meselelere ilişkin sunduğu sert görüşleri ve liberal fikirlerini zeki müzakeresi sayesinde oldukça rağbet gördü.

Varlıklı bir ıslahatçı olan Trenchard, öncelikle, Katoliklerin Stuartlar'ı tahta döndürmek için sarf ettiği çabaları ifşa eden haftalık dergi *Bağımsız Whig*'de belâgatlı nüktedan Gordon ile iş birliği yaptı ve vicdan hürriyetinin, rahiplerin veya siyasetçilerin feshedemeyeceği, el koyamayacağı doğal bir hak olduğunu savundu.

Algernon Sidney'ye müteakiben, *Cato'nun Mektupları* büyük devlet siyasetçileri ve yetkililerinin yozlaşma ve zorbalığını ağır bir şekilde tenkit etmiş ve ifade hürriyeti talep ederken **John Locke**'un doğal hukuk ve doğal haklar teorilerini kullanmıştır. Onlar 1720 ekonomik iflasını (siyasetçiler, Güney Denizi Şirketi'ne değersizliği kısa sürede ortaya çıkacak olan Güney Amerikan ticareti tekeli verdiğinde) siyasetçi, bakan ve asillerin sahtekârlık ve yolsuzluğunu besleyen, şişirilmiş ve müdahaleci bir hükümete isnat etmiştir. Devletin rızaya dayalı olduğu ve halkın zorba yönetimi devirme hakkı olduğu iddiaları, mektupları (*Letters*) -ve Sidney ile Locke'un fikirlerini- özellikle Amerika'da yaygın kılmıştır.

5 | Akıl Çağı

CHARLES EDWARD STUART'IN (GÜZEL PRENS CHARLIE) 1746'daki malûbiyeti, Fransız usulü tam güce dönüş umudunu sona erdirdi ve Britanya'nın yeni anayasal krallığının teminatı oldu. Bilhassa İskoçya, yeni istikrardan ve 1707 Birleşme Yasası'nı takip eden ticaretin başlamasından faydalandı. İskoç Aydınlanması adı verilen olguda, **David Hume** ve **Adam Smith** gibi yeni dalga İskoç düşünürler, toplumun işleyişi, etik, iktisat, vergilendirme, siyasi yapılar, bireysel hak ve özgürlükler üzerine yeni fikirler keşfetti. Fransa'da bile bu fikirler yayılırken, Katolik Klisesi'nin gücü ve yetkisi daha fazla sorgulanıyor, aristokrat olmayan daha çok kişi liyakat esasıyla devlet kademelerine atanıyordu.

Hem İngiliz hem de Fransız liberalizmi, devleti, aklî ilkelere dayandırmayı amaçlamış, fakat farklı yönlerde ilerlemişti. İngiliz liberalizmi, bireysellik ve asgari devlet anlayışını vurgulayarak Kıta-usulü tam güce karşın sıradan halkın hakları üzerinde duruyordu. Bunun aksine, Fransız liberalizmi, yaygın hukukî, toplumsal ve dinî kurumları kabullenmiş fakat devletin daha aklî şe-

kilde yürütülmesinde demokrasinin rol oynayabileceğinin altını çizmiştir. Demokratik ama devletçi olmasından ötürü, Fransız liberalizmi ekseriyetle, siyaset filozofu Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) örneğindeki gibi (bu fikir birliği sonrasına **Voltaire, Montesquieu ve Benjamin Constant**'ın Lockçu liberalizmi ile sarsılmış olsa da) Sol ile ilişkilendiriliyordu.

[22] Bernard Mandeville (1670–1733)

Anglo-Flemenk fizikçi, ahlak filozofu, siyaset teorisyeni ve heccav.

Başlıca fikirler: İşlevsel toplumun temeli olarak menfaat, iş dağılımı, diğergâmlığın saikler üzerindeki yıkıcı etkisi.

Başlıca eserler: *The Grumbling Hive or Knaves Turn'd Honest* [Homurtulu Kovan veya Düzenbazın Dürüstlüğe Dönüşü] (1705), *Arılar Meseli* (1714).

ROTTERDAM'DA DOĞAN MANDEVILLE HAYATININ BÜYÜK BİR kısmını İngiltere'de geçirdi. Şaşırtıcı bir biçimde, toplumun hayırseverlik değil menfaat üzerine kurulu olduğunu ileri sürdü. Bu fikrini, komik şiiri *Homurtulu Kovan veya Düzenbazın Dürüstlüğe Dönüşü* (1705)'nde dile getirmiştir. İngiltere üzerine yazılmış bu skandal fakat nüktedan şiir, ahlak ve toplumsal teori üzerine ilave denemeler ile 1714'te *Arılar Meseli* olarak tekrar yayımlandı.

Mandeville'in mısraları, arılar ansızın diğergâm canlılara dönüşene dek memnuniyet ve dürüstlük ile kutsanmış gelişen bir arı topluluğu tasvir eder. Sonrasında kişisel menfaat ve güdüleyici bir heves olmaksızın arılar avareleşir ve yoksul hale düşer. Adam Smith tarafından daha akademik bir açıdan ele alındığı üzere Mandeville'in kastı, şahsi menfaatin yerli yerince yönlendirilmesi halinde -Smith, Mandville'in kendini feda etmenin zararlı olduğu

görüşüne karşı çıksa da- yenilik, çaba ve o yüzden de ilerlemeye teşvik ettiğidir. Mandville açgözlülük gibi sözde kötü özelliklerimizin refahımızın merkezinde olduğunu savundu. ‘Kusurları’ engellemeye çalışan ya da ‘erdemleri’ yücelten siyasetçi, toplumun işleyişini sekteye uğratar. Fakat açgözlülüğün yönlendirilmesi ile ‘şahsi kusurlar ... toplumsal faydalara döndürülebilir’.

Mandville, *Toplumun Tabiatı Üzerine Bir İnceleme*’de (*A Search into the Nature of Society*) (1723) ahlakın, kendimizi redde, ‘ahlak duygusuna’ ya da akla dayandığı fikrine karşı çıkmıştır. O, daha ziyade, başka kişilerin kendisine hizmet eden davranışlarının kötülüğü ile karşılaştığımızda kendimizi koruma arzusundan kaynaklanır. Ne gariptir ki, o yüzden ‘Kötülük ... bizi sosyal varlıklar yapan temel ilkedir.... Toplum, kötülük bittiği anda, eğer külliye dağılmayacaksa da bozulacaktır’.

F. A. Hayek’in de 250 sene sonra belirttiği gibi, tahrik edici bu üslubun altında liberal teorinin önemli bir ilkesi yatar: Menfaatleriyle harekete geçen bireylerin günlük etkileşimlerinden meydana gelen karmaşık toplumlar. İnsanları, olduğundan farklı davranmaya sevk etmeye çalışarak, bu karmaşık eylem ağını bozma tehlikesini göze alıyoruz demektir.

[23] Montesquieu [Charles-Louis De Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu] (1689–1755)

Fransız avukat ve siyaset filozofu.

Başlıca fikirler: Anayasal teori, kuvvetler ayrılığı, hukukî süreç, masumiyet karinesi, devleti sınırlamak adına serbest ticaret.

Başlıca eserler: *İran Mektupları* (1721), *Kanunların Ruhu* (1748).

MONTESQUIEU’NÜN ÖZGÜRLÜK VE KANUNLAR ARASINDAKİ ilişkiye dair oldukça özgün düşünce biçimi ve kuvvetler

ayrılığı üzerine kurulmuş yenilikçi anayasal sistemi, İran Mektupları (1721) ve *Kanunların Ruhu* (1748) adlı kitaplarını, devrim sonrası hükümetine sağladığı bakış açısı sayesinde bilhassa Fransa ve Amerika'da etkin kılmıştır.

Montesquieu ana siyasî sorunun, devlet yetkililerinin erkinin nasıl sınırlanacağı ve zorba yönetime kaymanın nasıl engelleneyeceği olduğunu görmüştür. **John Locke**'un İkinci İnceleme'si üzerine binaen, 'kuvvet kuvveti kontrol edecek şekilde' kuvvetler ayrılığını savunmuştur. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri, bir kısım tarafından suiistimâl edilen şeyler başka bir kısım tarafından sınırlandırılabilsin diye farklı zümrelerde toplanmalıdır. Yasama, yürütmeyi sınırlandıracak vergilendirme erkini elinde tutar. Yürütme, yasamanın kararlarını veto etme yetkisine sahiptir. Yasama organının kendisi, biri diğerinin kararlarını engellesin diye ikiye bölünebilir. Yargılama ise kanunların iltimassız tatbikini sağladığı ölçüde bağımsız olacaktır. Adaletli yargılanma hakkı, masumiyet karinesi ve suça uygun cezalandırmayı da kapsayan bir hukuk süreci işlemelidir.

Montesquieu, Britanya'nın krallığı kontrol altına alma biçiminden çok etkilenmişti. Ancak ne olursa olsun, görevi, bizi zarardan korurken mümkün olduğunca özgür kılmak olan devletin küçük bir güce ihtiyaç duyduğunu düşündü. Bu yüzden hukuk, yalnızca kamu düzen ve güvenliğini amaç edinmeli, özgürlüğü azamiye çıkarmak için canla başla çalışmalıdır. Din ya da yaşam tarzı gibi alanlarda söz hakkı yoktur. İnsanların farazi niyetlerini değil, yalnızca eylemlerini göz önünde bulundurmalıdır. Kanunlar keyfi, şahsi ve değişken değil, bilinebilir, genel ve kestirilebilir olmalıdır.

Kendinden sonraki **Adam Smith** gibi Montesquieu de, mübadelecinin yalnızca satıcıya değil iki tarafa da yararlı olduğunu savunarak ticarete devlet müdahalesini sertçe tenkit etmiştir. Savaş ve

fethin aksine, uluslararası ticaret, ordular ya da masraflar olmaksızın kendi faydasını kendi sağlamıştır. Aynı zamanda devletlerin gücünü de sınırlamıştır. Uluslararası pazarların, bireysel devletlerce kontrol edilmesi imkânsızdır; mübadele kuru, herhangi bir ülkenin fermanıyla değil, birçok ülkeden tüccarlarca belirlenir; ticaret bizi zenginleştirdiğinden devletlerin ona ket vurmaktan çok onu kolaylaştırmak için sâiki bulunur ve ayrıca ticaret yapan ülkelerin güvenilir kalması bütçe sorumsuzluğunun engellenmesine yardımcı olmuştur. İktisadi gerçeklik, o yüzden, siyasetçilerin aşırıya kaçan hırslarını engellemede faydalı olmuştur.

[24] Voltaire [François-Marie Arouet] (1694-1778)

Fransız oyun yazarı, romancı ve müzakereci.

Başlıca fikirler: Soyluların ve kilisenin yozlaşmasının tenkidi, ahlaki eylemde mantığın ve özgürlüğün rolü, hoşgörü ve ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, merkantilizm tenkidi, mülkiyet haklarının faydası.

Başlıca eser: *Lettres Philosophiques* [İngilizler Üzerine Felsefî Mektuplar] (1734).

VOLTAIRE, FRANSIZ AYDINLANMASI'NIN ÖNEMLİ SİMLERİNDİ. Döneminin haksızlıkları, siyasetçilerin ve din adamlarının ikiyüzlülüğü ve yozlaşması üzerine tartışmaları güç sahiplerini rahatsız etmiştir. 'Yönetim sanatı, genel olarak, vatandaşların bir kısmına para vermek üzere diğer bir kısmından mümkün olduğunca çok para toplamaktır' ifadesi meşhurdur.

İftira ile suçlanarak ve güçlü bir soylu tarafından tehdit edilerek, mühim düşünürler ve ıslahatçılarla tanışacağı ve **John Locke**'un eserine aşina hale geleceği İngiltere'ye sürgüne gönderilmiştir. Tıpkı **Montesquieu** gibi Britanya'nın liberal kurumla-

rından, temel haklarından, anayasal devletinden ve ifade özgürlüğünden etkilenmiştir. Tüm meslek hayatını özgürlük, hoşgörü, ifade özgürlüğü ve serbest ticarete teşvik etmekle geçirmiştir İngilizler Üzerine Felsefi Mektuplar (1734) adlı eserinde Fransa'yı soylu güçleri çökertmeye sevk etmiş ve kilisenin hoşgörüsüzlüğünü tenkit etmiştir. Bastille'de (hapishane hisarı) geçirdiği kısa süre haksızlık, baskı ve salgına ilişkin tenkitlerini durdurmadı.

Voltaire, anayasal krallık için kampanyalar yürüttü. Kitlelerin öngörüsüzlüğünün demokrasiyi güvenilemez kıldığını düşündü, fakat aydınlanmış bir kralın, tüm nüfusun refahını arttıracak ıslahatlar yapabileceğine inandı. İnsanlar doğal kanunlarla yönetiliyor olsa de özgür iradelerinin olduğunu öne sürerek özgürlüğü müdafaa etti. Ahlaki eylem, mantık ve eylem özgürlüğünden geçiyordu ve ifade özgürlüğü bunun mecburi bir parçasıydı. Aslında hiçbir zaman 'Söylediğine katılmıyorum ama söyleme hakkını ölümüne müdafaa edeceğim' demedi. Fakat kendine atfedilen bu ifade görüşlerini uygun biçimde hülasa eder.

Voltaire, keyfi gücü, onu hukukun egemenliği altına alarak sınırlamayı hedefledi. Devletin Hristiyanlık gibi belli öğretileri yüceltmemesi gerektiğini söyleyerek hoşgörüyü savundu. Adil yargılanma hakkı ve meslek hayatının herkese açık olması gerektiği kanaatiyle, daha adaletli bir vergilendirme sistemi talep etti. Zenginliğin bir ülkenin altın ve gümüşünde değil, verilen emekte, üreticilikte ve çalışanların maharetinde olduğunu (Adam Smith'in geliştireceği fikirler) söyleyerek merkantilizmi tenkit etmiştir. Voltaire, teşvikin gücünü anlamıştır: Özel mülkiyeti, John Locke'un yaptığı gibi doğal hukuk açısından değil, kişisel gelişim için insanlara en iyi saiki sağlaması sebebiyle savunmuştur.

[25] François Quesnay (1694–1774)

Fransız cerrah ve İktisadi Fizyokrat Okulu'nun kurucusu.

Başlıca fikirler: Merkantilizm tenkidi, özgürlükle gelen toplumsal uyum, serbestleşme ve serbest ticaret.

Başlıca eser: *Tableau Economique* [İktisadi Tablo] (1758).

BİR MİLLETİN ZENGİNLİĞİNİ, ALTIN VE GÜMÜŞ STOKU VE bunların ihracatıyla stoka eklenecek ilave kıymetler açısından değerlendiren yaygın merkantilizm anlayışına karşı, Quesnay ve **Turgot** öncülüğündeki Fransız fizyokrat iktisatçılar, milli zenginliğin temelini, üretken iş olduğunu savunmuştur.

Bu fikirler, **Adam Smith**'in *Milletlerin Zenginliği*'ndeki fikirlerini oldukça etkilemiştir. Ancak son derece zirai bir ekonomide yaşayan Quesnay, yalnızca çiftlik işinin üretken olabileceğini düşünerek zanaatkarlık, tüccarlık, toprak sahipliği ve sermaye tedarikçiliği gibi diğer işlerin onu yalnızca desteklediğini savunmuştur. Daha derin bir ticari görüş ile Smith, faydalı herhangi bir üretim biçiminin milli zenginliğe katkı sağlayacağını fark etmiştir. Quesnay, toplumsal uyumun en iyi bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) ilkesi ve serbest rekabet ile sağlanacağını iddia eder. Buna bağlı olarak, zirai üretimdeki sınırlamaların nihayete ermesini talep etmiştir. Aynı zamanda, gümrük vergilerini arttıran merkantilist politikanın ve ithal mallara uygulanan engellerin esasen yoksulluğu derinleştirdiğini savunmuş ve XV. Louis (1710-1774)'ye korumacılığı bitirmesi için çağrıda bulunmuştur.

[26] Benjamin Franklin (1706–1790)

Amerikan devlet adamı, hezarfen.

Başlıca fikirler: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası'nın planlanması, doğal haklar, mali ihtiyat, ticaret ve barış.

Başlıca eserler: *Fakir Richard'ın Almanakı* (1732).

FRANKLIN, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN OLUŞUMunda kıdemli bir şahsiyetti: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası'nın planlanmasına yardım ederken yetmiş yaşındaydı, daha sona Anayasa taslağının yapılmasına yardım etti. İkisinde de bizzat imzası bulunmaktadır.

Bağımsızlık taraftarlığı ve özgürlükle ilgili etkileyici yazıları ona liberaller arasında yer açsa da bazıları Franklin'i muhafazakâr olarak görür. 'Geçici Güvenlik adına temel özgürlüklerinden vazgeçenler, ne Özgürlüğü ne de Güvenliği hak eder' diyerek devrimin tehlikelerine rağmen özgürlüğün ne pahasına olursa olsun müdafaa edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Franklin kesinlikle dindar bir liberaldi. Püritan olarak yetişti, rildi ve inançlı biri olarak kaldı fakat örgütlü dini külliye reddetti (örneğin, uzun soluklu ilişkisinde partneriyle asla kilise nikâhı kıydırmadı). Üstelik **John Locke**'un doğal haklar önermesini savundu: 'Özgürlük, başka insanlar bize bahsettiği bir hediye değil, Allah'ın ve tabiatın kanunlarıyla bize ait olan bir haktır' demiştir.

Franklin'in bu görüşleri, kendi yayımladığı ve onu zengin eden gazete ve yıllıklar sayesinde yayıldı. Mevzuat ve kağıt para basarak para kazanmış, lâkin ikisinde de aşırıya kaçılmaması gerektiğini vurgulamıştır: 'Makul miktarda kağıt para faydalıdır; ticaretin icap ettiğinden fazlası basıldığında değer kaybeder ve zarara yol açar'. Bu, **Milton Friedman**'ın iki sene sonra tekrar gündeme getireceği bir konuydu.

Franklin, önce Pennsylvania temsilcisi sonra da yeni ülkesinin Fransa büyükelçisi olarak Avrupa'da senelerini geçirdi. Orada **Quesnay** ve **Turgot**'un alım-satım, rekabet ve serbest ticaret üzerine bina edilen fizyokrat fikirlerine aşinalık kazandı. Franklin, politikasını şu şekilde özetledi: 'Amerikan sistemi evrensel olarak her milletle alış-veriş yapma, hiçbir milletle savaş yapmama üzerine kuruludur.'

[27] David Hume (1711-1776)

İskoç filozof ve tarihçi.

Başlıca fikirler: Akıl değil faydacılık üzerine kurulu toplum, mülkiyet hakları, sınırlı devlet.

Başlıca eser: *Denemeler* (1742).

DAVID HUME'UN İNSAN ANLAYIŞI, NEDENSELLİK, AHLAK, adalet, iktisat, siyaset teorisi ve din üzerine çarpıcı anlayışları onu tüm zamanların en önemli filozoflarından biri yapmaktadır. Arkadaşı **Adam Smith** ve kendisini dogmatik uykusundan uyandırdığını belirten **Immanuel Kant**'tan, **F. A. Hayek**'e kadar liberal düşünürlerin önde gelenlerini etkilemiş ve onlara ilham kaynağı olmuştur.

Hume, şüpheci ve bilimsel yöntemleriyle döneminin felsefi geleneklerine kökten meydan okudu ancak barış, gönenç ve adaletin en iyi geleneksel kurallara riayet edilerek sağlanacağı neticesinden daha öteye geçemedi.

Hume on-on bir yaşlarında Edinburgh Üniversitesi'ne girdi. Bir başyapıt olan *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*(1739)'yi henüz yirmi üç yaşındayken yazmaya başladı. Skandal yaratan dinî şüpheciliği yüzünden akademik mevkilerden mahrum bırakılmış olsa da İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma

(1748)'dan sonra İskoç Hukuk Fakültesi'nde kütüphanecilik yapması istendi. Orada, şanını ve servetini oluşturacak ve çok satacak İngiltere Tarihi(1754-62)'ni yazmaya başladı. 1763'te kendisine çok sayıda salon daveti getirecek Paris'te, Britanya Büyükelçisi'nin özel kalemi oldu. Ömrünün sonuna kadar ateist olarak kalmasına rağmen şaşırtıcı derecede şüphecilik barındıran eseri, *Din Üstüne Söyleşiler* (1779) ancak ölümünden sonra yayımlanabildi.

Hume, ahlaki duyguları, Smith'in *Ahlaki Duygular Kuramı* (1759) kitabında geliştirdiği devrim niteliğinde bir fikir olan duygudaşlığa(sembati) -bugünkü dille empati- bağladı. Hume, tabiatın bize yardımseverlik, nezaket ve ana-baba sevgisi gibi faydalı *doğal faziletler* verdiğini söylemiştir. Fakat günümüzün geniş toplumlarında yaşamının tüm faydalarından istifade etmek için, *sunî faziletlere* (mülkiyet haklarına, mutabakatlara ve adalete saygı) ihtiyacımız vardır. Bu faziletlere içgüdüsel olarak değil, faydalılığı için saygı duyarız, çünkü bizi hırsızlık ve şiddetten kurtararak huzurlu bir şekilde yaşamamızı sağlar. Nihayetinde sosyal uygulamalarımıza o kadar işler ki alışkanlık halini alır. Bu faydalı düzeni oluşturmak için devlete ihtiyaç duymuyoruz, sivil toplum devleti pekâlâ önceleyebilir.

Bu faziletleri ilerleten belli kurallar geleneksel meselelerdi. İyi işlediği ve kabul gördüğü sürece, mülkiyet ya da adalet kurallarının kesinkes ne olduğu önemli değildir. O yüzden, huzuru güvence altına alan bir adalet sistemi, dayandığı kesin kanunlardan daha hassastır. İnsanların zenginliği meydana getirmesi ve ona yatırım yapması için bilinen, kabul gören ve işlevselliği olan mülkiyet, devretme ve mutabakat kuralları(katı kurallar toplumdan topluma değişiklik gösterse de) olması gerekir.

Hume için müreffeh bir sosyal düzen, genel mutabakatla şekillenmiş, deneyimle bilenmiş, işlevsel ve kendiliğinden oluşmuş

bir düzendir. **John Locke**'unkiler gibi tüm akılcı izahları reddetmiştir. Aklın, arzularımıza erişmekte bize yardımcı olabileceğini, fakat bizi *harekete geçiremeyeceğini* savunmuştur. Akıl yalnızca 'duyguların kölesidir'.

Akıl ve deneyimin bize öğrettiği şeylerden biri de devlet erkini sınırlama ihtiyacıydı: 'Siyaset yazarların ilke olarak benimsediği bir şey vardır: Herhangi bir devlet sistemini tasarlar ve anayasasının denetleme ve düzenleme mekanizmalarını belirlerken, her insanın dolandırıcı olduğu ve tüm eylemlerinde kendi menfaati dışında hiçbir amacı olmadığı farz edilmelidir'.

[28] Adam Ferguson (1723-1816)

İskoç toplum teorisyeni.

Başlıca fikirler: Kendiliğinden doğan düzen, iş dağılımı, yenilik ve büyüme.

Başlıca eserler: *Essay on the History of Civil Society* [Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme] (1767).

FERGUSON, *SİVİL TOPLUMUN TARİHİ ÜZERİNE BİR DENEME* (1767)'si dolayısıyla, genellikle, 'modern sosyolojinin babası' olarak adlandırılır. Liberal düşünceye bazı özgün katkılarda da bulunmuştur, lâkin kendiliğinden doğan düzenle ilgili şu etkileyici ifadesiyle hatırlanır: 'Aydınlanma çağı olarak adlandırılan çağlarda bile, kalabalığın her adımı ve hareketi, gelecekte de aynı körlükle tekerrür etmiştir; milletler, herhangi bir insan tasarımının işletimine değil, insan eyleminin bizatihi neticesi olan düzenlere rastlar.

Samul von Pufendorf gibi, insanların sosyal varlıklar olduğunu vurgulayarak, **Thomas Hobbes**'un bir savaşı andıran *tabiat durumu* fikrini reddetmiştir. Kimse diğerlerinden ayrı olarak var

olmamıştır: insanlar içine doğdukları aile, dil ve ahlak kaideleri – kısacası toplum- tarafından şekillenir.

Ferguson, **Adam Smith**'in sonradan geliştireceği iş bölümü fikrini şu şekilde özetler:

Sanatçı (zanaatkâr), dikkatini bir işin belli bir kısmına daha çok verebildikçe, yapıtının daha da güzel olduğunu ve elindekinin git gide büyüdüğünü keşfeder. İmalatta her müteşebbis, çalışanların görevlerini daha fazla tasnif edebildikçe ve farklı ürünlere daha çok el değdikçe, giderlerin azalıp kârının arttığını görür.

Menfaat yoluyla insanlar istemsizce, yaratıcı bir çeşitlilik dünyasına, verimliliğe ve yeniliğe yol açmıştır. Fakat Fergusson, iş bölümünün her açıdan faydalı olup olmadığını sorgulamıştır. Bunun sınıfsal tabakalaşma ve toplumsal gerilemeye ve emniyetin bütünüyle uzman askerlere bırakılması durumunda, potansiyel bir zorbalık yönetimine sebep olacağı kanısına varmıştır.

[29] Adam Smith (1723–1790)

İskoç filozof ve iktisatçı.

Başlıca fikirler: Duygudaşlık (empati) ve kendiliğinden doğan düzen, merkantilizm tenkidi, serbest ticaretten müteakıl kazanç, verimlilik, iş bölümü, görünmez el, piyasa kaynakları verimli kullanıma yönlendirir, adalet, sınırlı devlet.

Başlıca eserler: *Ahlaki Duygular Kuramı* (1759), *Milletlerin Zenginliği* (1776).

ADAM SMITH, ON SEKİZİNCİ ASIR İSKOÇ AYDINLANMASI'NIN önde gelen düşünürlerinden biridir. Kitap ve fikir toplama iştiağı olan Smith ahlak, içtihat bilimi, edebiyat, siyaset ve bilim felsefesi üzerine yazılar yazmış ve dersler vermiştir. Günümüzde en çok, öncül bir iktisatçı olarak hatırlanır. Bir hayli etkili olan

Milletlerin Zenginliği (1776) serbest piyasa, açık rekabet ve sınırlı devletin müdafaasını yapmıştır.

Ancak onu üne kavuşturan, erken dönemde etik alanında yazdığı *Ahlaki Duygular Kuramı* (1759)'dır. Aydınlanma filozofları, rahip ve yöneticiler tarafından aktarılan dogma yerine, etiği oturtabilecekleri daha sağlam bir zemin aradı. Bazıları, daha akli alternatifler peşindeydi. Bu karşın Smith ahlakın, insanın sosyal psikolojisinin bir vasfı olduğunu ileri sürdü. Başkaları için doğal olarak *sempati* (bugün *empati* diyoruz) hissederiz. İnsanların haz veya acıları bizi etkiler ve onlara yönelirken öfke değil de saygı uyandıracak şekilde hareket etmek isteriz. Kitabın başında anlatıldığı gibi 'İnsanın ne kadar bencil olduğu farz edilirse edilsin, tabiatında, onu başkalarının kısmetiyle alakadar kılan- bu kısmeti görme hazzı dışında başka hiçbir şey elde edemese de- bazı ilkeler vardır'. Bu başkalarının hislerini hissetme hâli, bizi, davranışımızın etkilerini düşünmeye sevk eder ve bencilliğimizi, *tarafsız bir seyircinin* tasvip edeceği şekilde düzeltmemizi sağlar. Smith, davranış düzeltme mekanizmasının iyi işleyen ve dayanıklı bir sosyal düzen oluşturmaya yardımcı olduğunu gözlemlemiştir.

Kitap kısa sürede bir başarıya dönüşmüştü. Buccleuch Dükü'nün üvey babasının, Smith'i öğretmen olarak tutmasına sebep olarak, ömürlük bir gelir karşılığında genç düke ders vermesini ve Avrupa'yı gezdirmesini sağladı. Smith Fransa ve İsviçre'de Avrupalı büyük düşünürlerle fikir tartışmaları yapmış ve farklı ticaret ve düzenleme sistemleriyle alakalı sayısız bulguya ulaşmıştı. Kendi fikirlerini başkalarıyla harmanlayıp yeni, sistematik ve modern iktisadî yaklaşımlar geliştirerek sonrasında *Milletlerin Zenginliği* 'ne dönüşecek olan kitabı yazmaya başladı.

Smith'in zamanındaki yaygın iktisadî sistem, bir milletin zenginliğini altın ve gümüş stokuyla ölçen *merkantilizm* idi. Döne-

min ticaret bağlamında başka ülkelerle ilgili politikası, azami satış ve asgari alış yöntemiyle stokları arttırmaya yöneliktir. İthalatın, gümrük vergileri ve düzenlemelerle önü kesilirken, ihracata ise devlet yardımlarıyla teşvik söz konusuydu.

Ancak Smith yalnızca satıcının değil, iki tarafın da ticaretten faydalandığına dikkat çekmiştir. Satıcılar muhakkak nakit elde ederken alıcılar, ödedikleri paradan daha değerli mallar alıyordu. Hiçbir taraf kendi işine yaramayan bir mukaveleye girmezdi. Smith, bir ülkeyi zengin yapan şeyin altın ve gümüşü değil, mal ve hizmet ticareti olduğu ve ölçüsünün esasen üretim ve mübadele miktarınca (günümüzde gayrisafi yurtiçi hâsıla dediğimiz) belirlendiği sonucuna varmıştır. Ürünü arttırmanın yolunun ticareti kısıtlamak değil serbestleştirmek olduğunu öne sürmüştür.

Hakikaten de ihtisaslaşmayla mümkün hale gelmiş büyük üretkenlik kazancı -iş bölümü- sayesinde üretimi arttırabiliriz. Bir iğne fabrikası örneğini veren, Smith, üretimi çoklu ihtisas alanlarına bölmenin, hasılayı nasıl binlerce kat arttıracakını göstermiştir. O halde üreticiler kendi tüketimi için ihtiyaç duyduğundan çok daha fazlasını ihdas ederek üretim fazlasını, bu sayede farklı şeylerde beceri kazanan kimselerle paylaşabilir. Yani başkalarının ihtisaslaşmasından herkes kazançlı çıkar. Üreticiler, üretim fazlasının bir kısmını, verimliliği ve milli zenginliği -ve daha birçok şeyi- arttıran fabrikalara ve araç-gereçler gibi sermaye mallarına yatırarak kullanabilir.

Bu, kimse tarafından planlanmamış olsa da, kocaman bir işbirliği sistemidir. İnsanlar, başkaları için değil, kendilerine fayda sağlasın diye üretim yapıp mübadeleye girer. 'Akşam soframızda yemek beklerken güvendiğimiz şey kasap, fırıncı ya da biracının hayırseverliği değil, gözettiği menfaatleridir'. Ancak böyle bir amacı olmaksızın alış-veriş yaptığı kişilerin ve nihayetinde tüm toplumun yaşamını zenginleştirir ve geliştirirler:

Bir birey... ne kamu yararını arttırmayı amaçlar, ne de bu yararı ne ölçüde arttırdığını bilebilir... o sadece kendi emniyetini amaçlar ve bu gayreti, faydası en yüksek olacak şekilde yönlendirerek yalnızca kendi kazancını hedefler. Diğer birçok durumda olduğunu gibi bunda da, niyetinin hiçbir parçası olmayan bir amaca hizmet etmek için görünmez el tarafından yönlendirilir.

Bu planlanmamış işbirliği öyle geniş çapta faydalıdır ki tüm dünyayı kucaklar: Smith, basit bir yün paltonun bile çok sayıda ülkeden binlerce meslek erbabının -çobandan eğiriciye, boyacıya, terziye, alet yapımcısına ve perakendeciye kadar- emeğini barındırdığını açıklamıştır.

Ticaretin planlanmamış bir diğer faydası ise kaynakları, ihtiyaç duyulan yerlere kendiliğinden yönlendirmesidir. Şeylerin kıt olduğu yerde, tüketiciler ona daha fazla bedel ödemeye gönüllüdür ve tedariki daha kârlı olduğu için de üreticiler o şeyi daha fazla üretmeye başlar. Arz fazlası olduğunda ise fiyatlar düşer ve üreticiler çabalarını daha değerli şeyler üretmeye yöneltir. Sanayi, insanların en önemli ihtiyaçlarına odaklanmayı sürdürür. Herhangi bir düzenleme ve planlama olmaksızın,

Aşikâr ve basit olan doğal özgürlük sistemi, kendi kendini tesis eder. Herkes.... Kendi istediği yoldan kendi menfaatinin peşinde koşmakta son derece özgür bırakılmıştır....Hükümdar, hiçbir insanın ilim ve bilgisinin kâfi gelmeyeceği bu görevden -özel kişiler sanayisini idare etme ve onu toplumun menfaatine en uygun şekilde istihdama yönlendirme görevinden- azledilmiştir.

Ancak bu, sadece serbest ticaret ve rekabet varsa kendiliğinden gerçekleşir. Devletler, gözde üreticilere yardım (sübvansiyon) ya da tekel sağladığında, veyahut onları bir gümrük vergisi duvarı ardında korumaya aldığında üreticiler sömürülmüş olur. En çok sıkıntıyı, ihtiyaçlarının yüksek fiyatıyla karşılaşan yoksullar çeker.

Mülkiyet haklarını koruyan bir adalet sistemi de ayrıca hayati-dir. İnsanlar sermaye oluşturacaksa, güvence altında olacağından

emin olmalıdır. Refah düzeyi yükselen ülkeler, insanların malını hırsızlıktan koruyabilen kurumları olanlardır. Bu, ince hırsızlığı da (siyasî gücü olan tüccarların tekel, vergi indirimi, kontrol ve kendi çıkarları doğrultusunda piyasayı yanıltacak diğer imtiyazlar elde etmek için yasa koyucuları kullanmayı, yani günümüzde *ahbap-çavuş kapitalizmi* dediğimiz şeyi) kapsar.

Smith, bu yüzden devletin sınırlandırılması gerektiği sonucuna varmıştır. Savunma, adalet, altyapı ve eğitim gibi ana işlevleri vardır. Ancak piyasaları açık ve serbest bırakmalı, çarpıtmamalıdır. Her halükarda, insanlar, kendi akli olan, otoritelerin planını bozacak bireylerdir:

Sistem adamı ... satranç tahtası üzerinde taşları dizdiği kolaylıkla koca bir toplumun farklı üyelerini düzenleyebileceğini tahayyül eder. İnsan toplumunun büyük satranç tahtasında her bir parçanın, yasama organının ona dayattığından tamamen farklı, kendine ait bir hareket ilkesi olduğunu göz önünde bulundurmaz.

[30] Richard Price (1723–1791)

Kiliseyle ters düşen Gallerli vaiz, broşür yazarı ve radikal.

Başlıca fikirler: Kadın hakları, devletin akdî temelleri, seçim ıslahatı, kamu borcu karşıtlığı.

Başlıca eserler: *Appeal to the Public on the Subject of the National Debt* [Millî Borç Konusunda Halka Başvurma] (1772), *Observations on the Nature of Civil Liberty* [Sivil Özgürlüğün Tabiatına İlişkin Gözlemler] (1776).

PRICE, BRİTANYA'YLA OLAN İHTİLAFINDA AMERİKAN SÖmürgecileri savunmasıyla ün saldı fakat bugün en çok, kendisinin kadın hakları konusunda fikirlerini geliştiren **Mary Wollstone Craft**'in akıl hocası olarak hatırlanır.

Anglikan kilisesine bağlı olmayan bir vaiz olan Price, kralların ilahi bir yönetim hakkı olmadığını fakat halktan gelen bir tepkiyle gücü elinde tuttuğunu öne sürmüştür. Meşru krallar, açık mukaveleyle –nam-ı değer 1689 İnsan Hakları Beyannamesi- insanlara bağlı olan Britanya krallarıydı. Amerikan ve daha sonra Fransız devrimcilerinin aynı türden bir mukavele için gayret ettiğine inanmıştır. **Thomas Paine**’in İnsan Hakları (1791) adlı eseri, onun savları üzerine inşa edilmiştir. **Benjamin Franklin** ve John Adams (1735-1826) ile arkadaş olmuş, Yale’den onur derecesi almış ve kendisine Amerikan vatandaşlığı teklif (reddetmiştir) edilmiştir. Fransa’yla alakalı olarak **Turgot**’la mektuplaşmış ve Fransız devrimcilerini desteklemiştir, ancak terör döneminin dehşeti baş göstermeden vefat etmiştir.

Price aynı zamanda Britanya’nın yozlaşmış, kötü namı meclis seçim sisteminin ıslah edilmesini savunmuş ve köle ticaretine karşı çıkmıştır. Milli borcun varlığına karşı geldiği 1771 tarihli tenkidi, Başbakan William Pitt (1759-1806)’i on yıl sonra milli borcu azaltmak için itfa fonu kurmaya sevk etmiştir.

[31] Immanuel Kant (1724–1804)

Alman filozof.

Başlıca fikirler: Evrensel özgürlük hakkı, araç değil amaç olarak birey, hak ve özgürlükleri savunmayla sınırlı devlet, ahlaki eylem özgür tercih gerektirir, ahlaki ve siyasî ilkeler evrensel olmalıdır, haklar tabi değil gelenekseldir, demokratik değil akdi ve sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü.

Başlıca eserler: *Saf Aklın Eleştirisi* (1781), *Ahlâkın Metafiziği* (1797).

KANT, EN ÇOK, METAFİZİK VE BİLGİ TEORİSİ ÜZERİNE GÖRüşleriyle hatırlanır, ancak etik ve siyaset teorisi alanlarını

da keşfetmiştir. Özgürlüğü evrensel bir hak olarak savunmuş, insanları eşit ve bağımsız olarak görmüş, bireylere başka insanların amaçlarına *araç* olarak bakılamayacağını ileri sürmüş ve devleti, hak ve özgürlüklerin savunucusu olmakla sınırlandırmayı hedeflemiştir. Başka noktalarda muhafazakâr ve otorite yanlısı olsa da, tüm bunlar onun bir liberal olduğuna işaret eder.

Kant'a göre ahlâkın temeli akıldır. Fakat aklımızı kullanmak için özgür –görüşlerimizi ortaya koymak, tartışmak ve onlar üzere hareket etmek için- olmalıyız. Kendi eylemlerimizi yönetemiyorsak, eylemlerimiz veya biz ahlaklı/ahlaksız addedilemeyiz. Ahlak kurallarının, 'cezalandırılmak istemiyorsan çalma' mantığındaki gibi farazi olmadığını ileri sürmüştür. Bu aklımızdan gelen *kesin bir buyruk*, her zaman kendisi adına uyulması gereken bir emirdir. Akıl, başkalarının davranmasını istediğimiz şekilde -herkes tarafından evrensel hukukun gereği olarak tatbik edilen davranmamızı söyler.

Siyaset de evrensel ilkeler üzerine kurulu olmalıdır. Kant devlete duyulan ihtiyacı kabul eder; toplum yalnızca özgürlüğün (diğerlerinin haklarına kaynak olan) devlet tarafından güvence altına alınması halinde işleyebilir. Fakat haklar (mülkiyet hakkı da dahil), devlet tarafından belirlenen şeyler olup doğal hakların bir paçası değildi. Eğer bir istisna vardı ise, o da özgürlüğün ta kendisiydi: 'Özgürlük (başkalarının tercihleriyle kısıtlanmaktan bağımsız) ... herkese, insan olmasından ötürü ait olan, tek esas haktır'.

Kant, 'adaletli devletin' (*Rechtstaat*) nasıl bir şey olduğunu araştıran ilk kişilerden biriydi. Çoğunluğun egemenliği, azınlıkların özgürlüğünü tehdit edeceğinden demokratik olamazdı. O yüzden anayasal (akdi ve hukukla sınırlı, her bir kişinin özgürlüğünü, eşit medeni ve adli haklarını tanıyan) olmalıydı. Hükmüdar da bu kanunlara uyuyor (birçok liberalin aksine Kant,

başkaldırma hakkını reddetse de) olmalıydı. Müşkül insanlar üzerindeki baskının, onların kendi eylemlerinden sorumlu olmasını engelleyebileceğini söyleyerek, vergiyle finanse edilen bir güvenlik ağını savunmuştur. Fakat bu taahhütler dışında devletin eylemlerimizi yönlendirmek gibi babacan bir tutum sergileme yükümlülüğü yoktur. ‘Kimsenin beni, başkalarının doğru farz ettiği biçimde mutlu olmaya zorlama hakkı yoktur’ demiştir. Ancak, ‘Eğer başkalarının, kendileri için benzer amaçlar peşinde koşma özgürlüğünü ihlal etmezse, herkesin, kendine en uygun gelen şekilde kendi mutluluğunun peşinde koşmaya hakkı vardır’.

[32] Turgot [Anne-Robert-Jacques Turgot, Baron de Laune] (1727-1781)

Fransız iktisatçı ve devlet adamı.

Başlıca fikirler: Denk bütçe, devlet kontrollerinin kaldırılması, öznel değer teorisi.

Başlıca eser: *Reflections on the Formation and Distribution of Wealth* [Zenginliğin Oluşumu ve Dağıtımı Üzerine Düşünceler] (1769-70).

FİZYOKRAT FİKİRLERDEN ETKİLENEN VE **VOLTAIRE**’İN ARKADAŞI olan Turgot, döneminin en önde gelen liberallerinden biri oldu. Kabiliyetli bir iktisatçı ve 1774’te milli bütçe genel denetçisi olarak mali açığı azalttı ve ticareti liberalleştirdi. İktisada esaslı katkılarının yanı sıra kalkınma teorisi üzerine de yazmıştır.

Turgot, Limoges için vergi tahsildarı olarak görevlendirildiğinde liberal fikirlerini tatbik etme fırsatı da bulmuştu. Devlet projelerinde ücretsiz çalışmayı (*corvée*) kaldırmış ve ticarete destek olma amacıyla yollar ve kanallar için para sağlamıştır. Genel denetçi olarak XVI. Louis’ye ‘iflas yok, vergi artırım yok, istikraz yok’ sözü vermiştir. Kötü bir hasat, fiyat artırımına ve tedirgin-

lięe yol açtıysa da, yerel tüccarların, uzaktaki yetkililerden daha iyi yargıda bulunabileceğini savunarak tahılda fiyat kontrolünü kaldırdı. Hôtel-Dieu'nün Cuma günleri et satma tekeline ve köylünün toprak sahibine zorunlu hizmetine (*corvée en nature*) son vererek iş hayatını serbestleştirmiştir. Ancak bu tarz ıslahatlar siyasî hasımlar yaratmış ve Fransa'nın geniş ordu harcamalarını tenkit edince Turgot'un işine son verilmiştir.

Turgot, ilerlemeyle ilgili, gerçeği bulmak için binlerce hata yapmamız gerektiğini ve daha fazla hatanın önüne geçmek içinse derin bir tarih bilgisine ihtiyaç duyduğumuzu yazmıştır. Kişisel çıkarın, ilerlemenin itici gücü olduğuna ve serbest piyasada bireysel çıkarın her zaman kamu yararıyla örtüştüğüne inanmıştır. **Voltaire** gibi, aydınlanmış anayasal krallığı savunur. Liberal ilkeleri öğreten ve kilise okullarının hoşgörüsüzlüğüne karşı çıkan bir devlet okulu sistemini desteklemiştir.

İktisatta faiz oranlarının, birikim kıfayetsizliğini ya da bolluğunu, üretim süresini ve neticenin belirsizliğini yansıtmaları gerektiğini ifade ederek tefeciliğe karşıt olan köklü bir önyargıyı benimsemiştir. Mukrizler, yalnızca başıboş ödenek sağlayıcıları değil, karlı teşebbüsler arayan ve mevcut riskleri göze alan kabiliyetli ve faal müteşebbislerdir. Aslında yatırım için ödenek talep eden üreticiler ve birikimleri için alternatif kullanımlar (bugün fırsat maliyeti dediğimiz) kollayan sermaye sahipleri ile birlikte bu bir sermaye piyasasıydı. Yüksek faiz oranları ahlaki açıdan yanlış değildi, lâkin en riskli ve uzun dönem teşebbüsleri için sermaye bedeli öyleydi. Bu tarz piyasa baskıları, birikimleri, verimli bir biçimde faydalı projelere yönlendirdi.

Müteakip asır ve sonrasında **Carl Menger**, **Ludwig von Mises**, **Friedrich von Wieser** (1851-1926) ve **F. A. Hayek** gibi Avusturya Okulu iktisatçıları, Turgot'un marjinal fayda ve insanların

nesnelere yüklediği öznel değer gibi az geliştirilmiş fikirlerinin yanı sıra bu özgün fikirlerini de geliştirecekti. Turgot'un **Nicolas de Condorcet'in** öğretmeni olmasından ötürü üzerinde daha büyük bir tesiri olmuştur. Condorcet, Turgot'un düşüşünden sonra serbest ticaret, mecburi çalışmanın kalkması ve özgür toplum gibi fikirlerinin açık bir destekçisi olmuştur.

[33] Anders Chydenius (1729–1803)

İskandinav siyasetçi ve iktisatçı.

Başlıca fikirler: Serbest ticaret, kişisel çıkar, ifade özgürlüğü, devlet kontrollerinin tedricen kaldırılması.

Başlıca eser: *The National Gain* [Milli Kazanç] (1765).

OZAMANLAR İSVEÇ KONTROLÜNDE OLAN FINLANDIYA'DA dünyaya gelen Chydenius, 1765 tarihli broşürü *Milli Kazanç'ta* (*Den Nationalle Winsten*), **Adam Smith'in** *Milletlerin Zenginliği* (1776) eserinde ziyadesiyle geliştireceği birçok fikrin temellerini atmıştır. Smith gibi serbest ticaret ve sanayi çağrısında bulunmuş, zararlı olduğu gerekçesiyle merkantilist ihracat desteğini reddetmiştir. İktisadın yol gösterici ilkesinin özgürlük olduğunu öne sürmüştür. Chydenius'a göre, insanlar kendi menfaati için ticaretle uğraşır ve fiyatlar konusunda pazarlık yapıyordu. Ancak yalnızca komşularının değerli bulduğu ürünleri üreterek – tüm millet için bir ekonomik kazanç oluşturarak- kazanç sağlayabiliyordu: 'Eğer kanunlar mani olmazsa her birey, kendiliğinden, milli kazancı en iyi şekilde artırabileceği bir yer ve bir ticaret şekli bulmaya çalışır'.

Başka yazılarında Chydenius vatandaş ve devlet arasındaki ilişkiye dair liberal fikirleri irdelemiştir. İfade özgürlüğünü, anlama ve ilerlemenin temel noktası addederek **John Stuart Mill'den** bir asır önce, gerçeğin, fikir rekabeti aracılığıyla ortaya çıkacağını savunmuştur.

Bir milletvekili ve ıslahatçı olarak Chydenius yerel tüccarlar üzerindeki ticaret kısıtlamalarını hafifletmek amacıyla bir kampanyada faaliyetlerini yürüttü. Sansürcülüğün kaldırılmasını, insanların kamu sorunları hakkında özgürce yazabilmesini ve devlet bilgilerinin halkla özgürce paylaşılmasını sağlayacak yasayı destekledi.

[34] Joseph Priestley (1733–1804)

İngiliz kimyager, fizikçi, muhalif, ıslahatçı ve liberal teorisyen.

Başlıca fikirler: İfade özgülüğü, dinî hoşgörü, medeni ve siyasî haklar, kölelik karşıtlığı.

Başlıca eser: *Essay on the First Principles of Government* [Devletin Temel İlkeleri Üzerine Bir Deneme](1768).

PRIESTLEY GÜNÜMÜZDE, OKSİJENİ KEŞFETMESİYLE VE elektrik üzerine kaleme aldığı yazılarıyla hatırlanır. Ancak döneminde, ihtilafli liberal görüşleri ile de tanınıyordu. Richard Price'tan etkilenecek, özgür fikir alış-verişini desteklemiş, Muhalifler (tanınmış kiliseden ayrılan dinî gruplar) için hoşgörü ve hak eşitliğini savunmuştur. Muhalifler (Priestley'nin kendisi gibi) resmi olarak kamu, üniversiteler ve askeriyeden men edilmişti. Çok azı yargılanmış olsa da böyle bir ayrımcılıktan hoşlanmıyorlardı.

Devletin Temel İlkeleri Üzerine Bir Deneme (1768)'sinde, insan toplumuna aidiyetten doğan olarak doğan *medeni haklar* ve bir yönetimin üyesi olan vatandaşlara verilen *siyasî haklar* arasında bir ayrım yapmıştır. Medeni hakların mümkün olduğunca geniş tutulması gerektiğini savunmuştur. Yaşamlarımızda kamusal ve özel alanların olduğu (sonrasında **F. A. Hayek**'in geliştireceği) ve devletin yalnızca kamusal alana müdahale edebileceği konusunda ısrar etmiştir. Priestley'ye göre eğitim ve din, bireysel vicdan meseleleri

olarak devletle herhangi bir alaka barındırmadığından özel alanı teşkil eder. Priestley, yaşamın diğer bölümlerinde hoşgörü talep etmek adına, savlarını dinî taassuba karşı da kullandı. Resmi yozlaşmayı ifşa ederek ve Price gibi meclis ıslahatlarını, köle ticaretinin kaldırılmasını ve Amerikan devrimcilerini destekleyerek birkaç ıslahat hareketinde faal olmuştur. Ancak Fransız Devrimi'ne verdiği ihtilafı destek, kendisine karşı hiddet uyandırdı; onu Birleşik Devletler'e göç etmeye ve son senelerini orda geçirmeye sevk etti.

6 | Devrimciler ve Radikaller

1 700'LERİN ORTASINA KADAR BRİTANYA'NIN AMERİKAN sömürgecileri, Britanya'nın onları idare etme ve ticaretlerini düzenleme biçimiyle ilgili giderek artan bir memnuniyetsizlik içindeydi. 1765 Damga Kanunu (yasal evraklar, gazeteler ve diğer pek çok basılı malzemenin Londra'da yapılmış kâğıda basılmasını ve İngiliz para biriminde bir damga pulu taşımalarını gerektiren) krize giden yolu hızlandırdı. Rızaya dayalı olmayan bir vergi (ya da bilinen tabiriyle *temsilsiz vergileme*) olarak görülüyordu. Bu, sömürgecilerin, kendilerini bir parçası olarak gördüğü Britanya halkının kadim haklarıyla alay etmekte.

Britanya devleti cezai mevzuatı geçirince ve onlara karşı silahlanınca sömürgeciler, savlarını, İç Savaş ve Şanlı İhtilâl vakalarıyla boğuşmuş Britanyalı liberal filozoflara dayandırarak isyanı haklı görmeye başladı. Yeni cumhuriyeti şekillendirirken Magna Carta ve İnsan Hakları Beyannamesi'nden faydalanacaklardı.

Amerikan İhtilâli liberalleri cesaretlendirirken Fransız İhtilâli, bir süre sonra fikir ayrılığı yarattı. En başta, İnsan ve Vatandaş Hak-

ları Beyannamesi gelecek vadediyordu fakat kesimler erk yarışına girince, bir zorba yönetimin yerini, daha kanlı bir başkası almıştı. **Condorcet** ve **Benjamin Constant** gibi Fransız liberaller bu tarz rejimlerin nasıl ortaya çıktığını ve kurumlar aracılığıyla nasıl dizginlenebileceğini çözmeye çalıştı. Pek çok muhafazakârın yanı sıra İngiliz liberaller de seçim sistemini ıslah ederek Fransa'daki mevcut karışıklıktan kaçınmayı amaçladı. **Wilhelm von Humboldt** gibi Alman liberaller, liberal devletin ve onu meydana getiren kişilerin ahlaki gelişiminin rolü üzerine düşünmeye başladı.

Bu sera ikliminde radikal gruplar ortaya çıkmıştır. **Jeremy Bentham** kamu politikasının temeli olarak baştan aşağı yeni bir ahlaki sistem önermişti. **William Godwin**, devlete gerçekten ihtiyaç olup olmadığını sorgulamıştı. Godwin'in eşi **Marry Wollstonecraft** ise kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması(dönemin ihtilaf- lı bir görüşü) gerektiğini savunuyordu. Dünya sadece sınıî değil, aynı zamanda toplumsal ve entelektüel açıdan da değişiyordu.

[35] Thomas Paine (1737–1809)

Anglo Amerikan broşür yazarı, gazeteci, müzakereci.

Başlıca fikirler: Amerikan İhtilâli'nin gerekçelendirilmesi, dinî ve ırksal hoşgörü, ahlaki eşitlik, cumhuriyetçi liberalizm, sivil toplum.

Başlıca eserler: *Sağduyu* (1776), *İnsan Hakları* (1791–92).

İNGİLTERE'DE KUVEYKIR BİR AİLEYE DOĞAN PAINE, BÜYÜK ölçüde borçlardan ve İngiltere'de zulüm olarak gördüğü şeyden kaçmak için Amerika'ya (Londra'da tanıştığı Benjamin Franklin'in telkiniyle) göç etti. Meşhur kitapları, broşürleri ve gazeteciliğiyle liberal fikirleri büyük bir halk kitlesine taşıdı.

Sağduyu (1776)'su Amerika'nın devrimci haleti rûhiyesini yakalamayı başarmıştı; yaklaşık yarım milyon civarında kopya satıldı. Yozlaşmış Britanya hükümetinin bağnaz eylemlerine karşı duruşunu özetliyor, bağımsızlığın neden kaçınılmaz olduğunu izah ediyor, Amerika'nın geleceğini tüm dünyaya örnek teşkil edecek adaletli, demokratik ve liberal bir cumhuriyet olması bakımından destekliyordu.

1790'larda Paine devrimci Fransa'yı ziyaret etti ve kaleme aldığı İnsan Hakları (1791-92) ile Edmund Burke'ün karşı devrim niteliğindeki *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* (1790)'ini çürütüp, yozlaşmış krallık ve kurumlara saldırarak daha yüksek bir başarı yakaladı. Yeni kitabı bir milyon kopya sattı ve Britanyalı yetkililerin, kendisini isyana teşvikle suçlamasına sebep oldu. Sonrasında Fransız siyasetine dahil oldu ancak kendini döneminin hizipçilik anlayışına kaptırarak hapse atıldı ve idamdan güçbela kurtulabildi.

Paine bireyselliği savunmuş ve herkesin ahlaki eşitliğine binaen hoşgörüyü (Amerikan yerlileri ile birlikte yaşama da dahil) öğütlemişti. Ancak Kuveykır kökenlerine sadık kalarak, cumhuriyetçiliğini eşitlik ile harmanlamış, anayasal fakat müterakki vergi sistemi ve refah programı olan bir devlet istemiş ve kamu yararıyla hafifletilmiş özel mülkiyeti savunmuştur.

Toplumun devletle aynı olmadığı konusunda ısrarcıdır. İş birliği arzusu, toplumsal ahenge katkı sağlayarak gayri resmi ilişkiler geliştirmemize önayak olmuştur. Bunun için devlete ihtiyaç yoktur ve gerçekten de devlet müdahil olduğunda doğal haklarımızı ihlal etmektedir. Fakat diğer haklarımız (mülkiyet hakları gibi) hala devletin onları savunmasına bağlıdır. En iyi devlet şekline gelince Paine, cumhuriyetlerin ekseriyetle krallıktan daha barışçıl olduğunu öne sürmüş ve Amerika için temsili bir anayasal cum-

huriyet önerisinde bulunmuştur. Bunun da ötesinde, insanların sağduyusuna güvенеbileceğimize inanır.

[36] Cesare Beccaria (1738–1794)

İtalyan ceza ıslahatçısı ve filozof.

Başlıca fikirler: Cezalandırma teorisi, cezai ıslahat, hukukî ıslahat.

Başlıca eser: *Suçlar ve Cezalar Hakkında* (1764).

BECCARIA MILAN’DA CİZVİT TEDRİSATINDAN GEÇMİŞ, lâkin **Montesquieu** okuduktan sonra iktisatla alakadar olmaya başlamıştır. Yaşamının ileriki safhasında, Milan iktisadî kurulu üyesi olarak iktisadî ıslahatları desteklemiştir. Buna rağmen günümüzde en çok, **Jeremy Bentham**’ın da sitayişte bulunduğu ve Avrupa’daki yargı ve cezai sistemler üzerinde derin etkiler bırakan kısa kitabı *Suçlar ve Cezalar Hakkında* (1764) ile hatırlanır.

Beccaria, hukuk ve cezalandırmanın asıl gayesinin toplumsal sözleşmeyi muhafaza etmek olduğunu öne sürmüştür. Suç, insanlar kendi menfaatlerinin peşinde koşarken işlenir, fakat eğitim, onlara, gerçek menfaatlerinin toplumsal sözleşmeye saygı duymaktan geçtiğini gösterir. Ceza, insanları, toplumsal sözleşmeyi çiğnemekten caydırarak kamu yararına hizmet etmek için vardır, çiğneyenlere zarar vermek ya da onlardan ‘dişe diş, göze göz’ intikam almak için değil.

O yüzden işkenceyi, gizli suçlamaları, şiddetli keyfi cezalandırmaları ve ölüm cezasını kınamıştır. Cezalar suçla orantılı olmalıdır. Azami caydırıcı etki için cezalandırma seri olmalı fakat illa ki ağır olmamalıdır. Kanunlar basitleştirilerek suçun önüne geçilmelidir ki bu, adalet sistemini daha etkili hale getirecek, eğitimi iyileştirecek ve fazileti mükâfatlandıracaktır.

[37] Thomas Jefferson (1743-1826)

Hezarfen, meşrutiyetçi, Birleşik Devletler Başkanı.

Başlıca fikirler: Amerikan devriminin entelektüel temelleri, doğal ve devredilemez haklar, devletin akdi temeli, müstebit hükümeti devirme hakkı, kuvvetler ayrılığı, basın özgürlüğü, dinî hoşgörü.

Başlıca eserler: *Bağımsızlık Bildirgesi* (ortak yazar) (1776), *Notes on the State of Virginia* [Virginia Eyaleti Üzerine Notlar](1785).

AMERİKA’NIN EN BÜYÜK ŞAHSİ KÜTÜPHANESİNE SAHİP JEFFERSON sanat, bilim ve siyaset felsefesi de dahil pek çok konuda kapsamlı okumalar yapıyordu. Ona ün katan şeyler arasında en çok, **John Locke** ve **Algernon Sidney**’den fikirler iliştirdiği Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin taslağıyla hatırlanır. Önsözünde, ‘insanların eşit yaratıldığını, kendilerine yaratıcıları tarafından devredilemez haklar bahşedildiğini ve bunlar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluk arama haklarının olduğunu’ ifade ederek Locke’un görüşlerini kısa ve öz bir biçimde çerçeveleştirir. Meşru hükümet insanlarla yaptığı mutabakata dayanır, bozulması halinde ‘gelecekte kendilerini koruyacak yeni yetkililere ulaşmak adına bu tarz bir hükümeti devirmek insanların hakkı ve görevidir’.

Jefferson’ın ne kamusal ne de özel güce itimadı vardı ve güçlerin ayrıldığı bir anayasa (**Montesquieu**’yü takiben) oluşturmak için yardımlarını sürdürdü. Diğer bir yandan toplumsal eğitimi ve özgür basını, devletin gücünü sınırlama aracı olarak savunuyordu. Kişinin kendi dinî görüşlerinin başkalarına zararı olmadığı gerekçesiyle dinî hoşgürsüzlüğe karşı çıkmıştır. Diğer kimselelerin benzer özgürlüklerini ihlâl etmeme koşuluyla (**John Stuart Mill**’in sonrasında *zarar ilkesi* olarak adlandıracağı), insanların istediği gibi davranmaya özgür olduğuna inanmıştır.

Enteresan bir biçimde, Jefferson ve meslektaşı John Adams (1735-1826), 4 Temmuz 1826'da yazılmasına yardımcı oldukları Bağımsızlık Bildirgesi'nin ellinci yıl dönümünde birkaç saat araya la hayata gözlerini yummuştur.

[38] Nicholas de Condorcet [Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, Marquis de Condorcet] (1743-1794)

Fransız matematikçi, bilim adamı ve siyaset teorisyeni.

Başlıca fikirler: Kamu tercihi problemi, kadınların oy hakkı, ırksal eşitlik.

Başlıca eserler: *Reflections on Negro Slavery* [Zencilerin Esareti Üzerine Düşünceler](1781), *Essay on the Application of Analysis to the Probability of Major Decisions* [Büyük Kararların İhtimal Tahlili Üzerine Bir Deneme] (1785).

CONDORCET EN ÇOK, SEÇİM SONUÇLARI ÜZERİNE YAPTIĞI matematik çalışmaları ile bilinir. Condorcet Paradoksu ('taş kâğıt makas' problemi - insanlar makası kâğıda ve kâğıdı taş'a tercih ettiğinde hâlâ taşı makasa tercih edebilir) ismini ondan alır. Condorcet, en tutulan adayı seçmek için farklı seferlerde oylama yapılmasını gerektiren *Condorcet Yöntemi*'ni tasarlamıştır. Bu katkıları için, modern dönemde **James Buchanan**, **Gordon Tullock** ve daha başkalarınca örnek olarak gösterilmiş, Kamu Tercihi Okulu'nun öncüllerinden biri olarak görülmüştür.

Condorcet fizyokrat fikirlerden etkilenmiş ve liberal bir ekonomiyi desteklemişti: Öyle ki **Turgot** onu Paris Darphanesi'ne Genel Müfettiş olarak atadı. Anayasal bir devleti, ücretsiz toplum eğitimi ve kadınlara oy hakkını destekledi. Kölelik karşıtlığıyla tüm ırklar için hak eşitliğini hedefledi. Fransız Devrimi'nden sonra, aydın ve aklî bir hükümet kurulacağını umut ederek eğitim de

dahil olmak üzere başka ıslahatların yapılmasını önerdi. Ancak, devrimi örseleyen hizipçi ihtilaflara karıştığı için tutuklandı ve hapishanede hayatını kaybetti.

[39] Jeremy Bentham (1748-1832)

İngiliz filozof ve toplum ıslahatçısı.

Başlıca fikir: Faydacılık.

Başlıca eser: *Ahlak ve Yasama İlkeleri* (1789).

BENTHAM EN ÇOK, EYLEMİN AHLAKİ ÖLÇÜTÜNÜN HAKLAR değil, mutluluk ya da mutsuzluk seviyesi olduğunu savunan *faydacılık* etik felsefesi ile bilinir. O hâlde doğru ve yanlış nesnel bir biçimde ölçülebilir olup, devletin öngördüğü şeyler değildir.

Bentham, cinsel eşitlik de dahil pek çok liberal ilkeyi desteklemiştir. Eşcinsellik karşıtı yasaları özel eylemlere verilen orantısız kamusal tepkiler olarak değerlendirerek bu yasaları liberalleştirmek için bir itiraz (konuya ilişkin ilk sistematik sav) kaleme aldı. Yozlaşma, hayvanlara zulüm ve suçlulara verilen sert cezalar ile mücadele etti. Varlıklı ya da tanınmış kilise mensubu olmayanlara eğitimi açan Londra Üniversitesi Akademisi'nin kurulmasına yardım etti. En önde gelen klasik liberal teorisyenlerinden **John Stuart Mill**'e ders verdi ve onu etkiledi. Bununla beraber Bentham, teamül hukukunu mevzuata bağlamak istedi ve Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız Haklar Bildirgesi'ne yönelik tenkitler kaleme aldı. Hakların 'doğal olmadığını fakat 'genel mutluluk hacmi' (yani faydalılığı) temeline dayandırılarak kanun yapıcılar tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Ona göre doğal haklar 'düpedüz saçmalık, doğal ve daimi haklar ise laf ebesi saçmalığı-ayaklı saçmalık' idi.

[40] James Madison (1751–1836)

Amerikalı meşrutiyetçi ve Birleşik Devletler Başkanı.

Başlıca fikirler: Mülk olarak haklar, düşük ve düz oranlı vergi, keyfi güç tenkidi, anayasal kuvvetler ayrılığı.

Başlıca eser: *The Federalist* [Federalist] (1787–88).

MADISON, **MONTESQUIEU**'NÜN DE ÖNERDİĞİ GİBİ KUVvetler ayrılığını kucaklayan Birleşik Devletler Anayasası'nın baş mimarlarından. Bu meseleyi *Federalist*'te enine boyuna tartışmıştır. Anayasanın 'her bir kelimesi' erk ve özgürlükler arasındaki çatışmayı belirliyor, anayasanın asıl kuvvetinin 'özgürlükler özel hayatta herkesçe korunurken ortaya konulan teyakkuza hali' olduğunu iddia etmiştir.

Madison, hakları bir mülk şekli olarak tanımlayarak bu konuda yenilikçi bir görüş izlemiştir. 'Bir kişinin mülkiyetinde hakkı olduğu söylenirken, mülkiyetin, hakları dahilinde olduğu da pekâlâ söylenebilir'. Ona göre devlet, 'her tür mülkiyeti' muhafaza etmek için kurulmuştur ve mülkiyet, bireylerin yaşam ve özgürlük haklarını da kapsadığı için özgürlüğün temelini teşkil eder. Tıpkı başkalarının toprak hududumuzu ihlâlini önleyebildiğimiz gibi, sınırlarımızı ihlâl etmelerini de meşru olarak engelleyebiliriz.

O yüzden Madison 'mülkiyet haklarına ve haklardaki mülkiyete eşit biçimde saygı duyacak' bir devlet çağrısında bulunmuştur. Yani, bizatihi bir mülkiyet yükümlülüğü olması sebebiyle vergilendirme, oldukça sınırlı olmalıydı. Kademeli vergilendirme ve yeniden dağıtım adaletsiz ve etkisiz olurdu çünkü iş teşviklerini düşürdü.

İnsanların fikir, din, emek, boş vakit ve şahsı üzerine yapılan devlet dayatmaları da aynı şekilde sınırlı olmalıydı. Özgürlüğümüz dahilinde olan mülk ihlâl edilerek, askerî görev, 'bir sınıf vatandaşın, öbürlerinin hizmeti için keyfi zaptına' kadar varmıştı.

İnsanları, serbest meslek seçimi ve ürettiğini özgürce kullanma hakkından mahrum eden keyfî düzenlemeler, imtiyazlar ve tekel-ler de aynı adaletsiz şekilde cereyan ediyordu.

[41] Caroline'lı John Taylor (1753-1824)

Amerikalı siyasetçi ve yazar.

Başlıca fikirler: Doğal haklar, sınırlı bir devlet altında özerklik.

Başlıca eser: *An Inquiry into the Principles and Policy of the Government of the United States* [Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ilke ve Politikalarına İlişkin Bir Sorgulama] (1814).

VIRGINIA'DA DOĞAN TAYLOR HUKUK EĞİTİMİ ALDI ANCAK tarım ve siyaset uğruna hukuktan vazgeçti. Yeni çiftçilik yöntemlerinde öncülük yaparak hem eyalet hükümeti hem de Birleşik Devletler Senatosu'nda hizmet verdi ve arkadaşı **Thomas Jefferson**'ın, merkezî otoriteye kati sınırlar getirilmesini savunan 'cumhuriyetçi' yaklaşımının başlıca destekçisi hâline geldi. Bağımsız ve özerk mülk sahiplerinin sınırlı ve âdemimerkeziyetçi bir devlette yaşadığı bir Amerikan ideali tasarlamıştır. Düşünce biçiminde bireysel haklar gibi liberal fikirleri, 'iyi devlete' ilişkin cumhuriyetçi görüşleri, topluluğa bağlılık üzerine muhafazakâr görüşü ve güç ve maliyede halkçı şüpheciliği cem etmiştir.

Taylor insanları iyilik ve kötülüğün karışımı olarak görmüş, fakat faziletli ilkelere dayanan anayasal bir devletin, kişisel çıkarların ve cehaletin menfi etkilerini azaltacağını düşünmüştür. Birleşik Devletler anayasasının başkana çok fazla erk vermesi konusunda endişeleri olsa da bunun geniş çapta faydalı olabileceğini görmüştür, zira insanları gücün dengelendiği cumhuriyetçi ve temsili bir sistemde egemen kılar.

Taylor, en önemlisi özgürlük olan doğal hakların nesnel ahlakî kanunlar olma durumunu savunmuştur. Haklar devletten önce de vardır, o yüzden ki devlet onları inkâr edemez; hakları cebire, zorbalığa ve cehalete karşı savunmalıdır. Sınıf ya da zenginlik ayrımının, erkin istismarından gelen imtiyaz ve yozlaşmada kökleendiğini görerek kaçınılmazlığını reddetmiştir.

Taylor, siyasî ve iktisadî özgürlüklerin birbirinden ayrılmaz olduğunda da ısrar etmiştir. Kâğıt para ile zenginliği çiftçiler ve işçilerden alıp, bankacılara ve üretim yapan kapitalistlere tekrar dağıtan bir vergi olarak görmüştür. Yüksek vergi oranlarını, korumacılığı ve aynı zamanda Alexander Hamilton'ın teklif edilen milli bankasını, zenginlerin imtiyazlarına teslim olacak, kontrol edilmemiş bir kuruluş olarak görerek tenkit etmiştir.

[42] Antoine Destutt de Tracy (1754–1836)

Fransız Aydınlanması filozofu.

Başlıca fikirler: Mülkiyet hakları, nesnel değer, ticaretten kazanç, enflasyon karşıtlığı, devlet desteği ve devlet tekelliliğinin menfi etkileri.

Başlıca eserler: *Commentary on Montesquieu's 'Spirit of the Laws'* (1808) [Montesquieu'nün 'Kanunların Ruhu' Üzerine Bir Şerh], *Essay on Genius, and the Works of Montesquieu* [Montesquieu'nün Dehası ve Eserleri Üzerine Bir Deneme] (1808), *Eléments d'idéologie* [İdeolojinin Unsurları] (1817–18).

DE TRACY, UNVANINDAN VAZGEÇEREK SİYASETE GİREN BİR soyluydu. Fransız Devrimi'nden hemen sonra vuku bulan Terör dönemi sırasında infazdan son anda kurtulmuş, lâkin uzun hapis hayatı süresince, düşüncesini etkileyecek olan **John Locke** ve diğer liberalleri okumuştur. İktisadî, siyasî ve sosyal meselelerin ideolojiler aracılığıyla birleştiğini düşündü ve **Jean-Baptise**

Say, Condorcet, Madame de Stael ve diğerleri ile beraber İdeologlar isimli felsefî grubu oluşturdu. **Adam Smith**'in fikirlerine ün katarak, cumhuriyetçi devleti ve serbest piyasayı destekledi. Etkisi dünya çapındaydı: **Thomas Jefferson** yazılarını methetmiş ve tercüme ettirmiştir.

De Tracy, toplumun süregelen bir mübadele olduğunu ifade etti. İki taraf da bundan kazançlı çıkıyordu. Bir kimsenin elden çıkardığı şeyin değeri, onlara göre, kazandığından daha az değerliydi: 'Emeğimi ücret karşılığı verdiğimde, ücreti, emeği kendim için sarf ettiğimde üreteceğimden daha değerli buluyorum ve bana ödeme yapan kişi, ona sunduğum hizmeti, bana verdiği karılıktan daha değerli görüyor.' Mübadele ekonomisini bu kadar faydalı kılan işte budur. Üstelik sermaye biriktiren, onunla yatırım yapan, insan istihdam eden ve bu yolla tekrar yatırım yaptığı değerleri oluşturan girişimcilerce daha da üretken bir hal alıyor.

De Tracy, ayrıca, otoritenin kâğıt para imkânının bir hilesi olan enflasyonun, zararları konusunda da yazmıştır. Enflasyonun, borçluyu ve vergi tasarrufçularını zenginleştirdiğinden ve iktisadî faaliyetleri azaltan bir müphemliğe sebep olduğundan yakınmıştır. Aynı sebeplerden ötürü, devletin, faiz oranlarını kontrol etme gücü olmamalıydı.

Devletin oluşturduğu tekellerin, istediğimiz gibi alıp satma doğal hakkını ihlal ettiğini öne sürerek devlet destekli ve devlet imtiyazlı şirketleri zararlı bulmuştur. Özellikle de ihtiyaçlar üzerindeki vergiler zarar vericidir. Kamusal işler diğer faydalı projelere yer bırakmayacaktır. Buna karşın *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) ekonomisinde, güçlünün menfaatine hizmet eden şeylerin değil, bizim için en önemli olan şeylerin peşinden koşarız.

[43] William Godwin (1756-1836)

İngiliz ahlak ve siyaset filozofu.

Başlıca fikirler: Anarşizm, faydacılık, ahlaki eşitlik.

Başlıca eser: *An Inquiry Concerning Political Justice* [Siyasî Adaletle İlişkin Bir Sorgulama] (1793).

HAYATINA, GELENEKLERE UYMAZ BİR PAPAZ OLARAK başlayan Godwin, faydacılığın eski destekçilerinden olup *anarşizmin* (bugün tasavvur ettiğimiz gibi isyan çıkarma ve bomba atma temayülü değil, toplumun devlet otoritesi olmadan gelişebileceği inancı) ilk modern savunucusu idi. Ayrıca tarihçeler yazmış ve çocuk kitapları yayımlamıştır.

Godwin'in skandallarla dolu hayatı onu kötü şöhretli biri haline getirdi. Eşit haklar savunucusu **Mary Wollstonecraft** ile evlendi ve romantik şairlerden Samuel Taylor Coleridge (1772-1834), Lord Byron (1788-1824), Robert Southey (1774-1843) ve kendisinin borçlarını ödeyen Percy Bysshe Shelley (1792-1822) ile arkadaşlık kurdu ve Percy'nin kızı Mary (*Frankenstein*'in müstakbel yazarı) ile kaçtı. Godwin'in eşi vefat ettiğinde, muhtelif ilişkilerini ve intihar teşebbüslerini anlatan şaşırtıcı bir biyografi kaleme aldı ve bu durum sosyetenin gözünden düşmesine sebep oldu.

Siyasî Adaletle İlişkin Bir Sorgulama (1793)'da Godwin, tüm siyasî kurumlara saldırmıştır. Bazı bireylerin diğerlerini kontrol etme fikrinin tahammül edilemez olduğunu düşünmüştür. Soy ve mevkiinin insanlara yapılan muameleyi değiştirmemesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Krallık yozlaşmış ve soylu imtiyazı hakkaniyetsizdir. Aslında herhangi bir devletin, bağımlılığı ve cehaleti sürdürerek toplumu yozlaştırdığını ileri sürmüştür.

Binaenaleyh Godwin hukukun, mülkiyetin ve diğer kurumların külliye lagvedilmesini tavsiye etmiştir. Bu anarşi –otoritenin

yokluğu manasında– cebir ile değil, müzakere ile işliyor, dolayısıyla da ifade özgürlüğünü ve dürüst beyanatı gerektiriyordu. Ancak insanlar gerçeği ayırt etme kabiliyetine sahipti ve teknolojik ilerlemeler, onlara, gerçeğe ulaşmak için daha fazla zaman sağlıyordu. Ahlaki anlayış pekâlâ siyasete duyulan ihtiyacın yerine geçebilirdi. Eylemler üzerinde, aklı faydacılık ilkelerine göre karar kılınabilirdi: ‘Eğer adaletin bir anlamı varsa, o da gücümün yettiği her şeyi bütünün faydası için vermem gerektiğidir.’

[44] Mary Wollstonecraft (1759–1797)

İngiliz kadın hakları savunucusu.

Başlıca fikirler: Feminizm, eşit haklar, cumhuriyetçilik.

Başlıca eserler: *A Vindication of the Rights of Men* [Erkek Haklarının Müdafaası] (1790), *Kadın Haklarının Müdafaası* (1792).

WILLIAM GODWIN’İN EŞİ (VE KIZI MARY SHELLEY’NİN ANNESİ) Mary Wollstonecraft sıra dışı bir yaşamı olan radikal bir filozoftu. Roman yazarlığını bir tarafa bırakırsak erkek haklarının, kadınları da eşit olarak kapsaması gerektiğine inanan erken dönem feminist siyaset filozoflarından biriydi. Onu, gelişmesini ve fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmasını sağlayan radikal yayımcı Joseph Johnson’la tanıştıran **Richard Price**, vaazları ile Wollstonecraft’a ilham vermiştir.

Erkek Haklarının Müdafaası (1790)’nda Wollstonecraft, soylu sistemini cumhuriyetle değiştirmeyi teklif etmiş ve Edmund Burke’ün gelenekselciliğini, akılcılığın ve ilerlemenin baskılanması olarak görerek tenkit etmiştir. *Kadın Haklarının Müdafaası* (1792)’nda kadınların varlığının, toplumda ve çocukların eğitiminde ne kadar elzem olduğunu ve akıl baliğ varlıklar olması açısından erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini vurgu-

lamıştır. Erkeklerin değil bizatihi kadınların iyiliği için, modelin erkeklere uygulanan ‘eğitim modeliyle aynı’ olması konusunda ısrar ederek eğitimin daha çok sayıda kadına ulaştırılmasını savunmuştur. Kadınların toplumun güzellik, tevazu ve diğer yanlış orta sınıf değerlerinin odağı olması itibariyle geri planda tutulduğunu düşünmüştür. ‘Mevcut asrın medeni kadınları –birkaç istisna ile– daha yüce emeller beslemesi, kabiliyet ve faziletleriyle saygı uyandırması gerekirken, yalnızca sevgi uyandırma merakı içindedir.’

[45] Germaine de Staël (1766–1817)

İsveç asıllı Fransız entelektüel ve romancı.

Başlıca fikirler: Cumhuriyetçi liberalizm, temsili hükümet, hakların temeli olarak özel mülkiyet, meşruti krallık, mutlakiyetçilik karşıtlığı, âdemimerkeziyetçilik.

Başlıca eserler: *Considerations on the Principal Events of the French Revolution* [Fransız Devrimi’nin Temel Vakıalar Üzerine Düşünceler] (1817).

DÖNEMİNİN KADINLAR İÇİN SIRA DIŞI SAYILACAK BİR Bİ-
çimde, de Staël asrının önde gelen entelektüel ve yazarlarından biri oldu. Etkisi uluslararası çapta ve oldukça yüksek idi. Rus Çarı I. Aleksandr’ı (1777-1825) tanımış olup, Napolyon Bonapart (1769-1821) ile münakaşaya girmiş ve Thomas Jefferson ile mektuplaşmıştı. Parlak kişiliği, zekâsı, romancı ve siyaset düşünürü olarak tanınırlığı, onu, Almanya, İngiltere, Rusya ve Avusturya salonlarının müstakbel bir eş adayı haline getirdi. Johann Goethe (1749-1832), William Pitt (1759-1806) ve **Benjamin Constant** da dahil olmak üzere o dönemin önde gelen bazı isimleriyle romantik ilişkiler kurdu. Bir çağdaşının da belirttiği gibi, ‘Avrupa’da üç büyük güç vardır: İngiltere, Rusya ve Madam de Staël’.

Varlıklı bir ailede doğmuştu. Babası, İsveç bankeri Jacques Necker (1732-1804), XVI. Lui'nin maliye nazırlığını yapmış olup, özgürlük, devlet ve anayasaya ilişkin kitaplar yazmıştır. Necker, kraliyet hizmetinden alındıktan sonra aile İsviçre'ye taşındı. Ailesi, onu, sosyal statüsünü yükselten (yaşı kendinin iki katı olsa da) İsveçli bir diplomatla evlenmesi için zorluyordu. Siyasî krizlerin patlak verdiği vakitlerde yazmaya başlamıştı, fakat Napolyon'un ajanları eylemlerini takip ederek sürgünlük halinin devam etmesine yol açmıştır.

Bourbon Restorasyonu altında 1814'te Paris'e döndü ve 1817'de *Fransız Devrimi'nin Temel Vakıaları Üzerine Düşünceler'i* tamamladı. Kitap, modern Fransız liberalizminin temeli haline geldi. Devrimin, bir asır önce İngiltere'de kansız devrimi meydana getiren aynı sosyal, kültürel ve siyasî etkenlerin kaçınılmaz bir neticesi olduğunu öne sürüyordu. De Staël, Fransız krallarının, devrimin kısmi bir gerekçesi olarak keyfi tutukluluk ve sürgün gibi konularda pek çok güç istismarı yaptığını gördü, ancak Bonapart'ın siyasî hengâmeden sonra eline geçirdiği tam gücün de aynı şekilde tenkitçisi olmuştur.

Fransa'nın kanunla değil, keyfi güçle yönetildiğini söylemiştir. Süregelen siyasî gerilimleri çözecek tek sistem liberal meşrutiyet, siyasî itidal, temsili hükümet, hukukun üstünlüğü ve özel mülkiyetti.

Ekonomik refahın ifade ve basın özgürlüğü ile desteklenmiş hukuk üstünlüğüne, ahlâka ve siyasî özgürlüğe dayalı olduğunu; bu durumunsa siyasî temsilcileri yönetilenlerin iradesine mecbur bıraktığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu da toplumsal ahengi desteklemiştir. 'Özgürlükten başka hiçbir şey ruhun ilgisini, toplumsal nizamın faydalarına çekemez'.

[46] Wilhelm von Humboldt (1767-1835)

Prusyalı filozof, pedagog, diplomat ve dilbilimci.

Başlıca fikirler: Ahlaki gelişmenin esası olarak özgürlük, gece-bekçisi devlet.

Başlıca eser: *Devlet Faaliyetinin Sınırları* (1850).

HUMBOLDT, JOHN LOCKE'TAN BİR HAYLİ ETKİLENMİŞTİ. Vefatından sonra yayımlanan *Devlet Faaliyetinin Sınırları* (1850) kitabı, Humboldt'un fikirlerini *Hürriyet Üstüne* (1859) adlı demeci ile İngilizce konuşanlara yayan **John Stuart Mill**'i etkilemiştir. Devletin, onu oluşturan bireylerin emniyetini sağlamakla ibaret olduğunu söylemiştir. İnsanoğlunun en yüce gayesi kendini yetiştirme ve ahlaki gelişimdir. Tıpkı ders alınacak geniş çaplı deneyimler ve seçenekler gibi özgürlük de bu gaye için elzemdi. O yüzden çeşitliliğe hoşgörü göstermeliydik. 'Özgürlük büyük ve kaçınılmaz şarttır' demişti. Fakat özgürlük çeşitlilik demekti. 'En özgür ve bağımsız kişi bile, gelişim sürecinde, tek tip tutumlar ile durdurulmuş ve engellenmiştir'.

Humboldt'a göre özgürlük, insanların başkalarının değil, yalnızca hakları ve kabiliyetince sınırlandırılan 'tam hürriyet' hali ile bireyselliğinin keyfini dilediği gibi çıkardığı bir koşuldur. O yüzden devletin, bizi ihlallere karşı koruyan, fakat kişisel gelişimimize karışmayan sadece bir gece bekçiliği görevi olmalıdır.

[47] Benjamin Constant [Henri Benjamin Constant de Rebecque] (1767-1830)

İsveç asıllı Fransız romancı, siyasetçi, siyaset yazarı ve aktivist.

Başlıca fikirler: Devleti sınırlandıran anayasa, kuvvetler ayrılığı, gayrimeşru hükümete direnme hakkı.

Başlıca eser: *Les Principes de Politique* [Siyaset İlkeleri] (1815).

CONSTANT, KENDİNİ 'LIBERAL' OLARAK ADLANDIRAN İLK düşünürlerdendi. Dört biryanını dolaşarak **Adam Ferguson** ve **Adam Smith**'in fikirlerini keşfettiği Almanya ve İskoçya'da öğrenim gördü. Meşruti krallığa ve soylu bir yüksek yasama organına inanmış olsa da liberal siyasî teoriye büyük katkıları olmuştur.

Constant, bilhassa, kurumların, liderlerimizi *güçlendirmek* için değil, onları *sınırlandırmak* için var olduğunu savundu. Halk tarafından sevilen hükümetler bile sınırlandırılmadıkça zorba hükümetlere dönüşebilirdi: **Montesquieu**'nün de belirttiği gibi, erkin frenlenmesi için anayasal bir kuvvetler ayrılığına ihtiyaç vardı. Constant, hiçbirimizin, bir diğerini yönetme hakkı ve yetkisi olmadığını söylemiştir. Eğer hükümetler halkın rızasını kaybederse tüm yetkisini kaybederdi ve cebrî gücü gayrimeşru olurdu. İnsanlar, haklarını suiistimal eden hükümetlere direnme hakkını (devlet gücünü sınırlamanın bir başka önemli yolu) taşıyordu.

Fakat bütün bunlar bile, bizi ancak bu kadar ileri götürebilmişti. İnsanların meşgul hayatlarıyla siyasette faal olarak yer alabilmesi için fazla vakti olmadığını hatırlatıyordu. Bu sebeple özgürlük, onlar için siyasî bir *söz hakkına* sahip olmaktan daha kıymetliydi. Constant, temel özgürlüklerin uzunca bir listesini yapmıştı: Kişisel özgürlük, dinî özgürlük, fikir ve ifade özgürlüğü, mülkiyet hakları ve yetkililerin verdiği keyfi kararlardan muafiyet...

[48] Jean-Baptiste Say (1767-1832)

Fransız işadamaı ve iktisatçı.

Başlıca fikirler: Say Yasası (Mahreçler Yasası), arz yönlü iktisat, ilerleme için liberal teşvikler.

Başlıca eser: *Le Traité d'économie Politique* [Siyasî İktisat Üzerine Bir İnceleme] (1803).

EN ÇOK, İSMİNİ ALAN YASA (BİR YİRMİNCİ ASIR İKTİSATÇISI tarafından ‘arz, kendi talebini yaratır’ olarak özetlenen) ile bilinen Say, Lyon’da bir Protestan aileye doğdu. Ticaret için biçilmiş kaftan olan meslek hayatında, evvela İngiltere’deki şeker tüccarları, sonra da Fransa’daki sigortacılar için çalıştı. Fakat kariyeri, Fransız maliye nazırına kâtip olarak atandığında ve müteakip diğer memuriyetlerle birlikte değişti, ta ki yazıları (Adam Smith’in liberal ilkelerini izah eden), Napolyon Bonapart (1769-1821)’i rahatsız edip, onu geniş bir pamuk imalathanesi işletmek üzere meslek hayatına döndürene kadar.

Say Yasası, üretimin, tüm talebin kaynağı olduğunu (daha önce **James Mill** ve **John Stuart Mill**’in de işaret ettiği bir görüş) öne sürer. Say’ın de açıkladığı gibi, bireyler, yalnızca başarılı bir mal ya da hizmet ürettiğinde para kazanır ve yalnızca o zaman başka mallar ve hizmetler satın alma gücüne erişir.

Buradan iki önemli liberal netice çıkmaktadır: İlki, devlet harcamaları ve düzenlemeler refaha zarar verirken, verimlilik ve yatırımın onu arttıracak tek yöntem olduğudur. İkincisi ise, ekonominin kendini düzenleyici olduğudur: Bir pazarda aşırı üretim varsa, devlet müdahalesi olmadan, ya üreticilerin ürünü daha az tedariki ya da tüketicilerin fazla alım gücüne sahip olmaması ile dengeye oturacaktır.

Say, enflasyonun, nisbî fiyat işaretlerini de saptıracağından (sonraları **Ludwig von Mises** ve **F. A. Hayek**’in de belirttiği gibi) aynı zamanda mali sınırlamayı da desteklemiştir. Müteşebbisleri, insan ihtiyaçlarının çözümüne yatırım yapmaya ve onları yenilemeye teşvik etmesi için mali istikrarı, özel mülkiyeti, kontrolsüz fiyatları, rekabeti, düşük vergileri ve denk bütçeyi savunmuştur.

[49] David Ricardo (1772–1823)

İngiliz iktisatçı, borsacı, siyasetçi.

Başlıca fikirler: İktisadi teori, serbest ticaret, karşılaştırmalı üstünlük.

Başlıca eser: *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri* (1817).

RICARDO’NUN KARIYERİ BAŞARILI BİR BORSACI VE TAHMİN-Ci olarak başladı. Piyasa aktörlerini, Waterloo savaşı galibinin Fransızlar olduğunu düşünmeye sevk ederek ve onları yanlış yönlendirerek bir milyon pound kazandığı ve sonrasında daha ucuza menkul kıymetler aldığı söylenir.

İktisatçı olarak kariyeri, **Adam Smith**’in *Milletlerin Zenginliği* (1776)’ni okuduğunda başladı. Smith’in fikirlerine titiz bir mantık uygulayarak kira, maaş, kâr, vergi ve diğer alanlarda önemli gelişmelere imza attı. 1809’da İngiltere’deki enflasyonun aşırı para basımının neticesi olduğunu (bu, onu erken dönem monetaristlerinden yapar) öne sürmüştür. Smith gibi, Tahıl Yasaları’nın (tahıl ithalatını sınırlayan) yerli üretimi etkisiz kıldığını ve kiralari tırmandırdığını savunarak korumacılığa karşı çıkmıştır.

Ricardo’nun liberal geleneğe en büyük katkısı belki de karşılaştırmalı maliyet (artık *karşılaştırmalı üstünlük* olarak bilinen) teorisidir. Ülkelerin, *nisbeten* daha ucuza ürettiği şeylerde ihtisaslaşarak başka ülkelerden daha zengin olabileceğini söylemiştir. Bir ülke her şeyi, diğer bir ülkeden daha ucuza üretiyor olsa dahi (*tam* manada), karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu üründe ihtisaslaşmak ve onun mübadelesini yapmak yine de daha iyidir. Bu ilke, serbest ticaret savının temel yapı taşlarından biri olmuş ve olmaya da devam etmiştir.

[50] James Mill (1773-1836)

İskoç iktisatçı, tarihçi, siyaset bilimci ve filozof.

Başlıca fikirler: Kanun ve cezaevi ıslahatı, faydacılık, hoşgörü ve ifade özgürlüğü, temsilî hükümet, meclis ıslahatı.

Başlıca eserler: *Elements of Political Economy* [Siyasî Ekonominin Unsurları] (1821), *Essay on Government, Jurisprudence, Liberty of the Press, Education, and Prisons and Prison Discipline* [Devlet, Hukuk Sistemi, Basın Özgürlüğü, Eğitim, Cezaevi ve Cezaevi Nizamı Üzerine Bir Deneme] (1823).

KUNDURACI OĞLU JAMES MILL'İN BAŞARI ŞANSINI YÜKSEltmekte kararlı olan annesi, ona yoğun bir eğitim verdi ve hatta İskoçları daha az anımsatması için Millne olan aile soyadını Mill olarak değiştirdi. James, Edinburgh Üniversitesi'nin saygıdeğer bir Grekçe uzmanı oldu ve ayrıca yetkili bir hatip olarak görev aldı; fakat asıl kabiliyeti öğretmek ve yazmakta yatıyordu.

Londra'ya taşınınca, ihracat kesintilerini tenkit eden bir broşür kaleme aldı, dergilere ve incelemelere düzenli olarak katkıda bulundu. Yalın, basit ve aklî bir üslupla Britannica Ansiklopedisi'ne siyaset, hukuk, eğitim, cezaevi ıslahatı (suçluluğun yetersiz eğitimden kaynaklandığını ve cezaevlerinin suçlulara zarar değil eğitim vermesini savunan) üzerine giriş bölümleri yazdı. Üç ciltlik devasa kitabı İngilizler'in Hindistan Tarihi (*The History of British India*) (1818)'ni yazdı ve Britanya yönetiminin tenkidine rağmen Londra'da Hint kamu hizmetine katıldı.

Otuzlu yaşların başında dinî hoşgörü, kanun ıslahatı, ifade/basın özgürlüğü ve demokratik ıslahat gibi fikirlerine iştirak eden **Jeremy Bentham** ile tanıştı. Bentham'ın sert fikirlerini, yaygın olarak bilinen bir felsefeye dönüştürerek onun en yakın arkadaşı ve faydacılık felsefesinin önder savunucularından oldu.

Mill'in, *Devlet Üzerine Bir Deneme* (1820) adlı eseri geniş çaplı bir siyasî bakıştı. Faydacılık ilkelerini kullanarak devletin, topluluk içindeki bireylerin mutluluğuna katkıda bulunmak için var olduğunu ileri sürdü. İnsanlar doğal olarak asgarî çabayla mutluluğu elde etmek istediği için ve memnuniyetle diğerlerinin emeğiyle geçinmek isteyeceğinden (bu, onların mutluluğunu azaltır) devlet, bu tür bir sömürüyü engelleyerek mutluluğu azamiye çekmeyi amaç edinmelidir. Krallık ve soylu yönetim bunu başaramazdı çünkü ikisi de hâlâ sömürü üzerine kuruluydu. Fakat doğrudan demokrasi insanların çok fazla zamanına ve gayretine mâl oluyordu. Bu sebeple temsili bir hükümet en iyi seçenektir.

Ancak bireyler, kendi menfaatlerinin en iyi yargııcıydı ve temsilcilerin, kendi menfaatlerini onlara dayatmaması için engellenmesi gerekiyordu. O yüzden Mill, sık seçimi, kısa dönemi ve geniş oy hakları gibi radikal ıslahatları savundu, mamafih oğlu **John Stuart Mill**'i hayal kırıklığına uğratacak bir davranış olarak kadınların oy hakkını bunlara dahil etmedi. Mill'in fikirleri, 1832 Islahat Yasası'na varan radikal meclis ıslahatları meselesini ileri bir noktaya taşıdı.

7 | Reform Çağı

AMERİKA'DA ON DOKUZUNCU YÜZYILIN İLK YARISINDA kölelik karşıtı hareket ve fikirlerde büyük bir artış oldu. Birçok kölelik karşıtı, eşitsiz muamele konusunda, cinsiyet ve ırk ayrımcılığı arasında bir fark görmeyerek kadınlar için eşit hakları ve siyasi katılımı destekledi. Pek çoğu dinî ilkelere, başkaları doğal hukuka ya da Birleşik Devletler'in liberal kuruluş ilkelerine sarıldı. Ancak bazı kölelik karşıtları kadın haklarını, kölelik karşıtlığı meselesini bulandırabilecek radikal ve ihtilaf-lı bir mesele olarak görüyordu. Neticede, Birleşik Devletler'de kölelik 1865'te kaldırıldı fakat kadınlar, oy kullanma haklarının Anayasa'da yer alması için 1920'ye kadar beklemek zorundaydı.

1722'de Britanya'da dönüm noktası niteliğinde bir mahkeme kararı köleliğin, orada artık yasal bir dayanağının bulunmadığına hükmetti. 1808 itibarıyla meclis, uluslararası köle ticaretini yasaklamıştı ve Britanya müstemlekelerinde de –1833'te Köleliği Kaldırma Yasası ile muvaffak olunan– köleliğin yasaklanması konusunda büyük bir hareketlilik vardı.

İktisadi liberal fikirler, eski nizama da meydan okuyordu. Devrim sonrası Fransa'sında, daha büyük ölçüde sosyal hareketlilik, **Frédéric Bastiat** gibi bazı düşünürleri, neden tekelliliğin ve korumacılığın devam etmesi gerektiğini sormaya sevk etti. Hızlı bir biçimde sanayileşen Britanya'da, **Richard Cobden** ve **John Bright** da aynı şekilde tarımsal korumacılığın artık kamu yararına hizmet etmediğini, aksine ona zarar verdiğini ileri sürdü. Yeni demir yolları, bu tür ıslahatçı kampanyaların milli olmasına olanak sağladı. Sanayi Devrimi'nin toplumda oluşturduğu tüm köklü değişikliklerle, devletin görevi üzerine milli ve milletlerarası bir münazaranın vakti gelmişti.

[51] William Ellery Channing (1780–1842)

Amerikalı Üniteryen vaiz, ilahiyatçı, kölelik karşıtı ve sosyal ıslahatçı.

Başlıca fikirler: Cinsiyet eşitliği, yaşam hakkı, köleliğin kaldırılması.

Başlıca eserler: *Slavery* [Kölelik] (1835).

CHANNING, KADIN HAREKETLERİNİN ÖNCÜL İSİMLERİNDEN olup, cinsiyet eşitliğini kamusal olarak gerekçelendiren ilk kişiydi. Ruhun evrenselliğinin, kadın ve erkeklerin Allah'ın nezdinde eşit olduğunu gösterdiğini, fakat 'dürtüler, menfaatler ve gücün', bunun toplumsal yansımasını önlediğini söyleyerek, gerekçelerini geniş ölçüde dinî ilkelere dayandırdı.

Channing, kölelik karşıtlığı meselesini kitaplar ve vaazlarla sürdürdü. Mülkiyet hakkının tabiatı gereği, insanların, başka insanların malı olamayacağını savundu. Afrikalıların denetim olmaksızın azat edilemeyeceğine inansa da Britanya'nın Karayipler'de

sorunsuz bir biçimde köleliği kaldırması, onu, Birleşik Devletler için de aynı şeyi talep etmeye ikna etti.

[52] Sarah Grimké (1792-1873)

Amerikalı kölelik karşıtı ve kadınlara oy hakkı hareketinin lideri
ve

[53] Angelina Grimké (1805-1879)

Amerikalı kölelik karşıtı ve kadın oy hakları savunucusu.

Başlıca fikirler: Köleliğin kaldırılması ve kadın hakları.

Başlıca eserler: *The Equality of the Sexes and the Condition of Women* [Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Vaziyeti] (Sarah, 1839), *An Appeal to the Christian Women of the South* [Güneyli Hristiyan Kadınlara Bir Çağrı] (Angelina, 1836).

SARAH GRIMKÉ, KADINLARA OY HAKKI HAREKETİNİN BAŞINI çeken ve köleliğin kaldırılmasını ön saflarda savunan Amerikalı bir kadındı. Güney Carolina'da köle sahibi bir hanede dünyaya gelen Sarah, kölelere –kanunsuz olarak– okumayı öğretti. Kuzeye, Philadelphia'ya taşınarak Kuveykır oldu. Fakat o ve kardeşi Angelina, gazetelere yazılan mektuplarda Kuveykır liderliği ve kadınların vaziyetinde ruhbanlık üzerine ihtilafa düştü. Sarah'nın 1839'da yazdığı *Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Vaziyeti*, geniş ölçüde yayıldı. Kadın özgürlüğünün, kölelik karşıtlığı meselesinden farkı olmadığını savundu: kadınlar da hakları ve sorumluluklarıyla mantıklı ve ahlaklı bireylerdi. Ancak bazı kölelik karşıtları Grimké kardeşlerin radikal feminizmini faydasız bir dikkat dağınıklığı olarak gördü.

Angelina da aynı zamanda önde gelen bir kölelik karşıtı ve kadın hakları savunucusuydu. **Hugo Grotius**'un görüşünden hareketle 'her köle sahibi, bir insan hırsızdır', çünkü 'insan insandır ve bir insan olarak devredilemez haklara sahiptir ve bu haklar arasında kişisel özgürlük de vardır' demiştir. Köle sahipleri, iki milyon insanı bu haktan mahrum bırakmıştır. Bir köleyi esir alan ilk kişinin, hırsızlık suçu işlediğini fakat köle sahiplerinin 'aynı suçu mütemadiyen devam ettirdiğini' söylemiştir.

[54] Frédéric Bastiat (1801-1850)

Fransız siyasal iktisatçı ve serbest tüccar.

Başlıca fikirler: Korumacılık karşıtlığı, serbest ticaret ve yatırım, fırsat maliyeti.

Başlıca eserler: *Ekonomik Safsatalar* (1845), *The State* [Devlet] (1848), *Hukuk* (1850).

ON YAŞINDA HEM ÖKSÜZ HEM DE YETİM KALAN BASTIAT, akrabaları tarafından büyütüldü ve ticarette verginin ve düzenlemenin etkilerini öğrendiği amcasının ihracat işinde çalıştı. Frédéric yirmi dört yaşındayken amcası vefat etti ve ona bıraktığı aile serveti onun felsefe, tarih, siyaset ve siyasal iktisat alanındaki entelektüel araştırmalara vakit ayırmasını sağladı. 1848 Devrimi sonrası sulh hâkimi ve sonrasında Millet Meclisi'nin liberal üyesi olarak siyaseten faal hâle geldi.

Ancak en çok, müthiş bir iktisat ve siyaset yorumcusu olmasıyla hatırlanır. Yazıları ekseriyetle beğenilen denemeler ve hicivlerdi; hatta düzenleme ve korumacılığı yıktığı ve serbest piyasanın faydalarını gösterdiği yazılarının bir kısmı, *Ekonomik Safsatalar* (1845)'da toplanarak yayımlanmıştı. Denemeleri, dokundurmalı zekâsı ve keskin savları (korumacı politikaların, genellikle abartı

ve mantık safsatasına dayanan, mantıklı fakat gülünç neticeleri) sayesinde en çok satanlar arasına girdi.

Meşhur bir örneği, mumcular ticaret birliğinin ve dünya üreticilerinin, onları haksız rekabetten koruması için temsilciler meclisine yazdığı dilekçeyi konu alan *Mumcular Dilekçesi* (1846) gülünçlemesidir. Fakat şikâyet ettikleri rakip *güneştir*. İnsanların daha çok mum kullanmasının, sanayiye ve istihdamı yükselteceğini, bunun için gün boyu perdelerini kapama düzenlemesi yapılması gerektiğini öne sürer. Bir başka meselde ise, Fransa ve İspanya arasında yapılacak olan demiryolu inşasının, onlar arasındaki mal hareketliliğini canlandıracağını anlatır, fakat iki tarafın üreticisinin de sanayisini ucuz ithalattan korumak için, tüketicileri düşünmeyerek, gümrük vergisi talep edeceği konusunda bizi uyarır.

Ekonomi: Görülen ve Görülmeyen (1850) adlı meşhur makalesi, ‘kırık cam meselini’ –1914’te Avusturyalı iktisatçı Frederich von Weiser (1851-1926) tarafından geliştirilen *fırsat maliyeti* fikrinin erken bir tezahürü ve şimdilerde iktisadın ölçütlerinden– barındırır. Eğer dikkatsiz bir çocuk, dükkânın camını kırarsa, camcı için 6 franklık iş imkanı yaratır (bu camcının artık yerel ekonomide harcayabileceği ve diğer yerel işkollarını da destekleyecek 6 frankı daha vardır). Fakat *görülen*, iktisadî büyüme yaratmak için camların kırılmasını bilhassa teşvik etmeliyiz (bu aynı ilke, ‘ne yazık ki iktisadî kurumlarımızın büyük bir kısmını düzenliyor’ olsa da) manasına gelmez. Çünkü *görülmeyen*, esnafın artık yerel ekonomide harcayacağı miktarın 6 frank daha eksildiğidir ve bu gerçek, kazancı boşa çıkarır.

Bastiat, ekonomik büyümeyi sağlayacak şeyin, serbest piyasa ve serbest ticaret olacağını düşündü. Richard Cobden ile birlikte Fransa’nın Serbest Ticaret Birliği’nin lideri oldu. Serbest ticaretin, hem sermaye hem de emeğe yatırılacak gelirler oluştura-

cağını ve ekonomik etkinliği arttırarak çalışan nüfusa fayda sağlayacağını öne sürdü.

Devlet (1848)'te Bastiat devleti, 'herkesin diğer herkes pahasına yaşamaya çalıştığı müthiş bir kurgu' olarak tenkit etmiş ve *Hukuk* (1850)'ta, özgür bir toplumu düzenleyecek yasal bir sistemin genel hatlarını çizmiştir. Bireylerin kendisini, özgürlüğünü ve malını koruma hakkı –devletten ve yasalardan önce var olan haklar– olduğunu savunmuştur. Devletin amacı, yalnızca, bu hakları korumak için 'ortak bir güç' tesis etmesiydi.

Devletin, başkalarının iyiliği adına birilerinden para ya da mal alma hakkı yoktu, bu, yasal yağmacılık olurdu. Haklarımızı korumaktan daha fazlasını yapmaya çalışan –hayırseverlik olduğunu düşündüğü işlerle meşgul olma gibi– devletin ise durma sınırı yoktu. Etkisiz seçmenler, hukukun gücü ve demokratik yasa yapıcılarının sözde yanılmazlığı göz önünde bulundurulursa, nihai sonuç, kilin çömlekçinin kalıbını alması gibi halkın yöneticilerinin şeklini aldığı devletçilik olurdu.

Bestiat, 49 yaşında, hayatının en verimli çağında veremden hayatını kaybetti.

[55] Harriet Martineau (1802–1876)

İngiliz toplum teorisyeni ve siyasal iktisatçı.

Başlıca fikirler: Liberal feminizm, liberal iktisatçıların kurgusal örnekleri.

Başlıca eser: *Illustrations of Political Economy* [Siyasal İktisadın Örnekleri](1832–34).

HARRIET MARTINEAU, LIBERAL SİYASÎ, İKTİSADÎ VE İÇTİMAÎ konular üzerine fazlaca yazdığı kitaplar ve denemelerle tanınır. Onun kadınsal bakış açısı, çağdaşları arasında nadirdi ve ça-

lışmaları, kadınlara yapılan muameleyi ve kızların eğitime bakışı değiştirmede büyük katkı sağladı. Sosyolog Auguste Comte (1798-1857)'un çalışmalarını tercüme etmiştir ve genellikle ilk kadın sosyolog olarak kabul edilir.

Babasının tekstil işindeki hüsranı onu tam zamanlı bir yazar olmaya itti. Hayatını yazdıklarıyla idame ettirebiliyor olması, dönemin kadınları arasında pek rastlanmayan bir şeydi. Kitapları, romancı ve kampanyacı Charles Dickens (1812-1870)'inkilerden çok daha fazla rağbet görüyordu.

Martineau'nun *Siyasal İktisadın Örnekleri* serisi, Adam Smith'in fikirlerinin kurgusal bir değerlendirmesi olarak 1832'de başladı. Kısa zamanda başarı ve beğeniye ulaştı ve ayrıca Smith'in uluslararası ölçüde tanınmasına önyak oldu. Bunu, James Mill, Jeremy Bentham ve David Ricardo'nun kurgusal örnekleri izledi. Bu çalışmalar, ev ekonomisinin büyük ölçekli ekonomik konuları yansıttığını göstererek döneminin kadınlarını iktisat dünyasına dahil etti.

Birleşik Devletler'e yaptığı uzun bir ziyarette, Martineau, **James Madison**'la ve Yeni İngiltere'nin önder köle karşıtları ile tanıştı. Zamanının kaidelerinin, kızların eğitim düzeyini nasıl düşük bıraktığını ve onları nasıl etkisiz, erkeğe itaatkâr bireylere dönüştürdüğünü tenkit ederek kızların eğitimiyle ilgili çalışmalar yaptı ve yazılar yazdı.

Bir sosyolog olarak aile, din ve ırklar üzerine çalıştı. Toplumun, genel sosyal kurallarla şekillendiğini ve bunu anlamak için bilim, nüfus, dinî ve içtimaî kurumlar ve kadınların rolü de dahil olmak üzere daha birçok konuyu göz önünde bulundurmanız gerektiğini savundu.

[56] Richard Cobden (1804–1865)

İngiliz imalatçı ve siyasetçi,

[57] John Bright (1811–1889)

İngiliz ıslahatçı ve siyasetçi.

Başlıca fikirler: Serbest ticaretin zenginlik yaratan faydaları, korumacılık karşıtlığı, Manchester Liberalizmi, Tahıl Yasaları'nın ilgası.

Başlıca eserler: *England, Ireland and America, by a Manchester Manufacturer* [Bir Manchester İmalatçısının Gözünden İngiltere, İrlanda ve Amerika] (Cobden, 1835), *Speeches on Parliamentary Reform* [Meclis İslahatı Üzerine Konuşmalar] (Bright, 1866).

RICHARD COBDEN, DÜNYANIN TEKSTİL MERKEZİ OLAN Manchester'daki patiska işleme (*calico printing*) işindeki payı sayesinde zenginleşti. Uluslararası seyahatleri ve okumaları, onu serbest ticaretin kudretine ikna etti.

1838'de Cobden, Serbest Ticaret Hareketi'nin önde gelen hatiplerinden John Bright'la beraber Tahıl Yasası Karşıtı Birlik'i kurdu. Tahıl Yasaları, görünüşte Britanya tarımını korumak için ithal buğdaya getirilen yüksek vergiler demekti. Bu vergiler ekmeğin fiyatını yükseltti, fakat kiralari şişirilen güçlü toprak sahipleri tarafından da desteklendi. Birlik, broşürler basıp ülkenin dört bir yanında toplantılar düzenleyerek ıslahat adına büyük bir mücadele verdi.

Cobden tarımsal korumayı sona erdirmenin, yalnızca kırsal alanlarda sefaleti hafifletmeyeceğini, aynı zamanda tarımı daha etkin kılacağını ve genel olarak hem çiftçilerden hem de daha varlıklı kırsal nüfustan üreticiler için gelen talebi arttıracığını savundu. Aynı zamanda başka ülkelerle yapılan ticarete de ivme verecek ve bu yolla milletlerarası barış ve anlayışı sağlamaya yardım edecekti.

Cobden ve Bright'ın yaklaşımı, *Manchester Liberalizmi* ya da *Manschester Okulu* olarak bilinmeye başladı. 1840'larda ikisinin de girdiği mecliste, Cobden'in savlarıyla desteklediği Bright, zorlu bir ıslahatçı hatip idi. 1846'da, patatesteki kötü hasat ve hasta mahsullerden sonra çabaları sonuç verdi ve Tahıl Yasaları ilga edildi.

Cobden, sonrasında Britanya ve Fransa arasında ticaretin gelişmesine yardım etti ve serbest ticaret fikirlerini Fransa, İspanya, İtalya ve Rusya'da anlattı. Bright, işçi sınıfının dahil edilmesi ve İrlandalı Katolikler'e yapılan ayrımcılığın bitirilmesi için anayasal ıslahatlarda etkili hâle geldi.

[58] Alexis de Tocqueville (1805–1859)

Fransız siyaset düşünürü.

Başlıca fikirler: Anayasal ıslahatlar, çift meclisli devlet, çoğunlukçu demokrasiyi sınırlama ihtiyacı.

Başlıca eser: *Amerika'da Demokrasi* (1835 ve 1840).

DE TOCQUEVILLE, EN ÇOK, BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ seyahatlerinde yaptığı gözlemlere dayanan iki ciltlik eseri *Amerika'da Demokrasi* (1835 ve 1840) ile bilinir. Erken bir sosyoloji ve siyaset bilimi çalışması olan eser, Amerikan siyasetinin güçlü ve zayıf yönlerini ve hususi olarak da özgürlük ve eşitlik arasındaki gerilimi araştırdı ve devrim sonrası Fransa'sının demokratik yeniden inşası için dersler çıkardı.

De Tocqueville, Fransız Devrimi sırasında İngiltere'ye kaçan fakat sonrasında Fransa'ya dönen soylu Normandy ailesinde doğdu. Ailesi kraliyetçi olarak kalsa da Alexis, 1814'ten beri Fransa'da hüküm süren meşruti krallığın faal bir tenkitçisi oldu. 1848 Devrimi'nden sonra, yeni hükümete kısa süreliğine hizmetlerde bulundu ve yeni bir anayasa üzerinde çalıştı.

Seçkincilik ve halkçılık, özgürlük ve eşitlik arasındaki gerilim, soylu geçmişi ve liberal görüşlerine yansiyordu. Liberal ve parlamenter bir hükümeti savunurken, John Adams (1735-1826) tarafından türetilen ‘çoğunluğun tahakkümü’ ifadesini yayarak demokrasinin sınırlandırılması gerektiğini düşündü. Bu tehdidi azaltmak için ikili bir meclis ve halkoyuyla seçilmiş bir başkan istedi. Daha genel olarak siyasi sistemlerde ve gücün ademimer-kezileştirilmesinde çeşitlilik istedi.

Amerikan demokrasisi üzerine çalışması Birleşik Devletler’deki cezaevi sistemini –bu, Amerikan toplumu ve siyasetini incelemek için bir bahane de olsa– incelemek üzere bir kurul oluşturduğunda başladı. Aynı araştırmacı ruhla İngiltere, Cezayir ve İrlanda’ya seyahatlerde bulundu.

De Tocqueville yalnızca *demokrasiye yöneltilen* muhtemel tehditleri değil, aynı zamanda *demokrasinin oluşturduğu* muhtemel tehditleri de öğrenmeye çalışmıştır. Demokratik eşitliğin Amerikalılar’a getirdiği özgüvene hayran kalırken eski sosyal hiyerarşilerin zayıflamasının, demokrasinin zincirini kırmasından endişe duydu. Herkesin fikrinin (ne kadar kötü olursa olsun) aynı derecede önemli sayıldığı bir toplumda, ahlaki ya da siyasi tek yetkili, çoğunluk olacaktır. Fakat bireyler, çoğunluğa karşı gelme ya da haklarını onlara karşı savunma gücünü bulamaz.

Bireylerin kalabalık tarafından yenilmesinin sebebinin daha ziyade, demokratik eşitliğin, genişleyen orta sınıf materyalizmini cesaretlendirmesi ve ‘bireycilik’ (insanların kendiyle daha çok ilgilenmesi) olduğunu düşünmüştür. O yüzden demokrasi, düşüncesiz halkçılığa doğru kayacaktı. Bu çoğunlukçu tahakküm, yaratıcılığı ve kendini ifade etme şansını boğacaktı.

De Tocqueville, aynı zamanda Amerika’nın da tefrite varan eşitlik dürtüsünden ve özgürlüğe adanmışlığın yetersizliğinden

mustarip olduğunu hissediyordu. Demokrasiye toplumsal değerler aşılacak yeni bir siyaset bilimine ihtiyaç vardı. İnsanlar kendi menfaatinin peşinden koşmaya özgür olmalıydı fakat bu menfaat toplumsal değerler, öngörü ve kendine hakimlikle yumuşatılmış ve 'doğru anlaşılmış' bir menfaat olmalıydı.

Kaçak halkçılığa bir başka sınırlama ise de Tocqueville'in Amerika'da güçlü bulduğu *sivil toplum*du. Amerikalıların nasıl 'eğlence sunmak, kız okulu kurmak, misafirhane ve kilise inşa etmek, kitap yaymak ve uzaklara misyoner göndermek için' durmaksızın dernekler kurduğuna şaşırıp kalmıştı. Gerçekten de 'bu yolla hastahaneler, cezaevleri ve okullar kurdular.'

Amerika'nın anayasal çerçevesinin, bağımsız yargısı, ademi-merkeziyetçi karar mekanizması, çift meclisi ve halk tarafından seçilen başkanı ile Fransa demokratik anayasası için iyi bir temel teşkil ettiğini düşündü. Fakat (belki de soylu kökenlerini yansıtan bir biçimde) kısa seçim turunun vasat yasa yapıcılar meydana getirdiğini ve yasama organının çok fazla güç elde ettiğini hissetti. Fransa'nın daha güçlü bir yürütmeyi hedeflemesi gerektiğini düşündü fakat dernek kurma özgürlüğü, din ve basın özgürlüğü de eşit derecede önemliydi.

[59] William Lloyd Garrison (1805-1879)

Amerikalı kölelik karşıtı ve gazeteci.

Başlıca fikirler: Köleliğin kaldırılması, kadın hakları, pasif mukavemet.

Başlıca eser: *The Liberator* [Kurtarıcı] (1831-65).

WILLIAM LLOYD GARRISON, TÜCCAR BİR DENİZCİ OLAN babası, William'ın dindar vaftizci annesini çocuklarıyla bir başına bırakıp gittiğinde yalnızca bir bebektir. 13 yaşında, bazı ba-

şarısız teşebbüslerden sonra, bir gazetenin nasıl yönetildiğini öğrendiği *Newburyport Herald*'da editör çıraklığı yapmıştı. 20'lerinde, adını *Newburyport Özgür Basını* koyacağı gazetesini kurmak için borç aldıysa da destekçileriyle girdiği yazı işleri münakaşası yüzünden başarısız oldu.

Garrison, ölçülülük ve ıslahat yanlısı bir gazete için basımcı ve editör olarak Boston'a taşındı ve onu kölelik karşıtlığı meselesine dahil eden, *Kurtuluş Dehası (Genius of Emancipation)*'nın yazarı Benjamin Lundy (1789-1839) ile tanıştı. Garrison Yeni İngiltere Kölelik Karşıtlığı Cemiyeti'nin kurulmasına yardım etti ve köleliğe ön saflarda karşı çıkacak bir gazete olan *The Liberator*'ı başlattı.

Garrison, köleliğin, tüm bireylerin özgür olma hakkını ihlal ettiğini savundu. Evvela Kuzey Afrika'daki Amerikalı kölelerin taşınmasını öne sürdü, fakat sonrasında bu fikri terk etti çünkü bazı destekçiler bunu, özgür siyahileri yerinden etmek olarak gördü.

Kadınları, kölelik karşıtlığı için imzaya çağırması, kadınların siyasi haklarına dair bir tartışmayı ateşledi. *Kurtarıcı (The Liberator)*, Grimké Kardeşler'in makalelerini yayımladı ve özgürleşmenin baş savunucusu oldu. Bu ve Garrison'ın meşrutiyetçilik karşıtlığı (**Frederick Douglass**'la beraber, Birleşik Devletler anayasasının özü itibarıyla köleliği desteklediğini ve Birlik'in bozulması gerektiğini savundu), kölelik karşıtlığı hareketini böldü ve bazıları, bu davaların, kölelik karşıtı mesajı bulandıracağından korkuyordu. Hizipleşmeler, Garrison'ın doğrudan eylem ve şiddeti reddetmesi ile daha da belirginleşti.

Barış yanlısı olsa da Garrison, açık sözlü bir radikaldi. 'Dilimin keskinliğine yapılan itirazların farkındayım, fakat bu keskinlik sebepsiz midir? Gerçek kadar sert, adalet kadar tavizsiz olacağım. Sesimi duyuracağım.' Gerçekten de o kadar açık sözlüydü

ki, Georgia'nın köle eyaleti başına ödül koydu. 1835'te binlerce kişiden oluşan bir kalabalık, Boston'da konuşma yaptığı binayı kuşattı ve yetkililer müdahale edemedi onu halatla bağlayıp sokaklarda sürükledi.

Kölelik ilga edildikten sonra, kölelik karşıtı hareket, Garrison amacının artık sona erdiğini söylediğinde tekrar bölündü. Geri çekildi, fakat insan hakları ve kadınların oy hakkı gibi diğer ıslahat hareketlerine dahil olmayı sürdürdü. Avrupa'da **John Bright**, **John Stuart Mill**, **Herbert Spencer** ve başka liberallerle tanıştı. Karl Marx'a (1818-1883) karşı çıkarak, ticaretin tüm sınıflara karşılıklı fayda getirdiğini savundu ve serbest ticaret üzerindeki tüm sınırlamaların kalkmasını destekledi.

[60] John Stuart Mill (1806-1873)

İngiliz filozof ve ıslahatçı.

Başlıca fikirler: Tercih ve mesuliyet, çoğunluğun tahakkümü, zarar vermeme ilkesi, pederşahiliğin sorunları, ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, yaşam tarzı özgürlüğü, temsili hükümet, federalizm, faydacılık.

Başlıca eserler: *Hürriyet Üstüne* (1859), *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (1861), *Faydacılık* (1863).

JOHN STUART MILL EVDE, BABASI JAMES MILL TARAFINDAN eğitildi ve **Jeremy Bentham** tarafından desteklendi. Eğitimi yoğun: üç yaşında Antik Yunanca, sekiz yaşında Latince öğrenmişti, on yaşına geldiğinde tüm klasik yazarları okuyabiliyordu, on ikisinde mantık ve siyasal iktisat çalışıyor ve on dördünde bilim ve matematik dersleri alıyordu. Fakat bu hızlandırılmış eğitimin bir bedeli vardı: yirmi yaşında bir sinir krizi geçirmiş ve suçu, gerçek bir çocukluktan mahrum bırakılışında bulmuştu.

Deneyselcilik, faydacılık ve mantıkta talimli olmakla birlikte, dine ve diğer ‘mantıksız’ fikirlere maruz kalmamış olsa da yetişkinliğinde insan çeşitliliği, kendiliğindenlik, bireysellik, yaratıcılık ve biricikliği akıldan daha değerli görmüştür. **Wilhelm von Humboldt** gibi Mill de insanların şahsi ve ahlaki gelişiminin önemini vurgulamış ve özgürlüğü bunun olmazsa olmazı olarak görmüştür. İnsanların, kendi eylemlerinden mesul olmadıkça öğrenip gelişemeyeceğini düşünmüştür. İnsanlar, tercih yapabilme –örneğin yaşam tarzı tercihi– gücüyle tanımlanır. İnsanlıklarını tatbik etmek için, içinden tercih yapabilecekleri seçeneklere ihtiyaçları vardır. Avrupa’ya ‘müterakki ve çok yönlü gelişimini’ veren şey, çeşitliliği idi.

Isaiah Berlin, Mill’in *Hürriyet Üstüne* (1859)’sini, ‘açık ve hoşgörülü bir toplum isteyenlerin en net, en samimi, ikna edici ve itekleyici görüşlerinin izahı’ olarak nitelendirmiştir. Mill (**de Tocqueville** gibi), özgürlüğe yöneltilen eski tehditler krallık ve soylu yönetimken, yeni tehlikenin, çoğunluğun tahakkümü olduğu konusundaki uyarılarıyla başlar. Çoğunluk, yalnızca siyasi karar alma sürecine hükmetmiyor, aynı zamanda insanları, kendi fikirleri olmayan ‘gayretkeş koyunlara’ dönüştürerek kültürü de şekillendiriyordu.

Mill, özgürlüğü, kitabın başlarında tanımlamıştır. Bireylerin, *başkalarına zarar vermeme şartı ile dilediği* gibi özgür olması gerektiğini savunmuştur. Aileler, gruplar ve devletler de aynı zarar vermeme kuralına tâbidir:

“Herhangi sayıda bir kişi grubunun eylem özgürlüğüne müdahale edilirken, insanoğluna bireysel ya da kitlesel olarak garanti edilen netice, kendi emniyetidir... Medeni bir toplumunun herhangi bir mensubuna, rızası dışında uygulanabilecek bir gücün tek sebebi, başkalarına zarar verilmesini önlemektir.”

Mill’e göre zarar, sözlü hakaret değil, fiziksel zarardır. Fiziksel zarar aşikâr olarak görülebilirdi, fakat sözlü hakaret öyle değildi.

Yani, bu çizgi kati bir şekilde çekilmedikçe kural suiistimal edilebilirdi. Aynı zamanda pederşahiliği de ('kendi iyiliği için' birinin özgürlüğüne müdahale etmek) birkaç sebepten ötürü reddetti: Devlet gücünü bu bahanelerle suiistimal etmek çok kolaydı; iyi niyetli yöneticiler bile vatandaşların iyiliği konusunda hataya düşebilirdi. Basit bir aritmetik ürünü değil, tamamen insan olabilmek için insanlar kendi tercihlerini yapmalı ve tercihlerinin mesuliyetlerini kabul etmelidir.

Zarar vermeme ilkesi, aynı zamanda, fiziksel zarara sebebiyet verme tehlikesi (Mill'in meşhur örneği, kalabalık bir tiyatrodan, 'Yangın var!' diye bağırarak) için de geçerlidir. Bu, hattâ, insanların engellenebilecek zararlara yaklaşmasına göz yummaya kadar ilerletilebilir (örneğin gölette boğulmak üzere olan bir çocuğu kurtarmak). Fakat Mill, sınırların nerede konumlandığını –müdahale etmek için gereken tehlike raddesi, ya da başkalarının zarara uğramasını engellemek için sarf edilmesi gereken gayret– hususi olarak belirtmemiştir.

Mill, zarar vermeme ilkesinin yaşam, kişilik ve mülkiyet doğal haklarını koruduğuna inanıyordu. Dernek kurma, zevk, amaç ve yaşam planı özgürlüğünü de savunmuştur. Ayrıca, açık söylemin entelektüel ve sosyal gelişimimiz için elzem olduğunu belirterek ifade özgürlüğünü de hararetli bir şekilde savunmuştur. Özgür ifadenin sansürlenmesi ya da engellenmesi tehlikeliydi; sansürlenen fikir esasen doğru olabilir, ya da doğru olmasa da doğruluk payı içerebilirdi. Genel geçer fikirlerimizin zorlanması, bizleri fikirlerimizin sağlamlığını kanıtlamak zorunda bırakacaktır ve zorlanmamış fikirler, ahlaki ve entelektüel gücü olmayan salt dogmalara dönüşür.

Mill, *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (1861)'de sınırlı ve temsili demokrasiye verdiği desteği genel hatlarıyla belirtmiş-

tir. Doğrudan demokrasinin, geniş ve karmaşık bir toplum için tatbik edilemeyeceği görüşünü sunmuştur. Temsilî demokrasi, politika sorunlarının detaylı olarak masaya yatırılmasına olanak sağlar fakat yine de vatandaşları, ahlaki kapasitelerini geliştirmeleri için önemli olan siyasî sürece dahil eder. Böyle bir demokrasi federal sisteme sahip olmalıdır ki yerel meseleler yerel olarak çözülebilsin. Ancak yerel azınlıkların yerel çoğunlukların kaprislerine karşı korunduğunu garantilemek için merkezi bir sınırlamaya ihtiyaç duyulur. Bu durumda bile, devletin temel görevi, çoğunlukları güçlendirmek değil, çeşitliliği ve seçim özgürlüğünü destekleyecek koşulları yaratmaktır.

Mill, bu görüşe, ruh ikizi (sonrasında hayat arkadaşı) **Harriet Taylor** tarafından çekilmiş olabilir. Taylor'ın feminizm anlayışını kesinlikle desteklemiştir. *Kadınların Köleleştirilmesi* (1869)'nde, kadınların neden mükemmel bir eşitlik içinde yaşaması gerektiğini anlatır.

Mill, aynı zamanda akıl hocası Jeremy Bentham'ın *faydacılık* fikrini de geliştirdi. İnsanların çeşitliliği ve ölçümlerinin hatalı olma ihtimali sebebiyle mutluluğun basit bir şekilde ölçülebilirliğinden şüphe duydu. Aritmetiği etkileyen 'yüksek' ve 'alçak' zevkler olduğunu düşünüyordu: 'Tatmin olmuş domuzdansa, tatmin olmamış Sokrates daha iyidir.' Yüksek zevklerin tercih edileceğini, çünkü ikisini de deneyimleyen kimsenin alçak zevkleri seçmeyeceğini düşündü. Lâkin değişime uğrasa da, Mill'in faydacılığının, *haklar* savunusuyla (Bentham'ın 'saçma' olarak es geçtiği) çeliştiği görülür: Toplumsal fayda ya da genel mutluluk adına bireysel hakları nereye kadar ihlâl edebiliriz?

[61] Harriet Taylor Mill (1807–1858)

İngiliz feminist ve ıslahatçı.

Başlıca fikirler: Kadınların eğitimi ve oy hakkı, çalışan müşterek mülkiyeti.

Başlıca eser: *The Enfranchisement of Women* [Kadınların Oy Hakkı] (1851).

HARRIET TAYLOR, OY HAKKI VE BAĞIMSIZLIĞINI SAVUNARAK, kadınların uyum sağlaması ve ev işleriyle uğraşması geleceğini bozmuştur. Evdeki erkek egemenliğinin, kadınların eğitim ve kişisel gelişim fırsatlarının önünü tıkadığını ve kadınlar siyasî güçten (oy kullanma dahil) mahrum bırakıldığı için, kanunların erkeklerin menfaatine yapılmaya devam etmekte olduğunu vurgulamıştır.

Üniteryen olarak yetiştirilen Harriet 18 yaşında iken, 39 yaşında olan John Taylor (1787-1849) ile evlendi. Bu, mutsuz bir birliktelikti ve kısa süre sonra **John Stuart Mill**'le ilişkisi (o dönemde hayli “ayıp” görülen) başladı. John Taylor'ın vefatından iki yıl sonra evlendiler.

Kadınlar için seçimler, siyasî memuriyet ve hukuk alanlarında radikal bir siyasî eşitlik çağrısı olan *Kadınların Oy Hakkı* (1851), Harriet'in yazarlığını tanımış olmasına rağmen Mill'in adı ile basıldı. Aynı şekilde, kadın ve çocuklara şiddeti konu alan yasayı tenkit eden birçok gazete yazısı ve broşürde Harriet'in (eş) yazarlığını ortaya koydu. Mill'in *Siyasal İktisadın İlkeleri* (*Principles of Political Economy*) (1848)'nin evrensel eğitimi ve sanayinin çalışan müşterek mülkiyetini savunan bir bölümü de aynı zamanda onun görüşlerini yansıtır. Harriet'in, eşi üzerindeki etkisinin ölçüsünü tayin etmek zor olsa da iki insan kafa dengi olduktan sonra 'kalemi kimin tuttuğu pek önemli değildir' diyen Mill, vefatından sonra ona bolca methiyeler düzmüştür.

[62] Lysander Spooner (1808–1887)

Amerikalı anarşist, kölelik karşıtı ve hukuk teorisyeni.

Başlıca fikirler: Serbestleşme ve rekabet, kusurlar suç değildir, anarşizm.

Başlıca eser: *The Unconstitutionality of Slavery* [Köleliğin Anayasaya Aykırılığı] (1845).

SPOONER, İHTİSAS YAPMAMIŞ OLAN KİŞİLERİ UZUN SÜRELİ çiraklığa zorlayan devlet yasalarına karşı gelerek Massachusetts'te hukuk uygulama deneyimi kazandı. Bu tür yasaların, zengin ihtisas mezunlarını fakir rakiplerinden koruduğundan yakındı ve doğal sözleşme hakkının bir ihlali olarak gördüğü lisansa (avukatlık, doktorluk vb.) karşı savunmalarını sürdürdü. Hükümet, rekabeti yasal zorluklar öne sürerek bertaraf ettiyse de Birleşik Devletler postanesini tekeline almak için kendi posta şirketini bile kurdu.

Spooner, insanların kendi işini kurmasını zorlaştıran tüm düzenlemelere karşı çıktı. Örneğin tefecilik yasaları borç verenin, yüksek riski ve yeni bir işe borç vermenin güvencesizliğini telafi etmek için yüksek faiz oranı uygulayamayacağı manasına geliyordu. Netice, daha az iş kurma, daha az rekabet ve az sayıda borçluydu.

Spooner, herhangi bir devletin, bireylerin şahsi eylemlerine karışma hakkını, başkalarına zarar vermedikleri sürece, reddetmiştir. *Suçlar*, şahıslara ve başkasının mülkiyetine zarar vermeyi amaçlayan eylemler iken, *kusurlar* bu tarz bir kötü niyet barındırmaz ve zarar gören yalnızca eylemde bulunan (olası) şahıstır. Hukukta bir şeyin, 'cürüm kastı olmadan cürüm sayılamayacağı' ve 'kimsenin bir kusuru cürüm kastıyla işlemeyeceği için' müdahalenin bir dayanağı olamaz. Bu, gerçekten de istibdata kapı açardı: 'Cürüm ve kusur arasında net bir ayrım yapılmadan ve bu ayrım yasalarca tanın-

madan, yeryüzünde bireysel hak, özgürlük, mülkiyet ya da kendini ve malını koruma hakkı gibi haklar söz konusu olamaz...'

Buna ilaveten, müdahalenin uzun vadeli neticeleri müphem olup, 'neredeyse tüm vakalarda faziletin nerede bitip kusurun nerede başladığına karar vermeyi zorlaştırmaktadır.' Bunlara yalnızca kendi içimizde karar verebiliriz ve başkalarının uzun vadede mutluluğunu ya da mutsuzluğunu destekleyen şeyin ne olduğuna dair kararı onlara bırakmalıyız: 'Eğer bu mühim hak herkese açık ve serbest olmayacaksa, akıllı bir insan evladı olarak her bir kimse bütün özgürlük ve mutluluğu arama haklarından mahrum bırakılmış olacaktır' demiştir.

Bugün, Spooner daha çok 1845 tarihli kitabı *Köleliğin Anayasa-ya Aykırılığı* ile hatırlanır. Birçok kölelik karşıtı kimse, Birleşik Devletler anayasasının kanunen köleliği tanıdığına ve yalnızca tebdilin ya da köle olmayan devletlerin oluşturacağı yeni bir birliğin bunu düzeltebileceğine inanıyordu. Fakat Spooner, Kurucular onu tasar-larken ne söylemiş olursa olsun, asıl metnin köleliği tasdik etmediğini savunmuştur. O yüzden ayrılma ve yeni bir birlik kurma kararı köle devletlerine kalmıştı. Dolayısıyla, eyaletlerin hükümetleri devirme doğal hakkını reddederek, mevcut birliği muhafaza etme amaçlı cebri bir merkeziyetçi teşebbüs olan İç Savaş karşı çıktı.

Bu tür fikirler Spooner'ın anarşizmini güçlendirdi. 1870'te anayasanın, mantiken yalnızca onu imzalayanları bağlayan bir mutabakat olduğunu ve bu yüzden güncel bir gücü olmadığını öne sürdü. Hükümet, erkini idame ettirmek için, doğal hukuka ve yönetilenlerin iradesine aykırı olarak zor kullandığı için, anayasa istibdata karşı emniyet sağlamamıştı. Ayrıca jürilerin sadece mahkemedeki sergilenen argümanların değil, kanunun meşruluğuna da karar vermesi ve haksız buldukları bir yasa gereğince takibatı yapılan birine hüküm giydirmeyi reddetmesi gerektiğini savunmuştur.

[63] Henry David Thoreau (1817–1862)

Amerikalı filozof, kölelik karşıtı, vergi kaydı, anarşist.

Başlıca fikirler: Sivil itaatsizlik, anarşizm, köleliğin kaldırılması, çoğunluk oyu haksızlığı.

Başlıca eser *Sivil İtaatsizlik* (1849).

THOREAU, BABASININ (KENDİSİNİN DE DAHİL OLDUĞU) Kalem imalatçısı ve Kanada'ya kaçan mültecileri muhafaza eden annesinin kölelik karşıtlığı ıslahatçısı olduğu Concord, Massachussetts'te doğdu. Harvard'ta okudu, onu radikal fikirleriyle etkileyen, denemeci ve konuşmacı Ralph Waldo Emerson'ın çocuklarına özel öğretmenlik daveti almadan önce kısa bir süre okulda öğretmenlik yaptı.

Ancak ilk aşkı kırsal bölgeydi. Walden(1854)'da da tasvir ettiği gibi ormanda, kendine yeten bir hayat sürüyordu. Aynı zamanda değerlerinden (özellikle kölelik ve savaş) nefret ettiği bir hükümetten 'uzak durarak mesafeli kalmak' istedi. Fakat nüfus vergisini ödemediği için hapse atıldı. Bir arkadaşı onun yerine vergiyi ödediğinden kısa süre sonra serbest bırakıldıysa da bu serüven onu, çetin bir anarşizmin çerçevesini çizdiği *Sivil İtaatsizlik* (1849)'i yazmaya teşvik etti. 'Hükmetmeyen hükümet en iyi hükümettir' demişti. 'Hükümetin yetkisi, yönetilenlerin rızasını ve onayını almalıdır... Ben, David Thoreau, katılmadığım herhangi bir anonim topluluğun üyesi olarak görülmek istemiyorum.' Meşru bir hükümet, kendi gibi bağlılık göstermeyenlere de hoşgörü gösterebilmelidir.

Hükümetlerin eyleme, ticarete ve ilerlemeye bizatihi engel oluşturduğunu yazdı. Adalet değil güce dayalı bir çoğunluk yönetimini tenkit etti. Meşru bir devlet çoğunluğun gücünü değil, bireylerin haklarını garantilemeliydi. Haksız yasalar çiğnenmeliydi; vergi ödemek bile hükümetin haksızlıklarına rıza göstermek demekti.

[64] Frederick Douglass (1818–1895)

Afrika asıllı Amerikan kölelik karşıtı ve ıslahatçı.

Başlıca fikirler: Köleliğin kaldırılması, tercih ve mesuliyet.

Başlıca eserler: *Özgürlük Yolu: Amerikalı Köle Frederick Douglass'ın Yaşam Öyküsü* (1845), *My Bondage and My Freedom* [Esaretim ve Özgürlüğüm] (1855), *Life and Times of Frederick Douglass* [Frederick Douglass'ın Yaşamı ve Demleri] (1881).

DUGLASS KÖLE OLARAK DOĞDU FAKAT KAÇARAK KÖLELİK karşıtı gruplara katıldığı ve önde gelen kölelik karşıtı bir vaiz olduğu Philadelphia'daki Kuveykır şehrine doğru yola çıktı. 1800'lerin ortasında kölelik karşıtlığı meselesini savunarak Britanya ve İrlanda'yı ziyaret etti.

Öncelikle bir kampanyacı olsa da Douglass, köleliğin insan mesuliyeti ilkesini ihlal ettiği liberal savını geliştirdi. İnsanlar başkaları tarafından yönlendirilirse ahlaki bütünlüğe ulaşamazdı. Aynı zamanda hükümetlerin kendisini insanlığın zekâ gücünün yarısından mahrum bıraktığını öne sürerek kadınların siyasi hakları konusunda da baskı yapıyordu. Kendine sahip olma, kişinin kendi iş gücünü kullanma, sınırlı devlet, kendi kaynaklarına dayanma gibi liberal ilkeleri kabul etti. Özel mülkiyeti destekledi ve onu gerçekten de gelecek temini sağlama görevi olarak gördü.

William Lloyd Garrison'la erken dönemde arkadaş olduysa da, Douglass, devletin köleliği tasdiki ve köleliğin ilgasından sonra bile kanunların ve kurumların (ticaret sendikaları gibi) yaptığı ırksal ayrımcılığı göz önünde bulundurduğunda Garrison'ın barışçıl anarşizmini kifayetsiz buldu. Devletin, arazi bağışı şeklinde tazminat ve Birleşik Devletler anayasasına bağlılık talep ederek, yarattığı eşitsizlikle aktif olarak mücadele etmesi gerektiği konusunda ısrar etti. Öngörüsü eşitlik ve özgürlüktü: 'Zencilere adil olun ve onları rahat bırakın' dedi.

[65] Gustave de Molinari (1819–1912)

Belçikalı serbest piyasa iktisatçısı.

Başlıca fikirler: Anarkokapitalizm, devlet tenkidi, güç ve imtiyaz, özel emniyet.

Başlıca eserler: *Serbest Piyasa ve Güvenlik* (1849), *Yarının Toplum* (1899).

MURRAY ROTHBARD'A GÖRE MOLINARI, ANARKOKAPİTALİZMİN (devletsiz iktisadî özgürlük) ilk savunucusuydu. Frédéric Bastiat'ın Belçika doğumlu bir destekçisi olarak on dokuzuncu yüzyıl Fransa *laissez faire* (bırakınız yapsınlar)'cilerinin önde gelen savunucularından biri haline geldi. Gazeteci ve iktisatçı olarak geçirdiği hayatında serbest ticaret, asgari devlet, barış ve kölelik karşıtlığı gibi fikirleri desteklemiş, himayecilik emperyalizm ve askerciliğe karşı ikazlarda bulunmuştur.

Faal bir bireyci olarak, **John Locke** ve diğer klasik liberallerin doğru farz ettiği, emniyette devlet tekellciliğini reddetti. Devletin, doğal olarak karşılıklı koruma ihtiyacından kaynaklandığı mitine meydan okuyarak niçin böyle olması gerektiğini sorguladı. Aksine, insanlar ve mülkiyetleri başkaları tarafından tehdide maruz bırakılırsa, basitçe, onları savunacak uzman kişilere başvurabileceğini düşünüyordu. Diğer herhangi bir mal ya da hizmet için de bu yapılabildi, neden emniyet ya da diğer kamusal hizmetler farklı olmalıydı?

Molinari, tekellciliğin güce dayandığını ifade etti. İnsanlar, zorunda bırakılmadıkça tekel fiyatını ödemezdi. Özel tekellcilik, toplu tekellcilikle yer değiştirebilirdi fakat hâlâ güce dayanıyor olacaktı. Emniyeti sağlayanlar, zorlayıcı gücü genişletmek ve menfaatlerini başkalarına zorla kabul ettirmek için bu gücü elinde tuttuğundan en tehlikeli tekellcilik emniyetti. Bu yüzden devletin güç tekellciliği savaşı durdurmaz, ona *teşvik* ederdi.

İnsanlar, güç kullanımı üzerinde meclis kontrolü sağlayabilir, fakat güç, zor ile desteklenmiş bir tekel olarak kalmaya devam eder. Anayasal yağmacılık –insanların yöneticilerine ve yönetme hakkına olan güvenini sarsan– hâlâ yağmacılıktır. Korunma ihtiyacı olan insanlar onu temin edenlerle pazarlık yapabilir; liyakatin faydalarını ve verdikleri paranın karşılığını elde edebilir. Bu fikirler **David Friedman**’ı büyük ölçüde etkilemiştir.

[66] Herbert Spencer (1820–1903)

İngiliz sosyolog ve hezarfen.

Başlıca fikirler: Özgürlük ve ilerleme, uyumlu toplumların evrimi, siyasî haklar, evrensel oy hakkı, kötü yönetimlerle iş birliği yapmama.

Başlıca eserler: *Social Statics* [Toplumsal Statik] (1851), *Devlete Karşı İnsan* (1884).

EVDE EĞİTİM ALAN SPENCER *THE ECONOMIST*’E KATILMADAN önce demiryollarında inşaat mühendisliği yaptı. Derginin serbest ticaret, *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) ve sınırlı devlete verdiği desteği paylaşıyordu, ancak ilgisi, insan sosyal psikolojisine doğru kaymaktaydı. Charles Darwin (1809-1882)’in *Türlerin Kökeni* (1859)’ni yayımlamasından bir süre önce evrim teorisi üzerinde tahminlerde bulundu. Fakat Darwin’den farklı olarak, *edinilmiş* özelliklerin aktarıldığına (günümüzde Lamarkizm olarak bilinen hata) inanarak doğal seçim ilkesini kavrayamamıştır. Spencer ayrıca evrim teorisini psikoloji ve kültür alanlarına kadar genişletmiş, Darwin’in evrimi, amaçsız devam eden bir süreç olarak gördüğü yerde, evrimsel ilerlemenin ‘mükemmel toplumdaki mükemmel insana’ doğru olduğunu tasavvur etmiştir. İnsan toplumlarının basit, hiyerarşik ve savaşçıl varlıklardan karmaşık ve iş

birliğı yapan sınıî varlıklara evrildiğini öne sürmüştür. Neticesinde insan bireyleri daha az saldırgan varlıklara evriliyordu.

‘Güçlü olanın hayatta kalması’ ifadesini esasen dile getiren Darwin değil, Spencer’dı. Bu, onun, ‘Sosyal Darwinci’ (‘İnsanları ahmaklığın etkisinden korumanın etkisi, dünyayı ahmaklarla doldurmak olmuştur’ minvalindeki diğer ezici görüşleri tarafından desteklenen bir etiket) olarak ciddiye alınmamasına yol açtı. Ancak sosyal evrimci de olsa Spencer, *güçlünün her zaman iyi manasına gelmediğini* belirterek Sosyal Darwinizm’le arasına mesafe koydu.

Spencer esasen bir *faydacı liberal*di. *Etik İlkeleri* (*The Principles of Ethics*) (1879-93)’nde, evrimin iş birliğı gibi faydalı belirleyici özelliklere teşvik ettiğini izah etmiştir. Bu, grubun ve dolayısıyla da içindeki bireylerin hayatta kalmasına ve selametine yarıyordu. **John Stuart Mill** gibi, özgür toplumların diğerlerinden daha hızlı ilerlediğine inanmış; insanların tecrübe etmesine izin vermenin, evrimin devamı için daha fazla malzeme sağlamak olduğunu açıklamıştır. Bireysel özgürlüğü, yine bu başarılı evrime ve genel mutluluğa katkıda bulunan ahlak eşitliği, eşit adalet, yaşam ve özgürlük hakkı gibi fikirlerle ilişkilendirdi. Söz konusu fikirler, liberal adalet sistemi gibi sosyal kurumları meydana getirerek bireylere ve toplumlara kazınmıştır. Onları kucaklayanlar gelişen toplumlardır.

O yüzden Spencer’a göre fayda, bireysel haklarla çelişen değil, onlar içinde yerleşik olan derinlemesine liberal bir fikirdi. *Devlete Karşı İnsan* (1884)’da sakıncalı bir sosyalizme karşı hakları, en iyi müdafaa biçimi olarak güçlü bir şekilde gerekçelendirdi. Zira ahlaki açıdan noksan olduğumuzu ve başkalarının ihlali karşısında ahlaki haklarımızı koruyan bir *devlete* ihtiyaç duyduğumuzu ifade etmiştir; ancak bu vaziyette devletin haklarımızı ihlal etmeyeceğini temin eden siyâsi haklara da ihtiyacımız vardır. Başkalarının hayatına müdahale etme sâiki kuvvetli olduğundan bu mühimdir: ‘Artık

insanları ruhsal iyiliği için zorlamaya kalkışmıyor olsak da hâlâ be-
densel iyiliği için zorlamayı üstümüze vazife addediyoruz ve birinin
öbürü kadar beyhude ve mazur görülemez olduğunu ıskalıyoruz.’

Spencer devleti sınırlayacak belli başlı siyasî haklar teemmül
etmiştir. *Etik İlkeleri* (1879)’nde ‘aşırı yaşamaya’ sevk ettiği gerek-
çesiyle evrensel oy hakkı talebinden vazgeçse de *Toplumsal İsta-
tistik* (1851)’te temel siyasî bir hak olarak evrensel oy hakkını sa-
vunmuştur. Önceleri esas olarak gördüğü bir diğer hak ise ödeme
yapmamak ve ondan faydalanmamak üzere devletle bağıımızı kes-
me özgürlüğüydü. Fakat yine yaşamının ileri safhasında bu fikrin
makul olmadığına kanaat getirdi. *Toplumsal İstatistik*’te özel arsa
mülkiyetinin, çoğu kişiyi esaslı bir kaynaktan mahrum bıraktığı
için, eşit özgürlük ilkesiyle çelişkili olduğunu ileri sürdü, ancak
Etik İlkeleri’nde bir kez daha bu fikri terk etti.

Spencer fikirlerini, tecrübe ile tashih etmeye hazır olsa da te-
mel ilkesine sadık kalmıştır: ‘Birinin özgürlüğünün herkesin öz-
gürlüğüyle sınırlı olması, toplumun düzenlenmesi adına riayet
edilmesi gereken kuraldır.’

[67] John Elliott Cairnes (1823-1875)

İrlandalı siyasal iktisatçı.

Başlıca fikirler: İktisadi yöntem, kusurlu rekabet, köleliğin
iktisadî kayıpları.

Başlıca eserler: *The Character and Logical Method of Political
Economy* [Siyasal İktisadın Mahiyeti ve Mantıksal Yöntemi], *The
Slave Power* [Köle Gücü] (1862).

CAIRNES, BİRA YAPIMCISI BİR İRLANDALININ AKADEMİK TE-
mayüllü oğlu olarak Trinity College Dublin’e girdi. Hukuk
öğrenimi gördü ve baroya kabul edildi fakat iktisadî meselelere

artan ilgisi sebebiyle uygulamaya geçmedi. Seçkin bir dostu ona Siyasal İktisat Başkanlığı görevini sağladı.

Dersleri, *Siyasal İktisadın Mahiyeti ve Mantıksal Yöntemi* (1857) adıyla yayımlandı. Hocası **John Stuart Mill**'in yazdığı *Politik Ekonominin İlkeleri* (1848)'nden beri siyasal iktisat üzerine yazılmış en önemli kitap olarak, klasik iktisadın kapsamını ve yöntemini kesin hatlarıyla belirledi. Cairnes siyasal iktisadın bir bilim olduğuna ve toplumsal sistemler ile olgulara karşı tarafsızlığına vurgu yaptı. Fakat iktisatçılar, tabiat bilimcilerin kendi denekleriyle yaptığı gibi deney yapamazdı, o yüzden iktisatçılar asla matematiksel olamazdı. Daha ziyade, ilkelerini köklü olgulara dayandırmak suretiyle tümdengelimli olmalıydı.

Olgularla arası iyi olduğundan, Avustralya ve California'da altın üretimi çalışması, onu yüzyılın en önemli mali tahlilinde yatan *para miktar teorisini* canlandırmaya sevk etti. (**Milton Friedman** bir asır sonra teoriyi tekrar canlandıracaktı.) Benzer biçimde, köleliğin olgusal tahlilini yapmış olmak, onu dezavantajlarını vurgulamaya yöneltti: Kölelik, teknolojik yenilik şevkini kırdı, toprağı yordu, teşebbüsü bastırdı ve netice olarak sürdürülemezdi. Kitabı, *Köle Gücü* (1862) Britanyalıların kanaatini Amerika'daki Konfederasyon aleyhine döndürdü.

Başka bir çalışmasında Cairnes, sınıf sistemi sebebiyle, iş hareketliliği olmadığını gösterdi. 'Mükemmel rekabet' modeli de o yüzden uygun değildi. Toplum daha ziyade, rekabet etmeyen sınıai gruplardan müteşekkildi. Bu fikirler *noksan rekabete* modern bakış açısını tetiklemiştir.

[68] Edward Atkinson (1827-1905)

Amerikalı yayılcılık karşıtı kampanyacı.

Başlıca fikirler: Köleliğin kaldırılması, yayılcılık karşıtlığı, serbest ticaret.

Başlıca eser: *Taxation and Work* [Vergi ve Çalışma] (1832).

İMKANSIZLIK YÜZÜNDEN OKULU BIRAKMAK ZORUNDA KALAN Atkinson sigorta ve pamuk imalatında muvaffak bir müteşebbisti. Ayrıca gelişmiş bir ocak icat etmiş (Aladdin Fırın) ve Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'nin üyesi olmuştu. Yayılcılık ve kölelik karşıtlığı ile serbest piyasa gibi liberal fikirleri (bankacılık, serbest ticaret, düzenleme ve kağıt paranın zararları gibi liberal siyasî ve iktisadî konulara ilişkin broşür/bildiri yazıları ve aktivistlik aracılığıyla savunduğu fikirler) bir araya getirmesiyle bilinir.

Birleşik Devletler başkanı William McKinley (1843-1901)'nin İspanya-Amerika Savaşı'na müteakip yayılcı ve sömürgeci politikaları karşısında hayrete düşen Atkinson, Amerikan Emperyalizm Karşıtlığı Cemiyeti'nin kurulmasına yardım etmiş ve yurtdışındaki Birleşik Devletler birliklerini yöneten komutanlara yayılcılık karşıtı broşürler göndererek önde gelen eylemciler ve broşür yazarlarından biri haline gelmiştir.

Diğer bir yandan, fıradaki kölelere yardım eden hareketi destekledi ve kölelik karşıtı John Brown (1800-1859)'ın silahlı isyanını desteklemek için bağış topladı. Ölüm sebebi, 'kalbi etkileyen hazımsızlık nöbeti' olarak kayıtlara geçti.

[69] Josephine Butler (1828–1906)

İngiliz toplum ıslahatçısı ve oy hakkı savunucusu.

Başlıca fikirler: Liberal feminizm, özgürleşme, fuhuş kanunları ıslahatı.

Başlıca eser: *The Education and Employment of Women* [Kadınların Eğitimi ve İstihdamı] (1868).

BİR TOPLUM ISLAHATÇISI OLAN JOSEPHINE BUTLER, KADINLARIN eğitimi ve kamu sağlığının geliştirilmesine katkıda bulundu. Politika yapıcılarla karşı karşıya gelerek ve zorlu toplumsal meseleleri kamusal alana taşıyarak *liberal feminizmi* etkili bir kuvvet haline getirdi. Bir mücadeleci olarak, sonraki siyasi eylemlere karşı, kadın oy hakkı hareketini sağlamlaştıracak yeni yaklaşımlar oluşturdu. Yazılı faaliyetleri doksan civarında kitap ve broşürlerden oluşmaktadır.

Butler, başbakan Earl Grey (1764-1845)'in kuzeni olan bir ıslahatçı ve kölelik muhalifinin kızıydı. Evlendiğinde kocasının kilisede öğretmenlik yapması, onu, aile refahı meselesine dahil olacağı Liverpool'a götürdü. Kızları düşkünlerevinden kurtararak onlara iş sağlamış ve henüz 12 yaşında fuhuş yaptırılan çocukların köle ticaretinde kullanıldığını fark ederek çocuk fuhşuna karşı mücadele vermiştir. Kazandığı bu deneyimle, Britanya'daki yasal rıza yaşını 13'ten 16'ya çıkarttıran hareketi yönetmiştir.

Butler ikinci mücadelesini bulaşıcı hastalıklar kanununa karşı verdi. Zührevi hastalıkların kara ve deniz orduları içinde yayılımını azaltmayı amaçlayan bu kanunlar polise, liman ve askeri kasabalardaki kadınları tutuklama ve tıbbi muayeneye zorlama gücü verdi. Eğer mukavemet eder ya da enfeksiyon belirtisi gösterirlerse hapse atılabilirlerdi. Butler, bunun, genç kadınlara uygulanan polis tacizini cesaretlendirdiğini ve nüfusun yarısının enfeksi-

yonu yaymasını engellemek adına hiçbir şey yapılmazken diğer yarısının yasal haklarından yoksun bırakıldığını öne sürmüştür. Kadınların oy dahi veremediği bir dönemde bir kadının böyle ‘uygunsuz’ konularda konuşması sıra dışıydı, mamafih Butler halk toplantılarında bile davasını savunmaktan çekinmemiştir. Bir kez daha mücadelesi farkındalık uyandırdı ve nihayetinde muvafakiyet geldi.

Buna ilaveten Butler, milyonlarca bekâr kadın için ne anlama geldiğini sorgulayarak kadının eş ve anne olarak ‘doğal rolünü’ irdeledi. Kadınların yüksek eğitime dahiliyeti için savaş verdi ve Cambridge Üniversitesi’nin sadece kadınların girebileceği Newnham College’ı kurmasına önayak oldu.

8 | Modern Çağ

ON DOKUZUNCU YÜZYILIN ORTASI İTİBARIYLA DÜNYA yayılan ticaretin mahsullerini topluyordu. Amerika ve Asya pamuğu öz devinimle (buhar ve su gücüne dayanan), dünyaya ihraç edilen kıyafet ve kumaşların fiyatını indirerek Britanya'nın geniş tekstil sanayisini besliyordu. Buhar gücü, hem ticari mallar hem de insanlar için seyahat sürelerini ve masraflarını azaltmıştı. Ahşap ve kömür gibi hammaddelerin yanı sıra çay, kahve ve egzotik baharatlar gibi lüks maddelerin de uluslararası ticareti söz konusuydu. Ticaret yapan dünya her yıl zenginleşiyordu.

Zenginlikle beraber, toplum ve siyaset hakkında düşünmek ve bir şeyler yapabilmek adına uygun vakit de hâsıl olmuştu. Britanya çoktan köleliği bitirmiş, meclisini ıslah etmiş ve korumacı Tahıl Yasaları'nı yürürlükten kaldırmıştı. Fakat liberaller tartışmayı tamamen kendi tarafına çekmemişti. Seri sanayileşme aileler, toplumsal kurumlar, yollar ve nehirler gibi kamusal altyapılar üzerinde sorunlara yol açmıştı. İnsanları yalnızca rahat bırakmayan, aynı zamanda onları özgür olmaya muktedir hale getiren yeni ve

sosyal bir liberalizme ihtiyacımız olduğu fikri giderek güçleniyordu. Yeni iktisadî ve evrimsel teoriler siyasal ve sosyal düşünceyi beklenmedik yönler'e çevirirken, hızlı değişim, bazı mücadeleci-leri anarşizm (devletsiz toplum) ve komünizm (kaynakların müşterek sahipliği) gibi yeni fikirlere, diğerlerini ise muhafazakâr bir maziye sevk etti.

[70] Lord Acton [John Dalberg-Acton] (1834-1902)

İngiliz Katolik tarihçi ve siyasetçi.

Başlıca fikirler: Güç yozlaştırır, en büyük siyasî amaç olarak birey, özgürlük başıbozukluk değildir, özgürlüğün muhafazasında fikirlerin önemi.

Başlıca eserler: *The History of Freedom and Other Essays* [Özgürlüğün Tarihi ve Diğer Denemeler] (1907).

ACTON LİBERALDEN DAHA ZİYADE MUHAFAZAKÂR OLSA DA Aşu görüşü itibariyle liberallerin kalbinde yeri vardır: 'Güç yozlaştırır, mutlak güç ise mutlaka yozlaştırır'.

Acton, bireyin en yüksek değer olduğu fikrini asırlardır geliştiren batı medeniyetinin, diğerlerinden üstün olduğuna inandı. O yüzden bireyin özgürlüğü 'daha yüksek bir siyasî gayenin aracı değildir. Onun kendisi, en yüksek siyasî gayedir.' 'Otorite, çoğunluklar, görenekler ve kanaatlerin tesirine karşı' korunması gerekiyordu. Adanmış bir Katolik olarak özgürlük ve başıbozukluk kavramlarını tefrik ediyordu: 'Özgürlük her istediğimizi yapma gücü değil, yapmamız gerekeni yapabilme gücüdür.'

Acton kişisel özgürlüğün koruması babında Birleşik Devletler Anayasası'nın federal yapısını takdir ediyordu. Konfederasyonun, kontrol edilmemesi halinde kolaylıkla ceberut devlete dö-

nüşebilecek merkezi hükümete karşı, eyaletlerin haklarını müdafaa etmesini destekledi.

Ancak anayasalar tek başına özgürlüğü muhafaza edemezdi. Özgürlük, kurumlarımızın köklendiği fikirlere dayanıyordu. Liberal kurumlar bile, bireylerin kalplerinde ve akıllarında yaşamıyorsa zamanla yozlaşırdı. Devlet kurumlarının, şekil itibarıyla liberal gözükse de icraatta her zaman özgürlüğü savunmayabileceğini ileri sürmüştür.

[71] Auberon Herbert (1838-1906)

İngiliz siyasetçi ve bireyci filozof.

Başlıca fikirler: Gönüllülük (*voluntaryism*), devletin tek görevi olarak koruma.

Başlıca eserler: *The Right and Wrong of Compulsion by the State* [Devlet Zorunun Doğru ve Yanlışları] (1885), *The Voluntarist Creed and a Plea for Voluntarism* [Gönüllülük Öğretisi ve Gönüllülüğün Müdafaası] (1906).

CARNARVON KONTU’NUN KÜÇÜK OĞLU OLAN HERBERT BRİTanya ordusunda görev aldı ve mecliste Liberal Parti Üyesi oldu. **Herbert Spencer**’dan etkilenerek, ilerlemede, serbest piyasa ve gönüllü iş birliğinin, siyasetten daha iyi bir tarık olduğunu gözlemledi:

“O halde makinelere, parti organizasyonlarına, meclis kararlarına, iyiye ve kötüye, çabalayana ve umursamaza aynı usul üzerinden muamele eden büyük kullanışsız sistemlere (geniş ve hantal boyutu, karmaşıklığı, resmî merkezi yönetimi yüzünden kontrolünüz olmadan meclisten geçen) umut bağlamayı reddedin.”

Herbert, devletin ‘kati surette meşru görevleriyle sınırlandırılması’ gerektiğine inandı -ki bu görevler ‘kişileri ve mülkiyetini zorlama ve hileye karşı korumaktır.’ Bunun, zor kullanımını meşru kılan tek gerekçe olduğunu savundu. Devletler mecburî görev,

eğitim ya da vergi dayatarak insan yaşamına ve mülkiyetine 'salırdamaz.' O yüzden devlete, özgürlük ve mülkiyet müdafaası için lazım olan gelir gönüllülük esasına dayanmalıdır:

"Hangi şekli alırsa alsın güç, size hizmet edemez. Hiçbir şeyi telafi edemez; size sahip olmaya değer, dayanacak hiçbir şey veremez. Size maddi gönenç bile veremez. Herkesin iyiliği için son bir kez tüm erkek ve kadınların kendi melekelerinin, bedenlerinin, zihinlerinin ve onlara ait olan malların yegâne sahibi olduğunu, yeni toplumun ancak ve ancak kendine ait olma, kendini yönetme ve kendine kılavuzluk üzerine bina edilebileceğini beyan edin."

Herbert, gönüllülüğü öne çıkarmak için konuşmalar yaptı, yazılar yazdı ve mecmualar (Özgür Yaşam isimli) yayımladı. Bir 'anarşist' olarak nitelendirilmekten hoşnutsuzdu çünkü milli bir devlet (ancak oldukça sınırlı ve gönüllülükle kurulan) ihtiyacını kabul ediyordu. Bunun, çoğunluk tarafından idare edilecek cumhuriyetçi bir hükümet olması gerektiğini dahi kabul ediyordu. Ancak çoğunlukta olmanın yine de zor kullanma hakkı vermediğini (gücü püskürtmek dışında) savundu. Kendine aidiyet ilkesi 'ne bir bireyin, ne çoğunluğun, ne de bir devletin kişilere sahip olabileceği' manasına geliyordu.

Herbert 'gücün, insanın eline verilen hediyelerden en vahimi ve en kötüsü olduğunu' düşünüyordu. **Benjamin Tucker** ona 'adından başka her şeyle anarşist' derken hakkı vardı.

[72] Henry George (1839–1897)

Amerikalı gazeteci ve iktisatçı.

Başlıca fikirler: Şerefiye (arsa) vergisi.

Başlıca Eser: *Progress and Poverty* [İlerleme ve Yoksulluk] (1879).

HENRY GEORGE HAYATINA BİR MIÇO VE MATBAACI ASİSTANı olarak başladı; ancak kendi başına iktisat öğrendi, kıdem-

li bir gazeteci ve büyük ölçüde İlerleme ve Yoksulluk (1879) kitabı sayesinde mühim bir iktisatçı ve ıslahatçı oldu.

George, çoğu vergi tipinin gelişmeyi sekteye uğrattığını ileri sürdü. Örneğin gelir vergisi kölelik misaliydi ve insanları iş yaratma ve iş sahibi olmaktan vazgeçiriyordu. Benzer şekilde, ithalat vergileri tüketici fiyatlarını artırıyor, rekabete karşı tekелci ve müesses şirketleri koruyordu. Yalnız şerefiye vergisi etkisizdi çünkü (David Ricardo'nun belirttiği gibi) arsalar miktar olarak sınırlıydı ve dolayısıyla 'üretimi' vergiden etkilenmiyordu.

George, insanın yaptığı şeyin meşru sahibi olduğunu savunuyordu ancak arsa yapılamazdı; binaenaleyh doğal kaynaklar tüm halka eşit şekilde ait olmalıydı. Fakat bunun ötesinde serbest piyasa ve serbest ticaret, yığınları yoksulluktan kurtarmanın en iyi yoluydu.

[73] Carl Menger (1840–1921)

Avusturyalı iktisatçı.

Başlıca fikirler: Avusturya iktisat teorisi, yöntemsel nesnellik ve bireysellik.

Başlıca eser: *İktisadın Prensipleri* (1871).

MENGER, İŞ HAYATI GAZETECİSİ OLMADAN EVVEL PRAG VE Viyana'da eğitim aldı. Görevini icra ederken ana akım 'klasik' iktisadın telkinleri ile gerçek piyasa arasında tezat gördü. 1867'de, yeni bir yaklaşım olan İktisadın Prensipleri (1871)'ni kaleme almaya başladı. Henüz 33 yaşında Viyana Üniversitesi'nde İktisadi Teori Başkanı oldu. Bugün, Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olarak hatırlanır.

Menger, klasik iktisadın, toplam üretim ya da toplam talep gibi yekûn birimler üzerine yoğunlaşmasını yanlış buluyordu. Bu, toplamlar arasında beyhude bir mekanik bağlantılar ('denge' gibi) arayışına yol açıyordu. Buna *metodolojik kolektivizm* (*methodological collectivism*) adını verdi. İktisadi hayatın sâiki, bireylerin bireysel ürünlere ne kadar değer verdiği ve bu değerlerle ilgili nasıl hareket ettiği idi. Bu yüzden iktisatçılar bireylerin değer ve davranışlarından (*metodolojik bireycilik*) yola çıkmalıydı.

Bu yeni yöntemin önemli bir noktası *subjektivizm* idi. Birçok iktisatçı bir malın fiyatının (üretimi için gereken emek) tarafsız olarak ölçülebileceğini düşünüyordu. Menger, malın mündemiç bir değerinin olmadığını iddia ederek buna karşı çıkmıştır: *Bireyler*, kendi ihtiyaçları ve tercihlerine dayanarak kendi (farklı ve değişken) değerlendirmesini yapardı. Günümüzde buna *subjektif değer teorisi* diyoruz.

Bu yaklaşımlar, hayatî bir ürün olarak suyun, kendinden daha değersiz ve faydasız olan mücevherden daha pahalı olması tezatını çözen Menger'in, marjinal fayda fikrini (ana akım iktisadın temel kavramlarından) geliştirmesini sağladı. Değerin salt olarak malın niteliğine değil, kullanabileceğimiz miktara da bağlı olduğunu gösterdi.

Menger'in bireysellik ve subjektivizm görüşleri, onu (ayrıca **Ludwig von Mises** ve **F. A. Hayek** gibi Avusturya Okulu takipçilerini) müdahaleciliği reddetmeye sevk etti. İktisat, kurcalanacak bir makine değil, karşılıklı bir intibak süreciydi. Kapitalizmin başkalarına hizmet verme yoluyla insanları refah amacı gütmeye teşvik ettiğini gözlemledi. Müdahale, uyumsuzluk yaratarak bu iş birliğini sekteye uğrattıyordu -ki bu uyumsuzluk tekrar müdahaleye yol açarak sekteyi kamçılıyordu.

[74] Bruce Smith (1851-1937)

Avusturyalı siyasetçi ve yazar.

Başlıca fikirler: Muhafazakâr ve liberal gelenekler, müdahaleci devlet karşıtlığı.

Başlıca eser: *Liberty and Liberalism* [Özgürlük ve Liberalizm] (1887).

LONDRA'NIN MERKEZİNE YAKIN İNGİLİZ ROTHERHITHE Limanı'nda doğan Smith, ailesiyle Melbourne'a göç etti. Babasının nakliyat işine dönmeden önce New South Wales yasama meclisinin üyesi oldu ancak 1887'de bir münakaşa sonucu mirastan mahrum edildi. Hukuk uygulaması yapmaya devam etti ve Federal yasama meclisi (1901-1919) üyesi oldu. Meslek hayatında sendikalarla mutabık olmayı hedefledi; Victoria eyaletinde Uzlaştırma Kurulu'nu ve ayrıca New South Wales ve Victoria işverenler derneğini kurdu.

Smith, 36 yaşında Avusturya'da liberalizm üzerine yayımlanmış ilk kapsamlı çalışma olan Özgürlük ve Liberalizm (*Liberty and Liberalism*) (1887)'i yazdı. Kalın ve bilgi yüklü olan kitap felsefe, siyaset ve iktisatta İngiliz, Fransız, Amerikan liberal ve muhafazakâr geleneklerini inceliyordu. Uzun alt başlığıyla (*Bi-reysel Özgürlük, Özel Teşebbüs ve Mülkiyet Haklarına Yapılan Lüzumsuz Devlet Müdahalesine Bir İtiraz*) Smith'in kitabı, 'müdahil yasama' dediği şeyi savunan 'yeni' liberallere karşılık vermeyi amaçladı. Spencer'ın, gönüllülük görüşünün ve Manchester liberallerinin tesiri altında kalarak ömrünün sonuna kadar serbest ticareti ve *bırakınız yapsınlar* (*laissez-faire*) anlayışını savundu. Aynı zamanda kadın hareketinin önemli bir destekçisi ve Beyaz Avustralya politikasının tenkitçisi olmuştur.

[75] [Benjamin Tucker] (1854–1939)

Amerikan matbaacı, bireyci anarşist ve benci(*egoist*).

Başlıca fikirler: Anarşizm, mülkiyet hakları, kişisel özgürlük, devlet tanzim ve tedarikini sonlandırma.

Başlıca eserler: *Liberty* [Özgürlük] (1881–1908).

TUCKER, MASSACHUSETTS TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ'NDE okurken anarşist fikirlerle karşılaştı. Mutualist Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865), bireyci anarşist Max Stirner (1806-1856), **Herbert Spencer** ve **Lysander Spooner** gibi radikal düşünürlerin kitap ve makalelerini tercüme etme ve yayımlama işine girişti. 1881 ila 1908 arasında etkili olan anarşist gazete *Özgürlük*'ü yayımladı. Meslek yaşamı boyunca kendi bireyci anarşizm anlayışını geliştirdi.

Kendini 'sosyalist' olarak nitelendirse de herhangi bir müşterek otorite fikrine hasmâne yaklaşıyordu. 'Anarşist işçilerin' kendi emeğinin mahsullerine sahip olması ve onları erk ve imtiyaz tarafından bozulmamış bir piyasada mübadele edebilmesi gerektiğini düşünüyordu. 'Tefecilik, antika, evlilik, fuhuş ve daha birçok yanlış olduğu düşünülen...' alanlarda bile ticaret özgür olmalıydı.

Ancak bu, banka tanzimi (rekabeti sınırlar ve finansman maliyetinin artışına sebep olur), arsa (yalnızca onu işgal eden ve kullanana tapu vermeli), gümrük vergisi (tüketicilerin ithalat maliyetini yükseltir) ve patent (gerçek malın aksine fikirler özgürce erişilebilir olmalıdır) de dahil olmak üzere birkaç piyasa tekelliliğini bitirmek demektir. Diğer yandan rekabet eden tedarikçilerin olduğu serbest bir pazarı ön plana çıkararak savunma ve güvenlik alanlarında da devlet tekelliliğine karşı çıktı.

Hayatının sonraki döneminde Tucker, gelir teksifinin, siyasi merkezileşmenin ve seri imalatın toplumu daha az bireyci kıldığı

konusunda kötümserleşti. Ancak fikirleri **Murray Rothbard**'a ve yirminci asrın geç dönem *anarkokapitalist*lerine ilham verdi.

[76] [Voltairine de Cleyre] (1866–1912)

Amerikalı anarko-feminist.

Başlıca fikirler: Anarşizm, cinsiyet rolleri ve evlilik tenkidi.

Başlıca eser: *Anarşizm ve Doğrudan Eylem* (1912).

DE CLEYRE, DEVLET, KİLİSE VE EVLİLİK KURUMUNUN OTORİTESİNE karşı çıkan oldukça velut bir şair, yazar, denemeci ve hatipti. Bugün en çok, eylem hareketlerinde alıntılanan *Anarşizm ve Doğrudan Eylem* (1912) denemesiyle hatırlanır.

De Cleyre'nin babası, Michigan'da yoksulluk içinde doğan kızına Fransız liberal **Voltaire**'in adını vermişti. Katolik eğitimi onu ateizme yönlendirmiş, **Thomas Paine**, **Thomas Jefferson**, **Mary Wollstonecraft** (hakkında yazıp ders verdiği), **Lysander Spooner**, **Henry David Thoreau** ve **Benjamin Tucker** (anarşist dergisi *Özgürlük*'te makaleler yazdı) gibi liberal ve anarşistlerin tesiri altında kaldı. Hayatının sonraki döneminde mütekabiliyete yöneldi fakat şiddet içermeyen tüm devlet dışı sistemleri savunulabilir görerek 'sıfatsız bir anarşist' olarak devam etti.

Devlet otoritesini reddi, anarşistlerin, grevcilere ateş açan polise karşı gösteri düzenlediği Chicago Haymarket Meydanı'ndaki trajediyle pekişti. Atılan bombaya ilişkin polis grevcileri suçlamış, sonrasında idam cezasına çarptırılacak bazı kişileri de tutuklamıştı. De Cleyre bunu yetkililerin masum siyasi muhaliflere karşı işlediği bir yargı cinayeti olarak gördü.

De Cleyre aynı zamanda bir feministti. Erken sosyalleşmenin bastırılmış kızlar ve ısrarcı oğlanlar yaratarak çocukları doğal ol-

mayan toplumsal rollere zorladığını öne sürdü. Evlilik, neticede kadınları zincire vurulmuş kölelere dönüştürüyordu. Bunun yerine erkek ve kadınlar yaşamlarını özgür varlıklar olarak tertip etmeliydi. Lâkin toplumsal ve mülkî nizamın ('bu istihza-î tertip, bu hicv-î adalet') iki cinsiyet üzerinde de tahakküm oluşturduğuna inandığı için kendine öncelikle bir anarşist gözüyle bakıyordu. Çare, sadece kadınların değil, tüm insanlığın güçlendirilmesiydi.

Son günlerinde, 'Yaşadığım gibi ölüyorum; ne yer ne de gökteki yöneticilere tabiiyetim olmadan özgür bir ruh, bir anarşist olarak...' yazmıştı.

[77] Albert J. Nock (1870-1945)

Amerikalı liberteryen yazar.

Başlıca fikirler: Radikal devletçilik karşıtlığı, devletin toplum karşısı tabiatı.

Başlıca eser: *Our Enemy, The State* [Hasmımız Devlet] (1935)

YAŞADIĞI DÖNEME NİSPETEN ŞU AN DAHA AZ BİLİNER BİR entelektüel olan Nock bir kuşak bireyciler ve bireyci yazılara esin kaynağı oldu. Kısa süreliğine rahiplik yapan bir çelik işçisinin evde eğitim görmüş oğlu olarak liberal, kapitalizm yanlısı ve savaş karşıtı *Millet* dergisinin editörlüğünü ve Özgür İnsan'ın kurucu editörlüğünü yaptı. Bu görevlerde Suzanne La Follette'yi keşfetti ve teşvik etti. Sonrasında İnsani Olaylar, *Milli Tenkit* ve Üniversitelerarası Bireyciler Cemiyeti, hayranları tarafından kuruldu.

Nock'un 'radikal devletçilik karşıtı' yaklaşımı (doğal özgürlük ve devletin siyasî tesirinden bağımsız bir toplum çağrısında bulunuyordu) **Murray Rothbard** ve diğer liberteryenler tarafından devam ettirildi. Piyasalar ve toplum mükemmel değilken devletin

medeniyet ve ahlakı geliştiremeyeceği konusunda ısrarcıydı. Hatta vaziyeti daha da kötüleştirebilirdi.

Hasmımız Devlet (1935)'te devletin özü itibariyle topluma zararlı olduğunu, çünkü 'başlangıcının fetih ve müsadereye dayandığını' ifade etti. Tanıdığı haklar, ancak kendi vermiş olduğu haklardı. Bu hâkimiyeti pekiştirmek için, adaleti zor ve maliyetli hale getirdi ve kendini hukukun üstünde bir yere koydu. İktisadi özgürlüğü bastırdı çünkü o olmadan başka özgürlükler olamazdı. 'Bir şeyleri sizin için yapması adına devlete güç verdiğiniz ölçüde size bir şeyler yapma gücü de verirsiniz' demiştir. Devlet güçsüzleştiğinde, suç işleme ('ya da müştereklik, emperyalizm, milliyetçilik ve bayrak tapınıcılığının' zararlarını arttıran savaşlar çıkarmak) gücü de azalırdı.

Nock, Birleşik Devletler 1920 yönetimini, borç üstüne borç yığarak Büyük Buhran'a sebep olmakla suçladı. Üstelik bunalıma karşı koymak için yapılan telafi edici kamu harcaması bunu takip etmişti. Deva olarak sunulan 'Yeni Teşvik Programı'nın, devlet gücü ve kontrolünü genişletmek için bir bahane –geçici olarak lanse edilse de kesinlikle kalıcı olacaktı– olduğu konusunda uyardı.

Merkezileşme, düzenleme, gelir vergisi, devlet refahı ve mecburi eğitime karşı çıktı. Devlet eğitiminin, kölenin efendisine duyduğu tarzda bir hürmet uyandırarak fikir, davranış, yaşam tarzı ve inanç birliğine yol açtığından yakındı. Bu, eğitim değil, talimdi. Devlet refahının faydaları, bedelini kişinin değil de başkalarının ödediği sanılan bir aldatmacaydı. Gelir vergilerininse öyle alışıldık neticeleri vardı ki bunların farkına bile varılmıyordu.

Nock, özgürlüğün geleceği hakkında kötümserdi. Kendini, mevcut sistem çökene kadar eli kolu bağlı olan, devlet ve toplumun tabiatını kavramış küçük azınlığın bir 'zerresi' olarak görüyordu. O zamana kadar en iyi yol, etrafını, büyük fikirler ve bu fikirleri paylaşılan insanlarla çevirmektir.

9 | Serbest Piyasa ve Toplum

ON DOKUZUNCU YÜZYILIN GEÇ VE YİRMİNCİ YÜZYILIN erken dönemleri, iktisadın filizlenen alanında birçok gelişmeyi de beraberinde getirdi. İktisatçıların iktisada güveni artarken birçok kişi, bu disiplini doğal bilimlerin eş değeri olarak görmeye başladı. İnsanlar, tıpkı fizikçilerin doğal konularda yaptığı gibi iktisatçıların da iktisadî meseleleri öngörüp, planlayarak yönlendirebileceğine inanmaya başladı. Liberaller ‘bilimsel’ sosyalizm, merkezî planlama ve sanayide devlet kontrolü gibi yeni sorunlarla karşı karşıya kaldı.

Bireycilik ve bırakınız yapsınlar görüşüne olan vurgusu ile liberalizm, gittikçe daha köhne ve alakasız görünmeye başlamıştı. Rusya, Çin ve diğer ülkeler, onları kendi ülkelerinin heyecan verici, cüretkâr ve milli modelleri olarak gören Batılı entelektüellerin de desteğiyle komünist olmuştu. Batıda İkinci Dünya Savaşı’nı kazanan aynı kolektivizm, herkes için refah, barınma, sağlık, eğitim ve istihdam sağlayarak şimdi de ‘barışı kazanacaktı’.

Liberallerin sosyalizm tenkidinin, bu fikriyatın ilerleyişine ya da duygusal cazibesine karşı çok az etkisi olmuştu. Geriye kalan

birkaç liberal de **F. A Hayek**'in ateşi canlı tutmak isteyen Mont Pelerin Cemiyeti gibi emniyetli limanlarda toplanmıştı. Ellerin-den gelen tek şey, kolektivist deneyin, tahmin edilen vahim neticeleri aşıkâr olana kadar beklemektir. Bu esnada, süratle değişen dünyanın gerçekleriyle daha iyi uyuşacak yeni liberal yaklaşımlar geliştirilebilirdi. Böylece devran döndüğünde hazır olacaktı.

[78] Ludwig von Mises (1881-1973)

Avusturyalı iktisatçı.

Başlıca fikirler: Avusturya iktisadî düzenleme karşıtlığının gerekçelendirilmesi, sosyalist hesaplamanın imkânsızlığı, iş dönüşü, sağlam para.

Başlıca eserler: *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* [Para ve Krediler Teorisi] (1912), *Sosyalizm* (1922), *Liberalizm* (1927), *İnsan Eylemi* (1949).

MISES, DÖNEMİNİN EN MÜHİM LİBERAL İKTİSATÇI VE SİYASET bilimcilerindendi. **F. A. Hayek, Murray Rothbard** ve diğer pek çok kimseyi etkileyerek Avusturya İktisat Okulu'nun lider ismi oldu.

Serbest piyasa, iş bölümü ve serbest mübadelenin sürdürülebilir gönenç sağlayan tek iktisadî tertip olduğunu savunarak bırakınız yapsınlar görüşünü sağlam gerekçelere dayandırdı. Devletler piyasa iktisadını engellemeye başlar başlamaz, telafisi için daha fazla müdahale gerekecek fazlalık ve kıtlıklar yaratarak dengeyi altüst olmasını tetikledi. Bunların da daha fazla tedbir gerektiren –ta ki tüm piyasa nefessiz kalana dek– istenmeyen başka neticeleri olmuştu. Özgürlük özel mülkiyet ve serbest ticarete dayandığı için buna karşılık liberal toplumsal düzenin temeli aşınacaktı. Bu yüzden hükümetler hiçbir müdahale teşebbüsünde bulunmamalıydı.

Mises, hayata (F. A. Hayek gibi) ılımlı bir sosyalist olarak başladı. Fakat Carl Menger'in, hayata bakışını kökten değiştiren kitabı İktisadın Prensipleri (1871) ile karşılaştı. Menger'in *metodolojik bireycilik* ve *subjektivizm* görüşlerini ele alarak geliştirdi ve sistemleştirdi. Ana akım iktisatçıların, *kolektivist* yaklaşımları yüzünden başarısız olduğunu savundu. Onlar doğal bilimlerin başarısını taklit etmek isterken, daha 'aklı' iktisadî sistemler geliştirmeyi umarak toplam talep, toplam arz ve fiyat seviyesi gibi birimler arasında mekanik bağlantılar arıyorlardı. Fakat sâfi istatistik gruplamalar olan bu şeyler arasında esasen bilimsel bir oran yoktu. Gerçek manada bireysel şeyler birbirini etkileyebilirdi, fakat istatistik bunu asla yapamazdı. Sahiden de bu yekûn büyüklükler, birbirinden çok farklı mal ve hizmetleri (elma, tuğla, saç kesimi, peynir, ayakkabı, zücadeye, yazar kasa, otobüs seyahati) bir araya yığarak arkada olup biteni sadece *gizliyordu*. Ortada, her biri anbean artan ve azalan milyonlarca bireysel fiyat gerçeği varken 'fiyat seviyesinden' bahsetmek abesti.

Mises, iktisadî yaşamı güdüleyen esas şeyin türlü türlü milyonlarca bireyin muhtelif değer ve eylemleri olduğunu söylemiştir. Ancak insanın değerleri denklemler ile ölçüp biçilemezdir. İnsanlar, iktisadî değişime farklı tepkiler verir: Şeker fiyatlarındaki artış, bir grubu telaşla onu satın almaya itebilirken başka bir grubu şeker tüketimini kesmeye sevk edebilir. Bir sonraki gün nasıl tepki vereceklerini tahmin edemeyiz.

Mises, bu fikri muhtelif iktisadî olgulara sistematik olarak tatbik ederek pek çok yeni anlayış geliştirdi. Örneğin, ana akım iktisatçılar için para cansız bir *mübadele aracı* idi. Mises için ise para, diğer şeyler gibi faydalılığı için değer verilen bir *iktisadî mal* idi. Bedeli (yani diğer mallar cinsinden *satınalma gücü*), herhangi bir iktisadî malın bedelini belirleyen piyasa güçleri tarafından belirleniyordu. İnsanların el altında (cüzdan ya da banka hesaplarında)

tutmak istediği para miktarı, gelecekte alım yapmanın ne kadar faydalı görüldüğüne bağlıydı. Ne kadar faydalı olduğu düşünülürse alım gücü de o kadar artıyordu; fayda düştükçe alım gücü de düşüyordu. Bireysel değer ve eylemlerle ilgili bu anlayış bize, ana akım iktisatçıların, *metodolojik kolektivizm* anlayışıyla asla kavramayacak olan enflasyonla ilgili pek çok bilgi sağlamıştır.

İş döngüleri söz konusu olan başka bir meseleydi. Mises ve Hayek, bu ani yükseliş ve düşüş dönemlerini, merkezi bankaların iktisadî büyümeyi hareketlendirme amacıyla uyguladığı kolay kredi politikalarına bağladı. Ne yazık ki düşük faizin *yanlış sinyalleri* borçlanmayı, harcamayı ve yatırımı ateşledi; mamafih aynı düşük faizler insanları tasarruftan da vazgeçirmişti. Tasarruflar olmadan ani artışa kaynak yetmeyecek, meslek kolları yatırım planlarını terk etmek zorunda kalacak ve işten atılmalar başlayacaktı. Mises kâğıt paranın, bankalara, böyle feci döngüleri tetikleyecek kadar fazla takdir yetkisi verdiğini düşünüyordu. Yalnızca altın gibi bir sağlam para onları kısıtlayabilirdi.

Aynı yöntemi *Para ve Krediler Teorisi* (1912)'nde tatbik eden Mises, sermaye ve kazancın doğasını daha iyi anlamamızı sağladı. Kazanç, bizatihi bir tasarruf getirisi değildi. Daha ziyade, mevcut bireylerin *geleceği* değerlendirme yöntemine (örneğin, yarın üretimi uçuracak saban demiri ve makinelerin imalatı için, bugün tüketimi azaltıp azaltmayacağı kararına) dayanıyordu.

Bu feragat, tüm iktisadî hesaplamalarda *zamanın* ve insanın onu değerlendirme biçiminin ehemmiyetini gösterdi. Lâkin ana akım yaklaşımlarda zaman ve değerler hep göz ardı edilmişti.

Benzer şekilde, istatistik toplamlara odaklanan ana akım iktisatçılar yanılğıya düşerek *sermayeye* yekpareymiş gibi muamele etti. Fakat Mises, tam da *hangi* sermaye malına yatırım yapıldığının (*sermaye yapısı*) mühim olduğunda ısrar ediyordu. Toplam

ne kadar büyük ya da küçük olursa olsun yanlış sermaye mallarına yatırım (*kötü yatırım*) zayıflatıcıydı. Yalnızca bireyci yöntem bunu açığa çıkarabilmişti.

Mises *Sosyalizm* (1922)'de, pazar yok olduğunda iktisadî hesaplama yapmanın da imkânsız hale geldiğini savundu. Devletin aidiyeti altında fabrika ve iş aletleri gibi üretimin kendisine ilişkin girdiler, alınıp satılmaz, o yüzden de fiyatlandırılmazdı. Girdi fiyatları olmadan, olası üretim süreçlerinden hangisinin daha ucuza mal olacağını bilemeyiz. Bu sebeple aralarında aklî bir seçim yapamayız. Kaçınılmaz olarak aşırı maliyetli süreçler tercih edilecek ve kaynaklar heba olacaktır. Buna karşın piyasa iktisadî, maliyetli en uygun yöntemlerin seçilmesi ve sarfiyatı düşürüp başka amaçlarda kullanılmak üzere hayati kaynaklara dokunulmaması konusunda üreticilere rekabet baskısı uygular.

Bu yıkıcı tenkide karşılık olarak, sosyalist iktisatçılar, bir piyasa 'varmışçasına', kaynakların tahsis edildiği 'piyasa sosyalizmini' öneriyordu; lâkin Mises piyasa sosyalizminin ancak örnek alınacak gerçek piyasa fiyatları olduğunda işe yarayabileceği cevabını verdi. Sosyalizm yayıldıkça, üretimi aklî şekilde planlama kabiliyeti de azalıyordu. Sosyalizm düpedüz kendini boğuyordu.

[79] Frank Knight (1885–1972)

Amerikalı iktisatçı ve ahlakçı.

Başlıca fikirler: Diğer özgürlüklerin temeli olarak iktisadî özgürlük, hem piyasa hem de siyaset kusurludur, müdahalecilik faydadan çok zarar verir.

Başlıca eser: *Risk, Uncertainty and Profit* [Risk, Belirsizlik ve Kâr] (1921).

FRANK KNIGHT, TALEBELERİ MİLTON FRIEDMAN, GEORGE Stigler ve James Buchanan'ın da dahil olduğu Şikago İktisat Okulu'nun kurucularındandı. Aynı zamanda –Friedman, Stigler,

Mises ve Hayek'le birlikte– İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra liberal uyanışa ön ayak olan Mont Pelerin Cemiyeti'nin de kurucu üyesiydi.

Knight'ın talebelik süreci din alanında başladıysa da Cornell'den aldığı iktisat doktorasıyla neticelendi. *Risk, Belirsizlik ve Kâr* (1921) klasik teziyle, müteşebbislerin, yeni ürün ve süreçlerin idaresindeki hayati rolünün altını çizdi. Müteşebbisler bu rolü, öngörülemez durumların belirsizliği ve durumların öngörülebilir fakat çapı ve yankıları tahmin edilemeyen riskleri vasıtasıyla icra ediyordu.

İktisadi özgürlüğün diğer özgürlüklerin temeli olduğunu ileri sürdü. Özgürlüğün kendisi yalnızca bir amaç değil, aynı zamanda başka değerlere de ulaşma aracıydı. Özgür piyasa bu özgürlüğün mühim bir kısmını teşkil ediyordu ve insanların çelişen arzularını idare eden en iyi sistemdi. Fakat piyasalar asla kusursuz değildi; *bırakınız yapsınlar* (*laissez-faire*) politikaları, ne kendi yanlışlarını telafi edebilir, ne de piyasalar tüm toplumsal, ahlaki ve kişisel ilişkileri çözebilirdi. Bu da devletin özgürlüğü kısıtlaması gerektiği manasına geliyordu.

Ancak tüm bunlar, siyasî çelişkiler yaratacaktı. İnsanların çatıştığı siyasî topluluğa arkasını dönmesi faydasızdı, o yüzden feragat gerekiyordu. Bunların başarılması içinse demokratik müzakere ve temsili hükümete ihtiyaç vardı. Lâkin demokrasi, tıpkı piyasalar gibi birbiriyle rekabette olan menfaatlerin savaşıydı ve kusurlarının pek çoğu benzerdi.

Knight, bunun, tam olarak hem siyaset hem de iktisadın kusurlu olmasından kaynaklandığı ve piyasalara iyi niyetli siyasî müdahalelerin bile işleri daha da kötüleştirdiği sonucuna vardı. Sarih bir sorun ve sarih bir muvaffakiyet ihtimali olmadıkça müdahale etmemeliydik. Olması durumunda ise harekete geçmeye

tereddüt etmemeliydik. Mamafih, her toplumsal sorunun bir çözümü olmayacağını da bilincinde olmalıydık.

[80] Isabel Paterson (1886–1961)

Kanada asıllı Amerikalı gazeteci, roman yazarı, tenkitçi ve anarşist filozof.

Başlıca fikirler: Kanunlarca ket vurulmuş yaratıcılık, düzenlemeler güçlü işletmeleri destekler ve tekel oluşturur.

Başlıca eser: *The God of the Machine* [Makinenin Tanrısı] (1943).

ISABEL PATERSON, **ROSE WILDER LANE** VE **AYN RAND** Amerikan liberteryenizminin üç ‘anası’ olarak bilinir. Ontario’nun uzak Manitoulin Adası’nda bir ailenin dokuz çocuğundan biri olarak dünyaya gelen Paterson, büyük ölçüde kendi kendini (Lane gibi) yetiştirdi ve çocukluğunda garsonluk, muhasebecilik ve kâtiplik gibi çeşitli düşük maaşlı işlerde çalıştı. 1910’da evlendi ancak (yine Lane gibi) on yıldan kısa bir süre içinde boşandı. Birleşik Devletler’de yazarlık ve editörlük işleri aldı, keskin zekâsıyla tanınan etkili bir edebi tenkitçi olarak çabucak terfi etti. Aynı zamanda kovboy romanları ve tarihi romanlar da yazmıştır.

1943’te yayımlanan *Makine Tanrısı* (1943) –Lane’in Özgürlüğün Keşfi (*The Discovery of Freedom*) ile aynı yılda– bireyci felsefenin temel metinlerindendi. Kitabında neden bazı ülkeler müreffeh kalırken diğerlerinin durgunlaştığını sorguladı. Cevabı, ilkinin yasal ilkelerinin bireysel özgürlüğün serpilmesine izin vermesiydi. Roma İmparatorluğu’nun, askeri gücü değil, yaratıcılığı serbest bırakan açık kurumları, ticareti ve sosyal hareketliliği sayesinde genişlediğini öne sürdü.

Paterson’a göre tekeller, ekseriyetle devlet tarafından verilen imtiyazlardan kaynaklanıyordu. Tekelcilik karşıtı (antitrost) ka-

nunlar bunu nihayete erdirmeydi. Gerçekten de ucuzcu üreticiler ‘yıkıcı fiyatlandırma’ ile suçlandırıldığında, daha maliyetli olanlar ‘fahiş fiyatlandırma’ ve aynı maliyeti çıkaranlar ‘fiyat sabitleme’ ile suçlanabilirdi. Mevzuyu kendi lehine çekebilecek taraf, yerleşik ve siyasi bağlantıları bulunan şirketler olacaktı.

Politikaları amaçlarına değil, neticelerine göre yargılamalıydık: ‘Dünyadaki zararın ekseriyetinin sebebi kaza, hata ya da ihmal değil iyi niyetli insanlardır’ demiştir. Bu zarar, insanların ‘Bilhassa ısrarla sürdürdüğü, faziletli amaçlara yönelen yüksek ideallerle güdülenmiş kasti eylemlerinin neticeleridir.’

Paterson’un düzenli olarak köşe yazıları kaleme aldığı *New York Herald Tribune* dergisinde **Ayn Rand** ile tanıştı. İkisi arkadaş oldu ve birbirlerinin kitabına katkıda bulunmaya başladı. Mamafih 1948’de bir tartışma sonucu yolları ayrıldı. Paterson *Tribune*’den gönderilmişti; toplumsal, iktisadî ve refaha ilişkin meselelerde devletin daha az müdahil olması talebi dönemin zihniyetine tersti. Ancak o vakte değin, ‘üçkâğıtçılık’ olarak adlandırıldığı yeni kurulmuş Sosyal Sigortalar Kurumu’ndan (Amerika’nın milli emeklilik sistemi) faydalanmak istemeyecek kadar para kazanmıştı. (Rand bilindiği gibi ihtilafa düşerek faydalanmaya karar verdiyse de Lane de aynı şeyi yapmıştı.)

[81] Rose Wilder Lane (1886–1968)

Amerikalı gazeteci, yazar ve siyaset teorisyeni.

Başlıca fikirler: Bireysel özgürlüklerin devlet tarafında aşındırılması, özgür insanların yaratıcılığı.

Başlıca eser: *The Discovery of Freedom* [Özgürlüğün Keşfi] (1943).

ROSE, GÜNEY DAKOTA’DA KÜÇÜK EV (*LITTLE HOUSE ON THE Prairie*) serisinin yazarı Laura Ingalls Wilder’in kızı olarak

dünyaya geldi. Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi, 1909'da evlendi ve bir dizi büro, yazarlık ve gazete işleriyle meşgul oldu. 1915'te, kısa zamanda yetenekli bir yazar ve editör olarak değer göreceği *Francisco Bulletin*'e katıldı. 1918 itibarıyla evliliği bitmişti ve roman, biyografi, kısa hikâyeye, makale ve tenkit yazıları (*Harper's* ve *The Saturday Evening Post* gibi milli dergilerde) yazmaya başladı; nihayetinde Amerika'nın en çok kazanan kadın yazarı haline geldi.

Amerika ve Avrupa'ya kapsamlı seyahatleri esnasında, Sovyet Rusya ve Avrupa'da iki savaş arası yaşanan bürokratik baskıyı yakından görerek gençliğindeki sosyalizm inancını bıraktı. İktisadi planlamanın, özgürlük ve refahın dostu olmadığı kanısına vardı:

"Artık tutucu bir Amerikalıyım. Bana vakit verin de size neden bireyciliğin, bırakınız yapsın görüşünün ve kapitalizmin bir nebze dindirilmiş anarşisinin, neden insan ruhunun gelişimi için en iyi olanakları sunduğunu göstereyim. Size komünizm, faşizm ya da maddi amaçlarla uygulanan katılıklara kıyasla, insan ruhunun nispi özgürlüğünün neden daha iyi -ve madden bile daha verimli- olduğunu da söyleyeyim."

Sonraki yazılarının büyük bir kısmı, bireysel özgürlüklerin devlet tarafından aşındırılmasına dair artan ümitsizliğini vurgular. Zamana en dayanıklı kitabı *Özgürlüğün Keşfi* (1943), çoğunluğun fikrine karşı gelerek ilerlemeyi öteye taşıyan bireylerin önemini ve devlet planlama ve düzenlemesinin onlara nasıl mani olduğunu gösterir. Bu fikri benimseyen **Ayn Rand**'in arkadaşı ve akıl hocası olmuştur.

Lane, Yeni Teşvik Programı için 'sürünen sosyalizm' ifadesini kullanarak tenkitte bulundu. Mülkiyet haklarını ihlâl ettiği gerekçesiyle imar kanununa karşı mücadele verdi, Sosyal Güvenlik'e vergi ödememek için (anında-öde yöntemine 'Ponzi sahtekârlığı' diyerek) köşe yazarlığı ve editörlük işlerini de bıraktı. Özgür bireylerin yaratıcı gücüne sarsılmaz bir inanç besledi (dünya nü-

fusu şimdinin üçte biriyken): ‘Devrim yalnızca bir başlangıçtır. Tüm yaşayan insanlar, insanın özgür doğduğunu anladığında iki milyar iki yüz milyon insanın enerjisi bu dünyada serbest kalacak. Yüz milyon insan Amerika’yı oluşturdu. İki milyar iki yüz milyon kişi ne yapıyor olur?’

[82] Walter Eucken (1891–1950)

Alman iktisatçı.

Başlıca fikirler: Ordoliberalizm ve Alman iktisadî mucizesi.

Başlıca eser: *The Order of Economics* [İktisadın Düzeni] (1937).

EUCKEN SAVAŞ SONRASI İKTİSADÎ DURAKLAMAYI TERSİ-ne çeviren ve Alman ‘iktisadî mucizesini’ oluşturan Alman neoliberal fikriyatın (*ordoliberalizmin*) babası olarak hatırlanır.

Akademik bir aileye doğan Eucken iktisat okuyarak önce Berlin’de sonra da Freiburg’da üniversite öğretmenliği yaptı. Orada, liberal olan fakat devletin, istenmeyen sosyal neticelerin engellenmesinde meşru bir görevi olduğunu kabul eden Freiburg İktisat Okulu’nu kurmaya yardım etti. 1930’ların son kısmında Eucken ve Hitler’e karşı çıkan diğer meslektaşları, Nazilerin merkezi planlama sisteminin yerini alacak daha liberal, savaş sonrası ekonomi stratejileri oluşturmak üzere Freiburg Okulu İlkeleri’ni belirledi. Nazizme karşı direnişleri, Eucken’e tutukluluk ve diğerlerine infazı getirdi.

Mamafih *ordoliberalizm* daha sonra savaş sonrası iktisadî politikaları şekillendirecek ve ‘mucizeyi’ serbest bırakacaktı. Eucken’in yaklaşımı altında devlet mülkiyet hakları, açık piyasa ve para standardı üzerine kurulu liberal iktisadî bir çerçeve temin ederdi. Bu, Eucken’in ticaret birliklerinin ve tüzel gücün toplan-

masına sebep olacağına inandığı şey, bırakınız yapsınlar ilkesi olmayacaktı. Daha ziyade devlet rekabete teşvik edecek ve şirketlerin gücünü kısıtlayacaktı.

Savaş sonrası Almanya'nın önemli İngiliz-Amerikan sektörlerinin Ekonomi Yöneticisi Ludwig Erhard (1897-1977) maaş ve fiyat kontrollerini kaldırarak ve daha sabit bir para birimi (Alman Markı) getirerek *ordoliberal* yaklaşımı benimsedi. Birkaç sene içerisinde Almanya 'mucize' iyileşmenin keyfini sürüyordu.

[83] Suzanne La Follette (1893–1983)

Amerikalı liberteryen feminist gazeteci.

Başlıca fikirler: Liberteryen feminizmin iktisadi altyapısı.

Başlıca eser: *Concerning Women* [Kadınlara İlişkin] (1926).

LA FOLLETTE BİRLEŞİKLER DEVLETLER'İN BATISINDA BİR çiftlikte büyüdü. Kuzeni de senatör olan bir Birleşik Devletler temsilciler meclisi üyesinin kızı olarak kısa süreliğine Capitol Hill'de çalıştı. New York'a taşındığında, onu kısa ömürlü olacak Özgür İnsan dergisinde çalışması için işe alan **Albert Jay Nock** ile tanıştı.

Nock, Mary Wollstonecraft'in *Kadın Haklarının Müdafası* (1792)'dan sonra liberteryen feminizm alanındaki en önemli eser olan *Kadınlara İlişkin* (1926)'i yazması için La Follette'i teşvik etti. Tıpkı kölelik gibi, kadınların doğasının da devlet tarafından kollanan iktisadi kurumlara dayandığını savundu. İş mevzuatı ve asgarî maaş ile fuhuş, doğum kontrol ve gayrimeşruluk kısıtlamaları aracılığıyla devlet kadınları öyle dezavantajlı bir vaziyete düşürmüştür ki evlilik tek seçenekleri olmuştur. Ancak evlilik kanunları tüm hakları erkek eşe vererek, boşanmayı güçleştirerek, kadınları bağımlı ve mal mülkten yoksun bırakarak dezavantajı şiddetlendirmiştir.

La Follette, kadınlar ve gerçekten herhangi bir grup ya da sınıf için iktisadî eşitliğin, ancak *herkese* eşit muamele edildiğinde gerçekleşebileceğini öne sürdü. Mesele, kadınları erkeklerin kontrolünden korumak değil, tüm bireysel özgürlüklerin, imtiyazlı ve güçlü elit sınıflar tarafından ihlalini ortadan kaldırmaktı. İktisadî özgürlük olmadan siyasî ve toplumsal özgürlüğün bir yanılsama olacağı konusunda ısrar etti. Kadınlar için iktisadî özgürlük, siyasî eşitlik ve oy hakkından daha mühimdi. Tüm gruplar için asıl özgürleşme, zımnen devletin yıkılışı demektir.

1930'larda La Follette, Leon Trotsky (1879-1940)'yi Sovyet diktatörü Joseph Stalin (1878-1953) tarafından yöneltile vata-na hıyanet suçlamalarından aklamak için uğraştı. Sonrasında bir liberteryen olarak devlet karşıtı Özgür İnsan dergisini tekrar canlandırdı ve hayatının geç döneminde *Milli Tenkit*'in ilk yönetici editörlüğünü yaptı.

[84] F. A. Hayek (1899-1992)

Anglo-Avusturyalı iktisatçı ve siyaset bilimci.

Başlıca fikirler: İş döngüsü teorisi, planlama tenkidi, insan bilgisinin kısıtlanması, akılcılığın hataları, kendiliğinden doğan düzen.

Başlıca eserler: *Kölelik Yolu* (1944), *Özgürlüğün Anayasası* (1960), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (1973).

HAYEK, ENTELEKTÜEL AÇIDAN EN VERİMLİ LİBERAL DÜŞÜNürlerden biriydi. Muhtelif ilgileri olan akademik bir aileye doğan Hayek iktisat, felsefe, siyaset, psikoloji ve fikirler tarihi gibi alanlarda yazmaya devam etti. İş döngüleri ve insan toplumunda kendiliğinden doğan düzenlerle ilgili açıklamaları için aldığı Nobel Ödülü, bu çeşitliliği yansıtıyordu.

Sosyal demokrasinin nasıl kolaylıkla totaliterizme dönüşebileceğini gösteren 1944 tarihli savaş dönemi sosyalist planlama tenkidi *Kölelik Yolu* ona ün kazandırdı. Akabinde, bütün bir kuşağın entelektüellerini etkileyen, Margaret Thatcher'ın (1925-2013), Ronald Reagan'ın (1911-2004) ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra ortaya çıkan Doğu Avrupalı yeni liderlerin politikalarına yön veren liberal fikirler forumu, Mont Pelerin Cemiyeti'ni kurdu.

Savaş sonrası hizmetinden sonra Hayek, **Ludwig von Mises** tarafından işe alındı ve ikili 1927'de ani yükseliş ve düşüş döngülerini incelemek için bir enstitü kurdu. Bu döngülerin, faizleri çok düşük tutan –aşırı borçlanmayı, yatırımı ve harcamayı– destekleyerek– merkez bankaları yüzünden oluştuğu sonucuna vardı. Ancak düşük oranlar tasarruftan vazgeçiriyordu; kaynaklar kurduğunda yatırımlar terk edilmek zorunda kaldı ve insanlar işten atıldı. Sonrasında Hayek en iyi engelleyicinin *para biriminde rekabet* olduğunu öne sürdü, böylelikle insanlar kolaylıkla daha sağlam para birimlerine geçecekti.

1930'larda Hayek mesleki açıdan ünlenerek –kısmen John Maynard Keynes (1883-1946) ile olan tartışmalarından– Britanya'ya geldi. Keynes, ekonomiyi yükseltmek için devlet harcamalarını savunuyordu. Hayek, bunun bize yalnızca enflasyon, aksama ve borç getireceğini ileri sürdü.

Ancak yarışı Keynesçi fikirlerin kazanmasıyla Hayek, yüzünü sosyal ve siyasî felsefeye döndü. En temel anlayışı **Adam Ferguson**, **Adam Smith** ve başkalarına dayandırdığı *kendiliğinden doğan düzen* görüşüydü. İnsan ve hayvan toplulukları belli düzenlilikler gösteriyordu. Ancak arı toplumunu, insan dilini veya piyasaların işleyişini kimse planlamamıştı. Doğal şekilde ve kendiliğinden meydana gelmiş, yalnız kullanışlı olduğu için evrilmiş ve varlığını sürdürmüştür. Kendiliğinden doğan düzenler, biz

belli davranış biçimleri –dilbilgisi kuralları veya piyasa kuralları gibi– izlediğimizde ortaya çıkar. Genellikle kurallar dile gelmez ya da fark edilmez. Ancak bu düzenlilikler, bizim gelişmemizi sağlayan bir bilgelik barındırır.

Bireysel kurallar ve neticeleri karmaşıktır: Hayek, bu tarz düzenlerin iç yüzünü bilmediğimiz için onlardan daha iyisini bulma inancımızın akli olmadığını söyler. Örneğin iktisadî planlama, yalnızca en iyi neticeye ulaşmak için bilgi toplama ve sindirme meselesi değildir. Planlamacı, karar vermek için gerekli olan bilgiye bile erişemez, çünkü o bilgi dağınık ve kısmidir; süratle değişir ve aktarımı imkansızdır. Ne üreteceğini bilmek için, planlamacı insanların –ölçülemez ve aktarılamaz– istek ve değerlerini bilmek durumundadır. Gerçekten de merkezi planlamanın yıllar süren üzücü başarısızlığı, görevin imkânsızlığının yeterli kanıtıdır. Ancak kendiliğinden doğan piyasa düzeni, yerel düzeyde anbean bu dağınık ve kısmi bilginin tümünü işlemiştir. Müşterek bir hedef tanımlamaya ihtiyacımız yoktur; piyasalar, insanları –farklı amaç ve değerleri olan satıcı ve alıcılar gibi– uzlaştırır. İnsanların değerli gördüğü şeylerde ayrılık arttıkça, ticaret aracılığıyla iş birliği yapmaları daha da kolaylaşır. Binaenaleyh piyasa sistemleri, planlı düzenlerden daha fazla gelişir ve karmaşılaşır.

Hayek, biz bu sistemi tasarlamadık, biz bu sisteme rastladık, demiştir. İnsanlar ilk mübadeleyle beraber mallarını değiş tokuş etmeye başladığında, bunun ticaretle dünya çapında bir iş birliği sistemine dönüşeceğini bilmiyordu. Fakat takasla mallarını değiş tokuş ettiğinde fiyatlar ortaya çıktı ve fiyatlar sistemin yürümesi için ihtiyaç duyulan tüm bilgiyi içeriyordu. İnsanların *niçin* bir şeyi değerli bulduğunu, onu ne amaçla kullandığını ya da ondan *niçin* daha çok istediğini bilmemize gerek yoktu; artan fiyat her şeyi söylüyordu. Kâr umudu, kaynakları müsrif kullanımlardan

çekip en değerli olanlara yönlendirerek ve farklı kişilerin çeşitli arzularını kendiliğinden uzlaştırmak insanların enerjisini o şeyi tedarik etmeye yöneltti.

Bu kendiliğinden doğan düzenin bir başka yönü sürekli gelişimdi. Rekabetle karşılaşan tedarikçiler sürekli ürünlerini farklı kılmaya çalıştı. Sürekli yenilik ve müşteri seçimiyle ürünler iyileşti ve ucuzlaştı. Piyasalar ve rekabet asla 'mükemmel' değildi fakat evrimsel bir 'farklılaşma', keşif ve gelişim süreciydi.

Hayek özgürlüğü kendiliğinden doğan düzenin işleyişi için mühim buluyordu. Planlamacılar bizi belli şekillerde davranmaya zorlayarak önceden tasarlanmış neticelere ulaşmaya çalıştığında, kural güdümlü davranışlarımızı bozmuş, kuralların bilgeliğini yitirmiş ve tüm düzeni tehlikeye atmıştır. Kendiliğinden doğan toplumsal ve iktisadî düzenler, gelişmek, ilerlemek ve güçlenmek için yeniliğe ve üzerinde çalışılacak fikirlere (**John Stuart Mill**'in de gözlemlediği gibi) ihtiyaç duyuyordu. Özgür insan yaratıcı ve yenilikçi insandı, özgürlüğünü kısıtladığımızda, elimizde evrimsel süreci ateşleyecek çok az şey kalıyordu.

Hayek'e göre özgürlük zorlamayı asgariye indirmekti. Toplum, emirler değil kurallar üzerine bina edilmişti. Sınırlı zorlayıcı gücü, devlete yalnızca insanların kuralları ihlal etmemesi için vermiştik, onları belli şekilde davranmaya zorlaması için değil. Bu gücün istismar edilmesini engellemek için devletin de kurallarla sınırlandırılması gerekiyordu. Hayek buna *hukukun üstünlüğü* adını vermişti. Kanunlar bilinir, kesin, herkese eşit olarak tatbik edilebilir, geriye yönelik olmayan ve (*Joseph Priestley*'nin de önceden söylediği gibi) bize mümkün olan en geniş özel alanı verecek şekilde düzenlenmelidir.

Hayek *adaleti*, toplumsal düzenin işlemlerini sağlayan kurallar olarak gördü. Adalet kurallarını icat edemedik, onları deneme yanılma yoluyla keşfedebilirdik. İnsanların 'sosyal adalet' dediği oldukça farklı bir şeydi; bunlar bir dizi kanun değil, önceden tasarlanmış toplumsal neticelerdi. O neticeye ulaşmak insanlara farklı davranmak demekti ve bir kez bunu yapmaya başladığımızda kölelik yoluna girmiş olurduk. Fakat 'sosyal adalet' her hâlükârda bir seraptı, zira yeniden dağıtımın nasıl yapılacağı konusunda bir mutabakat yoktu. Hayek 'sosyal adaletin' devlet desteği için kulis yapan rekabetçi menfaat grupları arasında eriyip gideceğini savunuyordu.

Hayek'e göre sosyalist toplum tasavvuru bir hataydı. Liberal bir hükümet yalnızca toplumsal düzenin işlemesi için gereken koşulları oluştururdu. Hukuk, adalet kurallarını *keşfetme* teşebbüsümüzdü. Devletler ne bütün bir toplumun işleyişini kanunlaştırmayı tahayyül edebilmeli ne de demokratik bir çoğunluğun, asıl görevlerini aşmasına göz yumacağını düşünebilmeliydi. Devlet, insanlara gerçekten eşit muamele edildiğini garantileyen bir anayasa ile sınırlandırılmalıydı; öyle ki çıkar gruplarına hoşgörü gösterilmemeli, özgür insanların kabiliyetleri serbest bırakılmalıydı.

[85] Karl Popper (1902–1994)

Anglo-Avusturyalı filozof.

Başlıca fikirler: Otoriterliğin tarihsici kökeni, yanlış bilim ve hoşgörüsüzlük, hoşgörünün önemi.

Başlıca eser: *Tarihsiciliğin Sefaleti* (1936), *Açık Toplum ve Düşmanları* (1945).

POPPER, SİYASET ALANINA MÜHİM KATKILARI OLMUŞ ÖNDE gelen bir bilim filozofuydu. Viyana'daki gençliği (F. A. Hayek ile arkadaştı) zamanında bir Marksist olan Popper, kısa bir

müddet sonra Marksist dogmacılığı ve şiddet kullanımını reddetti. Birkaç sene idealist bir sosyalist olarak kaldı ancak özgürlüğün temel değeri ile çelişkili olduğu gerekçesiyle eşitliği reddetti. Toplumsal sorunları çözmekte devlet rolünü savunmaya devam ettiyse de otoriterlik karşıtlığı ve 'açık toplumda' bireycilik, akıl, hoşgörü, barış ve özgürlük müdafaasıyla liberal hüviyetini kanıtladı.

Popper faşizm, milliyetçilik, müsterekçilik ve merkezi planlama tenkitleri kaleme aldı. Bunların çoğu kendi bilim felsefesine dayanıyordu. Tüm sözde 'bilgiler' aslında yalnızca, yeni kanıtlar ışığında sonrasında çürütülebilecek 'teoriler' idi. Bu durumda diktatörlerin 'doğruyu bilme' iddiaları da boş çıkıyordu. Faydalı fikirler ancak otoriter *olmayan*, 'açık' toplumlarda gelişirdi. Bu, hoşgörüyü şart kılıyordu. Ancak çelişkili ve ihtilaflı bir biçimde:

"Sınırsız hoşgörü, hoşgörünün ortadan kalkmasına sebep olur. Eğer hoşgörü göstermeyene de sınırsız hoşgörü gösterir ve hoşgörülü bir toplumu hoşgörsüzlerin saldırılarına karşı müdafaa edemezsek, işte o zaman hem hoşgörü gösterenler hem de hoşgörü ortadan kaybolur."

Popper, bireyler yerine gruplara odaklanan sosyal bilimlerin hatalı yöntemlerinin, bireyleri kendi siyasî fikirlerine tâbi kılmak için müstebit liderlere yetki verdiğini ileri sürdü. Sosyal bilimler aynı zamanda olayların bireyler değil, tarihsel 'kanunlar' –Marksistlere olduğu gibi yanlış yetkiler veren– tarafından belirlendiğini iddia ediyordu. Fakat toplum karmaşıktı, tarihsel kanunlar yoktu ve tasavvurlarının amaçlanmamış neticeleri vahimdi.

Popper'a göre sorulacak siyasî soru, 'Siyasî kurumları nasıl düzenleyelim ki kötü veya beceriksiz yöneticilerin zarar vermesi engellensin?' idi. Cevabı, kötü yöneticilerin seçimlerle gönderileceği bir sistemdi. Sınırlı bir demokrasinin gerekçesi de buydu, şekli ise teferruattı.

[86] Ayn Rand (1905–1982)

Rus asıllı Amerikalı roman yazarı ve ahlakçı.

Başlıca fikirler: Nesnel düşünme aracılığıyla gerçeği bulma, hayat üzere bina edilmiş etik, etikte bulunan siyasî ilkeler, yaratıcılık ve ilerleme özgürlüğü gerektirir.

Başlıca eserler: *Hayatın Kaynağı* (1943), *Atlas Silkindi* (1957).

SABEL PATERSON VE ROSE WILDER İLE BERABER AYN RAND da, ‘liberteryen’ etiketini reddederek kendini ‘radikal bireyci’ ve ‘radikal kapitalist’ olarak nitelendirse de modern Amerikan liberteryenizminin baş kurucularındandı. Bugün üçü arasından en çok Rand hatırlanır. Bu büyük çoğunlukla, radikal vizyonuyla eninde sonunda uzlaşacak bürokratlarla savaşıyor mimar Howard Roark’ın anlatıldığı *Hayatın Kaynağı* (1943) ve müteşebbislerin, haris bir hükümetin boğucu denetimlerine karşılık işlerini bırakıp alternatif bir toplum kurduğu *Atlas Silkindi* (1957) gibi tesirli romanları sayesinde oldu. Bu romanların ünü öyle bir hâl aldı ki her sene binlerce insanı (bilhassa genç insanları) bireyci fikirlere çekmeyi başarıyordu. Kongre Kütüphanesi’nin 1990’da yaptığı anket, *Atlas Silkindi*’yi, İncil’den sonra Birleşik Devletler’deki en etkili kitap olarak değerlendirdi.

St. Petersburg’da bir Rus-Yahudi eczacının kızı olan Rand, Rus Devrimi patlak verdiğinde 12 yaşındaydı. ‘Burjuva’ ailesi savaşmamak için kaçmış ve Bolşevikler, babasının işine el koymuştu. Hak etmeyen başkaları için, alın teriyle çalışan insanların malına el konması (istimlâk) haksızlığı, Rand’ın sonraki yazılarının ekseriyetinde temel bir mesele hâlini alacaktı. Devrimden sonra Rand, Petrograd Devlet Üniversitesi’nde tarih ve felsefe, akabinde ise Sinema Sanatları Devlet Enstitüsü’nde piyes yazarlığı okudu. Birleşik Devletler film endüstrisini incelemek için vize aldı.

Hollywood'da Amerikalı aktör Frank O'Connor ile tanışarak evlendi ve 1931'de Amerikan vatandaşı oldu.

İlk piyesinin gösterildiği New York'ta **Isabel Paterson**'la arkadaş oldu ve **Ludwig von Mises**'le tanıştı. Sovyet Rusya devletinin bireyi ezişini konu alan *Biz İnsanlar* (1936) ve gaddar bir totaliter gelecekte vuku bulan *Ben* (1938) romanlarını yazmaya başladı. Çok geçmeden *Hayatın Kaynağı* (1943) ağızdan ağıza yayılarak başarıya ulaştı ve başrolünü Gary Cooper'ın oynayacağı bir filme uyarlandı: Bir güruh destekçisi oldu –aralarında, Rand'ın fikirlerini ironik bir biçimde 'Müşterek' isimli grupta tartışan ve gelecekte Birleşik Devletler Merkez Bankası Başkanı olacak Alan Greenspan (1926-) de vardı. *Atlas Silkindi* (1957) menfi değerlendirmelere rağmen içindeki bireycilik, bırakınız yapsınlar kapitalizmi ve hür irade mesajlarıyla milyonları tesiri altına alarak en çok satanlar arasına girdi.

Yeni Entelektüel İçin (1961) ve *Bencilliğin Erdemi* (1964) gibi kurgusal olmayan eserlerinin yanı sıra romanları da mesleki etik kuralları *aklî menfaat* üzere bina edilmiş olan *Objektivizm* felsefesini muhteva ediyordu. Felsefi kahramanları Aristoteles (M.Ö. 384-322) ve **Thomas Aquinas** gibi, sistemini aşikâr gerçeklere dayandırdı. Gerçekliğin, insan zihni dışında nesnel olduğunu öne sürdü: Bilinç, varolanı algılama şeklimiz ve akıl, onları anlama biçimimizdi. O yüzden akıl, insan varlığında ayrı bir yer tutuyordu ve bizi insan olarak tanımlayan şeydi: akli göz ardı edersek insanlığımıza ihanet etmiş olurduk.

Akliselim bireylerin en yüksek ahlaki amacı kendini gerçekleştirmektir. İnsanlar kendi mutluluğunu –anlık bir tatmin değil, yaşamlarının ve değerlerinin uzun vadeli gelişimini– bulmak için çabalamalıydı. Rand ahlak kurallarının din, müşterekçilik ve diğergâmlık gibi akla aykırı temeller üzere inşa edilmesini kınadı.

Barış ve ilerleme, kendini feda etmekten değil, kendi aklı menfaatlerini kovalamak, kendi haklarını müdafaa etmek ve başkalarının benzer haklarına saygı duymaktan geçiyordu. Kendi deyişiyle: 'Felsefemin özü, yaşamının ahlaki amacı kendi mutluluğu, en soylu faaliyeti üretim başarısı ve tek nihai gerçekliği aklı olan kahraman bir varlık olarak insandır'.

Akıllı insanlar kendi yaptığından mesuldü –o eylemlerin neticeleriyle yükümlü ve semeresinde hak sahibiydi. Cebir akılla tezat oluşturduğu ve hakları ihlal ettiği için hiçbir şey meşru olarak onlardan zorla alınamazdı. Ancak aklı olarak kendi menfaatinin düşünen insanlar arasında –*Atlas Silkindi*'de kendi topluluğunu oluşturmak için ayrılanlar gibi– çatışma olmayacaktı ve kendini feda etmeye gerek kalmayacaktı. Her biri, diğer kişisel menfaatinin peşinden koşan bireylerin kabiliyetinden, anlaşma ve mübadele yoluyla faydalanabileceğini biliyordu. Rand'ın kurgusal ve gerçek kahramanları bireyselliklerini ortaya koyan –diğergâmlıktan değil, kendi aklı menfaatlerinden– teknolojiler icat eden, sanat ve edebiyat eserleri yaratan, fikirleri geliştiren ve meslekler oluşturan kişilerdi.

Rand, insanlığı tanımlayan bir özellik olan aklın, zımnen *egoizm* ve dolayısıyla da *kapitalizm* demek olduğunu savundu. Bırakınız yapsınlar kapitalizmini, yaşam, özgürlük ve mülkiyet bireysel haklarıyla uyumlu, bu cihetiyle onları korumaya kabil ve ahlaki dayanağı olan tek iktisadî sistem olarak gördü.

Doğal haklarımızı daha fazla korumak ve cebirden vazgeçirmek için Rand, sınırlı anayasal devleti savundu ve anarşist temayülleri sebebiyle liberteryenizmi mahkûm etti. Bu, **Murray Rothbard** gibi diğer özgürlük yanlısı eylemcilerle arasının açılmasına ve objektivistlerin kendileri arasında ayrılığa düşmesine yol açmıştır. Mamafih, bugün Ayn Rand'ın, insanların sürüyü takip etmeyip zengin, tatminkâr ve bağımsız hayatlar yaşaması iyimser ideali,

birçok insanı her türden özgürlük hareketine çekmiştir. Dedikleri gibi, 'Genellikle Ayn Rand'la başlar'.

[87] Isaiah Berlin (1909–1997)

Leton asıllı Britanyalı filozof.

Başlıca fikirler: Tek bir ahlaki ya da siyasal doğru yoktur, pozitif ve negatif özgürlük.

Başlıca eserler: *İki Özgürlük Kavramı* (1958), *Özgürlük Üzerine Dört Deneme* (1969).

RUS DEVRİMİ'NDEN SONRA BERLIN'İN AİLESİ, BRİTANYA'YA kaçtı, Berlin burada Oxford'dan burs kazanacaktı. Gençlik yuvası olan Riga'da komünistlerce yaratılan dehşet, onu istibdata karşı ömür boyu sürececek bir iğrenme duygusuyla baş başa bırakmıştı. Çoğulculuk ve hoşgörünün baş savunucularından biri haline geldi.

Tek bir model, kanaat ya da ideolojinin insan fikirlerinin, değerlerinin ve tarihinin muazzam çeşitliliği ile devingenliğini kapsayamayacağını öne sürdü. Tek bir ahlaki ilke, eylemin ölçütü olabilecek bir ölçüt yoktu. Yaşamın kendisi, özgürlük ve eşitlik gibi farklı ve ekseriya çelişkili değerlerin mütemadi uzlaşımıydı. Tarih, bilimsel yasalar veya Marksistler'in öne sürdüğü gibi büyük, gayrişahsi kuvveler tarafından belirlenmiyordu. İnsan yaşamı ve tarihi çeşitli ve kestirilemez idi.

Berlin *İki Özgürlük Kavramı* (1958)'nda *pozitif* ve *negatif* özgürlüğü tefrik etmiştir. **John Locke** ve **John Stuart Mill**'in eserlerinde örneklendirildiği gibi negatif özgürlük fikri insanların kısıtlanmaksızın istediğini yapma hakkını savunuyordu. Pozitif özgürlük ise, kendi kaderini yazamayıp kendini gerçekleştirmedikçe insanların gerçekten özgür olamayacağını öne sürüyordu.

Berlin, tatminkâr yaşamak için başkalarına yardım etmek gibi bir temayül gösterdiğimizi ve iki kavramın da delaleti olduğunu görürken, ideologların pozitif özgürlük fikrini, klasik liberalizmin yapı taşı olan negatif özgürlüklerin altının boşaltmak için kullanmasından korkuyordu. Bu konuyu Özgürlük Üzerine Dört Deneme (1969)'de detaylandırmıştır.

[88] Ronald Coase (1910–2013)

Nobel ödüllü İngiliz iktisatçı ve hukuk teorisyeni.

Başlıca fikirler: İşlem ücreti, mülkiyet hakları ve piyasanın gidişatı.

Başlıca eser: *Firmanın Doğası* (1937), *The Problem of Social Cost* [Toplumsal Maliyet Sorunu] (1960).

TEBORİSİ KENDİ ADIYLA ADLANDIRILAN BİRKAÇ İKTİSATÇI-dan biri olan Coase'un Londra İktisat Okulu'nda geçirdiği zaman, onu avukatlığa değil, iktisada yöneltti. Ancak çalışmaları, yasa ve kurumların piyasaların gidişatını nasıl etkilediğine odaklanıyordu. *Hukuk ve İktisat Dergisi*'nin editörlüğünü yaptı ve iki ana makalesinde sergilediği feraset ile Nobel Ödülü'ne layık görüldü.

Firmanın Doğası (1937)'nda, firmaların ölçek ve yapısının, tedarikçi ve müşteri *arama ücreti*, *pazarlık ücreti* ve *mukavele ücreti* gibi *işlem ücretlerine* dayandığını gösterdi. Teknoloji tamamen yeni piyasa yapılarının oluşumuna sebep olarak (bugünün ağ odaklı paylaşım ekonomisinin gelişiminin bize gösterdiği üzere) bu ücretleri önemli ölçüde değiştirebilirdi.

Toplumsal Maliyet Sorunu (1960)'nda Coase 'kusursuz rekabetçi' pazarlarda, pazar başarısızlığı olamayacağını savunan teorisini ana hatlarıyla çizdi. Pazarlar ancak mülkiyet hakları doğru tanımlanmadığında başarısızlığa uğruyordu ve bu da işlem ücret-

lerini (hukukî ihtilafların maliyeti gibi) arttırıyordu. Öyle olduğunda bile taraflar en ucuz müteakılçözümleri arayacaktı: Örneğin gürültülü bir çalıştaya sahiplik yapanlar, yüksek maliyetli bir davaya girmektense komşularına tazminat ödemeyi seçebilir. O halde pazar başarısızlığının çözümü illa ki düzenleme yapmakta değil, işlem ücretlerini keserek pazar çözümlerini getirecek olan, mülkiyet haklarının açıklığa kavuşturulması hususunda yatar. Bu netice, su kaynaklarının yönetimi aracılığıyla ormancılıktan, yayın bandının tahsisine kadar çevresel meselelere ilişkin politika tartışmalarını büyük ölçüde etkilemiş ve **Elinor Ostrom**'un 'müşterek havza' kaynaklarının asgarî devlet müdahalesiyle idare edilmesini anlatan çalışmasına ilham olmuştur.

[89] Milton Friedman (1912–2006)

Amerikalı iktisatçı.

Başlıca fikirler: Paranın nicelik teorisi, ruhsat yalnızca imalatçılara yarar, okul çekleri, yaşam tarzı düzenlemesi karşıtlığı, iktisadî müdahalenin amaçlanmamış sonuçları.

Başlıca eserler: *Kapitalizm ve Özgürlük* (1962), *Tercih Özgürlüğü* (1980).

FRIEDMAN, MESLEKİ YETKİLENDİRME VE ENFLASYON POLİtikaları üzerine çalışmalarıyla, devlet düzenlemesi ve iktisadî yönetimin ters etki yarattığına kanaat getirmiş Nobel ödüllü bir iktisatçıydı.

Ancak mesleki yaşamının büyük bir bölümünde bu tarz liberal görüşler azınlıktaydı. 1930'lardan 1980'lere kadar dünya ekonomisine, devlet planlama ve kontrollerine duyulan güven hâkimdi. Lâkin Friedman, liberal fikirlerin bilhassa yetkin ve ikna kabiliyeti yüksek olan bir sözcüsüydü. *Kapitalizm ve Özgürlük* (1962),

Tercih Özgürlüğü (1980) ve bu kitabın televizyon belgeseli ile –ikisini de eşi Rose ile birlikte yazdı– milyonlarca insan serbest piyasanın, açık ticaretin, özgürlüğün ve kapitalizmin barındırdığı potansiyeli öğrenmiş oldu. Köhneleşmiş merkezietçi görüş, üst üste binen başarısızlıklarıyla nihayet güven kaybettiğinde, onların yerini, milyarlarca insanın günde bir hayatının bir parçası haline gelen bu fikirler aldı. Birleşik Devletler Merkez Bankası Başkanlığı yapmış Alan Greenspan, ‘Medeniyetin cihetini değiştirecek kadar özgün fikirleri olan kişiler bir elin parmakları kadardır’ diyerek bu konuyu neticelendirdi. ‘Milton, o insanlardan biridir.’

Friedman, Brooklyn-New York’ta Macar asıllı Yahudi göçmeni bir aileye doğdu. Babası iş bulur bulmaz çalışmaya başlamışken, annesi New York’ta bir terhanede kıyafet dikiyordu. (Friedman sonrasında *Tercih Özgürlüğü* televizyon seyircisine, bu tür çalışma ortamlarının gelişim basamaklarını tırmanmak için en yoksul insanlara nasıl ön ayak olduğunu anlattı.) Aile evde İngilizce konuşmaya özen gösteriyordu ve Milton, **Frank Knight**’ın gözetiminde okuyacağı Rutgers ve Chicago’daki üniversiteyi kazanarak okulda başarı sergilemişti.

Çeşitli devlet atamaları sonrası Friedman, Minnesota Üniversitesi’ndeki arkadaşı –Nobel ödülü alacak olan– George Stigler (1911-1991)’a katıldı. Kira kontrollerinin kati bir biçimde reddilişinin, konaklamada hem kaliteyi hem de arzı düşürerek, mülk sahibinin bakım yapma ve malını kiraya verme isteğini azalttığını savunan Çatı mı Tavan mı? (*Roofs or Ceillings?*) (1946) yazısı üzerinde beraber çalıştılar. Aynı dönemde Friedman, *Bağımsız Mesleki Uygulama Geliri* (*Income From Independent Professional Practice*) (1945)’ni de yayımladı. Mesleki düzenlemelerin başlıca yararlanıcısı (doktor, avukat, muhasebeciler gibi), düzenlemenin koruması gereken halk değil, uygulama yapanların bizzat kendi-

leriydi. Çünkü düzenleme rekabeti sınırladı ve müşterilerin daha kötü bir hizmet karşılığında fazla ücret ödemesiyle neticelendi. Friedman'ın bu ve diğer meselelerle ilgili araştırmaları, onda, kapitalizmin alternatiflerinden daha büyük bir iktisadî verimlilik (ayrıca daha fazla özgürlük ve demokrasi) sunmasının yalnızca bir teori değil, aynı zamanda bir olgu olduğu kanaatini oluşturdu.

Chicago'da Friedman savaş sonrası dönemin büyük bir sorunu olan enflasyona savaş açtı. Devletin vergilendirme ve harcamalarıyla enflasyonun üstesinden gelebileceği, istihdamı arttıracacağı ve iktisadî büyümeye ayar verebileceğini ileri süren Keynesçi inancı sert bir biçimde tenkit etti. Friedman, enflasyonu kontrol etmek için devletlerin dolaşıma soktuğu *para niceliğini* sınırlandırmak zorunda olduğunu ortaya koydu. Başka araçlar işe yaramazdı. Ancak bu tarz bir para politikası keskinliği olmayan bir araçtı, o yüzden devletler makul bir çerçeve çizip, şeyleri küçük ölçekte yönetme fikrinden vazgeçmeliydi.

Kapitalizm ve Özgürlük, Friedman'ı akademisyen bir iktisatçıdan, halka mâl olmuş bir entelektüele dönüştürdü. Kitap, dönemin iktisadî politikalar, ticaret, eğitim, ayrımcılık, tekelleşme ve yoksulluk gibi önemli kamusal meselelerine de işaret ediyordu. **John Stuart Mill** ve **F. A. Hayek**'in fikirlerinden etkilenerek devlet müdahalesinin verimsiz ve dar bir görüş olduğunu savundu. Bireyin saygınlığını ve ilerlemenin ivme kazanmasında çeşitlilik ve farklılığın rolünü vurguladı, yoğunlaşmış gücün özgürlüğe ve refaha karşı en büyük tehdit olduğu konusunda uyardı. Siyasî reçeteler –düz vergilerin öne sürülmesi, Ponzi tipi milli maaş sistemlerinin kişisel tasarruf hesapları ile değiştirilmesi, posta hizmetlerinin özelleştirilmesi, zorunlu hizmetin kaldırılması, uyuşturucunun suç olmaktan çıkarılması– zamanında son derece imkânsız görünüyordu. Lâkin otuz sene içerisinde tüm bu fikirler

–*Tercih Özgürlüğü*’nde ele alındı– dünyanın birkaç yerinde uygulanmaya başlamıştı.

Friedman’ın radikal ama dayanaklı fikirleri, dolambaçsız merak uyandırıcı açıklamaları ve münazara sırasındaki neşeli hali, televizyonda sık sık boy göstermesiyle beraber onu basının gözdesi yaptı. 1966’dan 1984’e kadar *Haftalık Haberler* köşesi onu Amerika’nın en önde gelen politika yorumcularından biri haline getirdi. Bu yazıları, neden asgari maaşın genç zencilere faydalı olmaktan çok zarar verdiğine, mevcut politikanın nasıl enflasyona ve küçülmeye yol açtığına (anaakım iktisatçıların imkânsız gördüğü), meslek kollarının nasıl serbest piyasadan bahsedip devlet iltimasıyla zenginleştiğine ve daha birçok konuya açıklık getirmek için kullanıyordu.

Siyasetçiler ve hükümetler tavsiyelerine kulak verdi. Nixon yönetimi, maaş ve fiyat kontrollerini öne sürdüğünde Friedman bunun enflasyona etki etmeyeceğini ve yalnızca ekonomiyi bozacağını düşünerek geri çekilse de yönetimin çeyrek asır süren sabit döviz kuru uygulamasını bitirmesine ve Amerikan dolarının dalgalanmaya bırakılmasına katkıları oldu.

Friedman Chicago’dan emekli olduktan sonra California’ya taşındı ve burada müteşebbis bir film yapımcısı, kendisine, iktisadî ve siyasî fikirlerini sunacağı multimilyonluk bir belgesel serisi çekmeyi teklif etti. Her yarım saatlik bölümde Friedman, Amerika’dan Uzak Doğu’ya kadar farklı coğrafyalardan arka planlar eşliğinde fikirlerini her zamanki fesahati ve samimiyeti ile sohbet eder gibi açıklardı. *Tercih Özgürlüğü* oldukça ses getirdi ve dünyanın dört bir yanında gösterildi. Aynı isimle yayımlanan kitabı bir milyonun üzerinde sattı. Belgesel ve kitap, Friedman’ın liberal fikirlerini, eski düşüncenin yıkımından sonra ülkesini yönetecek siyasetçiler de dahil olmak üzere yeni ve geniş bir kitleye

ulaştırdı. Nobel ödüllü iktisatçı Gary Becker, ‘Hindistan ve Çin halkı bunu fark etmemiş olabilir ama içinde bulunduğu vaziyetin düzeltilmesinde en çok Milton Friedman’a müteşekkik olmalıdır’ yorumunu yapmıştır.

[90] James Buchanan (1919–2013)

Amerikalı iktisatçı

[91] Gordon Tullock (1922–2014)

Amerikalı siyasal iktisatçı ve hukuk teorisyeni.

Başlıca fikirler: Kamu Tercihi Okulu, seçmen, siyasetçi ve yetkililerin müktesep hakları, devletin başarısızlığı piyasa başarısızlığından daha kötü olabilir.

Başlıca eserler: *The Calculus of Consent* [Oybirliği Hesabı] (1962), *The Vote Motive* [Oylama İsteği] (Tullock, 1976).

BUCHANAN VE TULLOCK OY VERENLER, SİYASETÇİLER VE yetkililerin kendi menfaatlerinin, hükümetin karar verme sürecinin doğasını ve verimliliğini nasıl etkilediğini gösteren Kamu Tercihi İktisat Okulu’nu geliştirdi ve tanıttı. Buchanan, bu konuyla ilgili çalışması için Nobel ödülü aldı. Savaş hizmeti öncesinde, meşhur iktisatçı **Frank Knight**’ın onu ‘piyasa düzennin hararetili bir savunucusu’ haline getirdiği yerel Tennessee College’den mezun oldu.

Tullock savaş zamanı hizmetinden sonra hukuk derecesi aldı ve Buchanan’ın ona sonradan katıldığı Virginia Politeknik Enstitüsü’nde öğretmenlik yapmadan önce Dışişleri’ne katıldı ve Uzak Doğu’da çeşitli mevkilerde çalıştı. İktisat ve kamu yönetimindeki kabiliyetlerini bir araya getiren ikili, sonrasında George

Mason Üniversitesi'ne taşınacak olan Kamu Tercih Araştırma Merkezi'ni kurdu. Aynı zamanda çığır açıcı nitelikteki *Oybirliği Hesabı* (1962) üzerinde ortak çalıştı ve beraber *Kamu Tercih* dergisini kurdu.

Kamu Tercih teorisi, *pazar başarısızlığının* yaygın olduğunu ve düzeltilmesi veya telafisi için devlet müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu düşünen 'refah iktisatçıların' sâfiyâne varsayımlarına meydan okuyordu. Ancak kamu politikasının akli ve tesirli bir biçimde yapıldığını farz ediyordu. Lâkin Buchanan ve Tullock kamusal karar alma sürecinde, aklu uygunluğun ve etkililiğin, her noktada, kişisel menfaat ve siyasî kurumların doğası sebebiyle zâfiyete uğradığını savundu.

Örneğin oylama neticeleri nesnel olarak 'doğru' değil idi fakat Condorcet'in de gösterdiği gibi, seçimler, beraberinde yürütülen kurallara bağlıydı. Yani basit bir çoğunluk kuralı karar vermeyi kolaylaştırıyor ama %50 + 1'in, azınlığı istismar etmesine de mahal veriyordu. *Nitelikli* bir çoğunluk kuralı (üçte iki veya oybirliği diyelim) karar almayı zorlaştırıyor ancak azınlıkları koruyordu.

Seçimler hiçbir şekilde kamusal menfaatin ölçüsü olamaz, ancak yarışan menfaatlerin mücadelesi olabilirdi. Seçimlerde, güçlü ve müşterek menfaatleri olan özel menfaat grupları, menfaatleri dağınık ve makul olan genel halktan daha fazla hâkimiyete sahipti. Siyasetçiler, kendi seçilmelerini sağlayacak koalisyonlar kurmak için onların desteğine talip olduğundan siyasî gündeme onlar yön veriyordu. Tullock bunun, şirketler ve grupları, kendilerini koruyacak veya kendilerine yarayacak kanun ve düzenlemeler için mücadele vermeye (*rant arayışı*) teşvik ettiğini söyledi. Gerçekten de lobiciliğe yapılan ufak bir yatırım, özel menfaat grubu için büyük maddi getiriler sağlayabilirdi.

Siyasetçiler de yasama organı vasıtasıyla önlemlerini almak için birbirine arka çıkmayı çare gördü ama bu 'benim önlemimi destekle, senin önlemini destekleyeyim' taktiği herkesin istediğinden 'daha fazla yasama' ile neticelendi. Son olarak, yasaları zorla kabul ettiren bürokratlar bir yandan da sürece kendi isteklerini (örneğin kendi imparatorluğunu kurmak veya yolsuzluk fırsatlarını arttırmak için düzenlemeleri aşırı karmaşıktırdı) dayattı.

Buchanan ve Tullock, bu siyasi sürecin mahsulü olan politikaların, çözülmesi amaçlanan problemlerden daha sakıncalı olabileceği neticesine vardı. Lâkin *pazar başarısızlığının* kesinkes var olduğu yerde, *hükümet başarısızlığının* da var olduğunu unutmamak gerekirdi.

[92] Murray Rothbard (1926–1995)

Amerikalı iktisatçı ve siyaset teorisyeni.

Başlıca fikirler: Anarkokapitalizm, serbest döviz ihracı.

Başlıca eserler: *İnsan, İktisat ve Devlet* (1962), *Özgürlük Arayışları* (1973).

ROTHBARD, ANARKOKAPİTALİZMİN BAŞ MİMARİYDİ. DEVLETİN cebir tekelini, bireysel özgürlük ve kamusal refah için en büyük tehlike olarak gördü. Devlet, 'apaçık bir sistematikleşmiş soygunculuk örgütü' idi ve sözde kamusal faydaya hizmet eden kanunlar, 'eşkiya çetesi' kanun koyucuların çıkarları adına yapılmıştı. 'Hiçbir azılı suçlunun yapamayacağı derecede büyük ve geniş çaplı olsa da, vergi basbayağı safi soygundur' demiştir.

Rothbard, 'tüzel devletin tekel sisteminin' sunduğu her hizmetin özel kuruluşlarla daha iyi idare edilebileceğine inanıyordu. Kafasındaki anarkokapitalist modelde, insanlara savunma, polis ve hukuk hizmeti sunmak için yarışacak muhtelif özel güvenlik

kuruluşlarının tezahürü tasavvur ediliyordu. Bu, devletin adalet ve güç kullanımındaki tekeli bitirecekti. Rothbard, devletin cebri güçlerinin ahlaka aykırı olduğunu, zira **Immanuel Kant**'ın çizdiği eşit muamele ahlaki ilkesini ihlal ederek yetkililere has bir imtiyaz verildiğini düşünüyordu. Örneğin, uyuşturucu kullanıcılarını yakalayan polis memurlarının (beden mülkiyeti hakkını ihlali yüzünden) adam kaçırmayla suçlanması gerekirdi.

Rothbard, haklara ilişkin bu bireyci görüşleri ve devlete karşı anarşist itirazlarıyla, **Ludwig von Mises**'in iktisadî anlayışını birleştirdi. Döviz ihracında devlet tekalciliği, piyasa balonunu önce şişirip sonra patlatıyor; bu, iflasla neticelendiğindeyse aşırı kredi genişlemesine (Mises ve **F. A. Hayek**'in de açıkladığı gibi) yol açarak bilhassa tahripkâr bir dolandırıcılık halini alıyordu. Netice itibariyle Rothbard, 'yasal sahtecilik' olduğu gerekçesiyle reddettiği merkez bankalarına, kısmi rezerv bankacılığına ve itibari paraya karşı çıkmıştır. Onun yerine tam rezerv bankacılığı, gönüllü altın esası ve rekabetçi özel para birimlerini desteklemiştir. Ona göre 'Liberteryenizmde şiddetin makul olduğu tek görev, kişinin canını ve malını cebre karşı koruma görevidir ve bu tür savunmaların ötesine geçen her türlü şiddet kullanımı bizatihi saldırgan, haksız ve cezaidir.'

10 | Çağdaş Liberal Düşünürler

LİBERALLER İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA VE MÜteakip süreçte liberalizm ateşini canlı tutmak için bir hayli uğraş verdi. Kolektivizmin zararlı sonuçları ortaya çıktığında liberaller, sosyalizmin kusurları ve kendi tutumlarının makuliyeti üzerine eksiksiz bir açıklama geliştirmişti. Liberal iktisadî ve toplumsal ilkeleri yeniden kurmak için etkileyici bir politika cephaneliği oluşturdular: Düz vergiler, bağımsız merkez bankaları, bireysel emeklilik planları, özel tahkim, meslek kollarının serbestleştirilmesi, devlet sanayilerinin özelleştirilmesi, sermaye sahibi demokrasi ve daha fazlası ...

1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında, Batı halkı komünizm altında hayatın ne kadar vahim olduğunu bizzat görebiliyordu. Nihayet liberal düzenin varlığını tehdit eden büyük bir sorun ortadan kalkmıştı. Lâkin onun yerini başka tehditler (yaygınlaşan düzenleme, halkçılık, büyük devlet ve yükselen siyasal sınıf) almıştı. Çağdaş liberaller için çözülecek sorunlar bitmiyordu.

[93] Gary Becker (1930–2014)

Amerikalı iktisatçı.

Başlıca fikirler: İktisadın toplumsal meselelere tatbiki.

Başlıca eserler: *Human Capital* [İnsan Sermayesi] (1964), *The Economics of Discrimination* [Ayrımcılık İktisadı] (1971).

MILTON FRIEDMAN'IN TALEBESİ, CHICAGO İKTİSAT OKULUNUN rehberi olan Becker 'mikroiktisadî tahliller alanını çok çeşitli insan davranış ve etkileşimlerine kadar genişlettiği' için Nobel Ödülü'ne layık görüldü. Maliyet, menfaat, fiyat ve yatırım gibi iktisadî ilkeleri, insan yaşamının geleneksel açıdan içgüdüsel, kültürel ve hissi addedilen alanlarına tatbik etti. Bunlar eğitim, suç, göç, uyuşturucu, organ nakli ve ırksal ayrımcılık gibi konuları kapsıyordu.

Bu tahlilin kamusal politikalar için önemli çıkarımları vardı. Örneğin Becker, azınlıklara karşı ayrımcılığın, rekabetçiliğinin yüksek olduğu pazarlarda daha düşük olacağını gösterdi. Ayrımcılık yapan şirketleri engellemek üzere tasarlanan kanunlar ters tepiyordu; sadece azınlıklara yönelik şirketlerin, giderleri kesip, verimliliği ve niteliği arttırarak rekabet edebilmesi, azınlıkların daha fazla istihdam edilmesine önayak olacaktı.

Suçla alakalı olarak ise Becker cürmün her zaman meleke yeterliliğiyle alakalı olmadığını, suçlunun tutuklanma, mahkûmiyet ve ceza ihtimalleri ile karşılaştıracığı aklî kazançları olduğunu savundu. Daha ağır cezalar ve daha doğru bir tatbik, liberal olmayan nezaret politikasından daha tesirli olacaktır.

Becker insan sermayesi konusunda büyük ilerleme kaydetti. Eğitimin yalnızca kültürel bir varlık değil, aynı zamanda insanın, verimliliğini arttırmak için kendine yaptığı kişisel bir yatırım olduğunu gösterdi. Yani eğitim talebi, yalnızca kültürel değil,

iktisadî bağlamda da ele alınabilirdi. İnsan sermayesinin başka türlerine örnek olarak öğretim, iş deneyimi ve sağlıklı yaşam tarzları verilebilirdi.

Becker yaklaşımını demokrasiye ve bilhassa yerleşik menfaat gruplarının başkalarını suiistimaline tatbik etti. Rant arayışçılarının kazancı yükseldikçe, diğerlerinin kayıpları katlanarak artıyordu. Nihayetinde son raddeye gelen insanlar var gücüyle savaşıyordu; bu da devletin düzenleme ve iltimas gücünün *sınırlandırılması* için başka bir savunu demekti.

[94] Israel Kirzner (1930 -)

Amerikalı iktisatçı.

Başlıca fikirler: Girişimciliğin önemi, iktisadî teoride dinamiklerin önemi.

Başlıca eserler: *Competition and Entrepreneurship* [Rekabet ve Girişimcilik] (1973), *Discovery, Capitalism and Distributive Justice* [Keşif, Kapitalizm ve Dağıtımçı Adalet] (1989).

YAHUDİ BİR ÂLLAME VE HAHAMIN OĞLU OLAN KIRZNER Londra'da doğdu. Ailesi önce Cape Town'a, sonra da Ludwig von Mises'in nezaretinde okuyacağı New York'a taşındı. İktisat tarihi ve pazar etiği üzerine yazdı, fakat liberal düşünceye esas katkısı iktisadî süreçte teşebbüsün rolü ve ehemmiyeti üzerine yaptığı çalışmadır.

Rekabet ve Girişimcilik (1973)'te Kirzner neoklasik 'mükemmel rekabet' modelini yanılıcı biçimde durağan bulduğu için tenkit etti. İktisadın, başkalarının değişen eylemleri karşısında insanın kendi davranışlarını intibak ettiği ve planlarını düzelttiği dinamik bir süreç olduğunu belirtti. Odağı 'muavazene' olan –pazarların ona ulaşma usulü değil– geleneksel iktisat teorisi, insan-

ların iktisadî eylemlerinin aslında nasıl bu daimi karşılıklı uyum süreci sayesinde birlikte çalışır hale geldiğini açıklamıyordu.

Bu sürecin başka bir kilit noktası da yalnız mesleki müteşebbislerin değil, halktan insanların da pazardaki boşlukları ve uyumsuzlukları fark ederek, onları doldurma ve düzeltme teşebbüsü idi. Bu da, iktisadî uyum ve tutarlılığın ağırlıklı olarak farklı bireylerin yerel pazar şartları bilgisine –herkesin ‘mükemmel bilgi sahibi’ olduğu geleneksel zannın aksine– dayanıyordu. Mevcut bilgiler aynı zamanda, teşebbüs şevkinin canlanması için doğru koşulları oluşturmamız gerektiğini de bize hatırlattı.

Keşif, Kapitalizm ve Dağıtımçı Adalet (1989)’nda Kirzner ‘sosyal adalet’ tenkidini bu fikirler üzerine bina etti. Müteşebbislerin, sürekli olarak yeni kaynaklar yarattığını ifade ediyordu. Yeniden dağıtım elverişli kaynaklar sürekli değişirken bu yöntemle süresiz bir eşitlik yakalamak imkânsızdı. Yeni bir şey ortaya koyanların her hâlükârda kendi yeniliğinden faydalanma hakkı olduğuna çoğu insan iştirak ederdi.

[95] Julian L. Simon (1932–1998)

Amerikalı işletme profesörü.

Başlıca fikirler: Pazarların kıtlığı bertaraf etmesi, müspet bir kaynak olarak nüfus.

Başlıca eserler: *The Ultimate Resource* [En Büyük Kaynak] (1981), *The Resourceful Earth* [Bol Kaynaklı Dünya] (1984).

SIMON, DÜNYA KAYNAKLARININ AŞIRI KULLANIM VE AŞIRI nüfus yüzünden tükendiği geleneksel görüşünün en büyük tenkitçisiydi. Esasen, kaynaklar ucuzluyordu. Artan refah ve daha iyi bir teknoloji yeni kaynaklar kullanımını mümkün kılmıştı; eski

kaynaklar tekrar kullanılmak üzere geri dönüştürülebilirliği, üstelik kısıtlı daimi olan kaynaklara yeni alternatifler geliştirmeyi oluk

Fiyatlar ya sabit kalmakta ya da düşmekte olduğu için uzun dönem metal fiyatlarının bu noktayı örnekleğini düşündü. Geleneksel görüşün baş savunucularından Amerikalı biyolog Paul R. Ehrlich ile o meşhur iddiaya girdi: İddia, Ehrlich tarafından seçilen beş sepet metalin on sene içinde ucuzlayacağı üzerineydi. Öyle de olmuştu; on sene sonra Ehrlich bir sayfalık hesaplamalar eşliğinde Simon'un galibiyetini ihtiyaren ilan etti.

Simon, Thomas Malthus'un yaymış olduğu, artan nüfusun ekonomik yokluk yarattığı görüşünü reddetti. *En Büyük Kaynak* (1981)'ta ve diğerk kitaplarında da belirttiğı gibi artan nüfus, bir kaynak tüketici değil, esasen kıtlık sorununun bir çözümüydü, çünkü bu insanlar yenilikler yapardı. İnsan yapımı kurumlar bu noktada insan zihni kadar mühimdi ve asıl sorun çok fazla insanın olması değil, özgürlüğün çok fazla kısıtlanmasıydı.

Piyasaların sadık bir savunucusu olan Simon hava yollarının, fazla rezervasyon almış uçuşlarda seyahatçileri ortada bırakmaktansa uçuşu bırakmaları için nakit teşviki (artık havayollarında düzenli olarak uygulanıyor) yapmasını önerdi.

[96] Elinor Ostrom (1933– 2012)

Amerikalı siyaset bilimci.

Başlıca fikir: Kamu malları yönetiminde kendiliğinden doğan düzen.

Başlıca eser: *Governing the Commons* [Müşterekleri Yönetmek] (1990).

OSTROM'UN NOBEL ÖDÜLLÜ, MÜŞTEREK KAYNAKLARIN yönetimine ilişkin çalışması, müstakbel eşi Vincent

Ostrom'a güney California'daki su kaynakları yönetimi araştırmasında asistanlık yaptığı sırada başladı. Geleneksel iktisat, balık yatakları, petrol sahaları, otlak meraları, ormanlar ve su kaynakları gibi müşterek kaynakların, devlet düzenlemeleri olmaksızın çok fazla kullanılacağını öne sürmüştü. Ostrom'un araştırması – Afrika ve Nepal'dekiler de dahil– bunun yanlış olduğunu gösteriyordu. Esasen kullanıcılar, ekosistemin uzun vadeli yönetiminde kendi yöntemlerini –kamusal politikaya müdahalenin kolaylıkla altüst edebileceği çözümler– bulmuştu.

Ostrom, toplumların ekosistemini *gönüllü sivil topluluklar* aracılığıyla korumak için muhtelif usuller geliştirdiğini gösterdi. Bunlar, kullanıcılar arasındaki iletişim, güven ve iş birliğine dayanıyor, etkili gözetim, teyit ve uyumsuzluk çözümü aracılığıyla destekleniyordu. Yerel mevzular hassas olduğu için en etkili kararlar milli çapta değil, yerel olarak alınıyordu. Polis hizmetleri buna örnekti. Şehirlerde ekseriyetle yerel polis kuvvetinin müsrif ve etkisiz olduğuna inanılıyordu, buna binaen daha büyük birimlerle birleştirilmişti. Fakat Ostrom, bunun ne parayı koruduğunu ne de suçu bitirdiğini gösterdi; vaziyet aslında tam da tersiydi.

Ostrom, yerel 'çok-merkezli' yönetimin dışardan karmaşık görünebileceği, fakat neticede işe yaradığı kanaatine vardı. Yerel koşulların ve oradaki insanların çeşitliliği daha büyük bir mekanizmanın (devlet) aracılığında kaybolabilirdi. Çok-merkezli yönetim, mahale yakınlıkla kararların daha seri alınmasını sağladı. O halde yaşamımızı yönetmesi için devletin eline çok fazla güç verirken temkinli olmalıydık.

[97] Walter Williams (1936-2020)

Afrikan asıllı Amerikalı iktisatçı ve siyaset teorisyeni.

Başlıca fikirler: Toplumsal, siyasî ve iktisadî liberalizm, dünyanın en ahlaki ve en verimli sistemi olarak bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*), ırk yasalarının geri tepici olması.

Başlıca eser: *The State Against Blacks* [Zencilere Karşı Devlet] (1982).

WILLIAMS, BİRÇOK KİTAP VE MAKALE ÇALIŞMASININ YANI sıra liberteryen toplumsal, siyasî ve iktisadî fikirlerin öncü bir savunucusu olmuştu. Kendi bedenine sahip olma gibi birçok klasik liberal ilke konusunda sağlam bir çizgisi vardı. Williams, sahipliğin temel bir noktasının da insanın sahibi olduğu şey(ler) i satabilmesi ya da verebilmesi olduğunu, binaenaleyh kendi organlarını satmaya karşı çıkan bir yasa olmaması gerektiğini söyledi. Merkez bankalarının ülkenin para birimi üzerindeki tekellikliğini, yetkilendirilmiş sahtecilik olarak adlandırdığı gibi iktisadî politikalarda da aynı derecede cüretkârdı.

Williams, serbest piyasaların insanlığın tasarladığı en ahlaki ve en verimli sistem olduğunu öne sürdü. Kapitalizmden önce bir kısım azınlığın yağmalama, soyma ve köleleştirme yoluyla zenginliğe nasıl eriştiğini izah etti. Buna karşın kapitalizm başkalarına *hizmet etme* yoluyla herkesin zenginliğe ulaşabilmesinin önünü açıyordu.

Zencilere Karşı Devlet (1982)'te ortaya koyduğu üzere Williams'ın araştırması, azınlık istihdamını arttırma amacıyla yapılan devlet müdahalelerinin (örneğin asgari ücret ve pozitif ayrımcılığın) ters teptiğini gözler önüne sermiştir. Örneğin istihdam maliyetini arttıran asgari ücret uygulaması, işvereni, eğitim seviyesi düşük ve daha az kabiliyetli azınlıkları işe almaya daha

isteksiz hale getirdi. Bu tarz yasaların, taassup ve ayrımcılıktan daha kötü olduğu (yazarın kendinin zenci olması, tenkidinin savını güçlendiriyordu) sonucuna vardı.

[98] Robert Nozick (1938–2002)

Amerikalı filozof.

Başlıca fikirler: Minimal devlet düzeni (*minarşizm*), yasal kurumlar öncesinde bireylerin doğal ahlaki hakları, yeniden dağıtımın mantıkî bir hesabı yoktur, paylaşılacak sabit bir varlık stoku yoktur.

Başlıca eser: *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (1974).

MESLEK HAYATININ BÜYÜK BÖLÜMÜNÜ HARVARD’DA GEÇİren Nozick, en iyi *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (1974) ile hatırlanır. Bu kitabın *minimal devleti* tavizsiz müdafaası, akademik düzeni şoka uğratmıştır. Nozick yaşam, özgürlük, mülkiyet ve sözleşme bireysel haklarını korumak için devletin uygun biçimde kısıtlanabileceğini savunmuştur. Gücünü, tekrar refah ya da gelir dağıtımı yapmak, insanların yaşam tarzını yönetmek, onların ahlaklı davranmasını sağlamak ya da kendilerine zarar vermesini engellemek gibi şeyler için kullanamaz. Başka hiçbir düzenleme, bireysel üyelerinin faydasını en üst düzeye çıkaracak ahlaklı bir devlet oluşturamaz.

Bireysel haklar, insanlar arasındaki muamelenin ahlaki hudududur. Varlıkları, herhangi bir ‘toplumsal sözleşme’ öncesine dayanmaktadır. Saikimiz ne olursa olsun ahlaki açıdan onları ihlal edemeyiz. Örneğin bazı insanları ‘tüm toplumun iyiliği’ için mülkiyetini feda etmeye (mesela vergi vermeye) zorlayamayız, çünkü kendi menfaati olan hiçbir toplumsal varlık yoktur; yalnızca o toplumu oluşturan ve farklı menfaatleri olan bireyler vardır. **Immanuel Kant**’ın da dediği gibi bireyler *araç* değil *amaçtır*. Baş-

kaları için tek bir kişiyi dahi suiistimal edemeyiz. Nozick, 'Aramızda hiçbir ahlaki dengeleme faaliyeti gerçekleşemez' demiştir. 'Yaşamlarımız arasındaki mukayesede, tüm toplumun iyiliğini sağlayacak ahlaki bir ağır basma söz konusu değildir. Başkaları adına birilerini feda etmenin hiçbir mazereti yoktur.'

John Locke gibi Nozick de doğal haklar fikrinden yola çıkmış lâkin farklı neticelere varmıştır. Örneğin hakları devredilemez olarak değerlendirmemişti. İnsanlar, kendilerini köleleştiren sözleşmelere gönüllü olarak rıza gösterebilirdi. Nozick'e göre Locke'un, sivil kurumların ortaya çıkmasında bazı toplumsal sözleşme türlerinin gerekli olduğunu farz etmesi yanlıştı. **Adam Ferguson** ve **Adam Smith**'in de belirttiği gibi insan sosyal psikolojisi öyle bir şeydir ki karşılıklı faydalı düzenlemeler kendiliğinden ortaya çıkabilir ve çıkar.

Murray Rothbard gibi anarkokapitalistler gücün yokluğunda vücut bulacak şeyin, her biri savunma ve adalet hizmeti sunmak için insanlarla anlaşmaya girecek muhtelif özel araçlar olacağını düşünüyordu. Ancak Nozick böyle bir çeşitliliğin olmayacağını çünkü bu kendiliğindenlik usulünde vücut bulacak şeyin bu hizmetleri etkin biçimde sağlayan bir tek aracı olacağını –bir *devlet*– savundu. Mamafih eğer bireyin temel haklarına saygı duyulmaya devam edilecekse bu devletin gücü sınırlandırılmalıydı. Sadece bireylerin haklarını ayakta tutmak, onları cebir, hırsızlık, sahtekârlık gibi tehditlerden korumak ve gönüllü mukavelelerin yerine getirildiğinden emin olmak için vardı. Fakat Nozick bu asgari devletin, yine de kimsenin hakkını ihlal etmeden, karşılıklı faydayı ulaşılabilecek en üst seviyeye çıkaracağına ısrarcıydı. Kimse böyle bir düzenlemeyi terk edip kendisine göre başka düzenlemeler yaparak daha iyi bir netice elde edemezdi.

Anarşi, Devlet ve Ütopya John Rawls'un 'en az avantajlılara en büyük faydayı' savunan toplumsal sözleşme yaklaşımını kullanan

Bir Adalet Teorisi kitabına cevaben yazılmıştı. Rawls, bu politikanın toplumsal bağlılığı tesis etmek için gerekli olduğunu söylüyordu. Nozick, bunu tamamen Rawls'un ahlaki bir önyargısı olarak reddetti: Rawls, 'Wilt Chamberlain' örneğinde gösterdiği üzere, kimsenin hakkı ihlal edilmedikçe daha zenginlerin kendi avantajına olacak her şeye hakkı olduğunu öne sürüyordu. Farz edelim ki 'adaletli' bir dağıtımla başladık diyordu, fakat Wilt Chamberlain isimli bir basketbol yıldızı var ve binlerce kişi onu izlemek için para ödemeye istekli. Onlar ceplerinde biraz daha az parayla kalırken, o, geceyi çok daha fazla parayla bitirecektir. İki taraf artık maddi olarak eşit değildir, lâkin mübadele rızaya tâbidir. Nozick, eğer adaletli bir yeniden dağıtımla başlarsak (bu mevzudaki gibi) ve kimse haksız davranmazsa, dağıtımın neticesinin, ne kadar eşitsiz olursa olsun, adaletli olması gerektiği fikrini yürütmüştür. Herhangi bir yeniden dağıtımı oluşturup tesis etmek için, devlet, yalnızca başkalarının faydası uğruna bazılarının haklarını zorla çiğnemekle kalmayıp, bu haksızlığı her gün tekrarlamak zorunda kalacaktı.

Nozick, zenginliğin yalnız bu şekilde taksim edilmek için *var olmadığı*nda ısrar ediyordu. Zenginlik, inanların emeği, kabiliyeti, teşebbüsü ve mahareti ile *ilmek ilmek dokuduğu* bir şeydi. Örneğin, mühim bir tedavi yöntemi keşfeden tıp araştırmacıları onu istediği gibi ücretlendirebilme hakkına sonuna kadar sahipti, çünkü süreçte kimseye bir zarar vermemiş ve insanlığın faydası havuzuna bir imkân daha eklemişti.

Nozick'in örneklerinden bir diğeri, devletin ne kadar asgari olabileceğini gösterir. Bir kişi canını dişine takarak para kazanırken, diğeri dışarda aylak aylak dolaşıp beş parasız kalıyor. O hâlde niçin ilkinin parasını elinden almayı (vergiyle) ikincinin uygun zamanını (zorla çalıştırma yoluyla) elinden almaktan daha hakkaniyetli addediyoruz? Nozick arada hiçbir farkın olmadığı, vergilendirmenin bir tür kölelik ve bir hak ihlali olduğu neticesine varır.

[99] Hernando de Soto Polar (1941 -)

Perulu iktisatçı.

Başlıca fikir: Gelişmede mülkiyet haklarının ve kurumların ehemmiyeti.

Başlıca eserler: *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World* [Diğer Yol: Üçüncü Dünyada Gizli Devrim] (1986), *Sermayenin Sırrı* (2000)

PERULU BİR DİPLOMATIN OĞLU OLAN DE SOTO VE AİLESİ 1948 askeri darbesinin akabinde Avrupa'ya sürgün edildi. Peru'ya 30 sene sonra döndü ve Peru ekonomisinde mühim etkileri olacak bir beyin takımından müteşekkil Özgürlük ve Demokrasi Enstitüsü'nü kurdu. Politikalar, resmi formalitelerin sonlandırılmasını ve yoksul Peruluların gayriresmi veya 'zenci' bir ekonomide köşeye sıkışmak yerine kendi işini kurabilmesini sağlayacak mülkiyet haklarının tesisini kapsıyordu.

Aşırı düzenleme ve mülkiyet haklarının olmayışı, insanların resmi yoldan iş kurmasını zorlaştırıyor, bu sebeple onları gayriresmi işler kurmak durumunda bırakıyordu. Fakat bunlar genişletilemezdi. Genişleme, yetkililerin (genelde yozlaşmış olanların) dikkatini çekerti. Resmi bir adı olmayan işleri ve tapusuz arsa ve evleriyle, yoksul insanların, teşebbüslerine yatırım yapmak için karşılığında borç alabileceği hiçbir şeyi yoktu. De Soto, sermayelerinin ölü sermaye –gerçek fakat kanun dışında kullanılamaz– olduğunu söylüyordu. Hükümetlerle birlikte çalışan de Soto küçük ölçekli çiftçi ve müteşebbislere mülkiyet tapusu alabilmeleri ve iş kurabilmeleri için lüzumlu olan evrak işlerinin dışı dokunur derecede azaltılmasını planlamıştır. Netice itibariyle en yoksul Perulular arasında refahın artması, aydınlık yol hareketinin ülkenin desteğinden mahrum edilmesi gibi zincirleme etkilere (ve de Soto'nun ofislerinin bombalanmasına) yol açtı.

De Soto, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin mülkiyet hakları, hukuk sistemi, tarafsız adalet ve bilgiye erişim gibi kurumları kanık-sadığını öne sürdü. Dolayısıyla bunlara sahip olmayan insanların ne zorluklar yaşadığını bilemezdi. Örneğin erişilebilir bilgi (insan-ların fiyatları, güvenilirliği, aidiyet belgeleri ve daha fazlasını göz-den geçirmesi) ticaret için oldukça ehemmiyet arz ederken, hukuk sistemi aidiyeti mevcut kılmak ve belgelemek için elzemdir. Daha yoksul birçok ülkede bu faydalar yalnızca zenginlere mahsustur fa-kat çağdaş piyasa iktisadı, herkesin bunlara ulaşabilmesine dayanır.

[100] Deirdre McCloskey (1942 -)

Amerikalı iktisatçı ve tarihçi.

Başlıca fikir: İktisadi büyümede liberal değerlerin rolü.

Başlıca eserler: *The Bourgeois Virtues* [Burjuva Fazileti] (2006), *Bourgeois Dignity* [Burjuva Saygınlığı] (2010), *Bourgeois Equality* [Burjuva Eşitliği] (2016).

KRİKET OYNAMAYI SEVEN VE ÖNCEDEN MARKSİST OLAN Deirdre McCloskey erkek bedeninde (Donald McCloskey olarak) doğdu fakat 53 yaşında kadınlığa geçiş yaptı. Önceki ya-yınları, fiyat teorisi ve iktisatta hitabetin kullanımına ilişkin ça-lışmalarını kapsıyordu. McCloskey'nin asıl etkisi, Britanya'nın iktisadî tarihini anlatan ve son iki asırda tecrübe ettiğimiz iktisadî büyümenin, sermaye ya da kurumlarla değil daha çok liberal fi-kirlerin (bilhassa 'burjuva değerleri') yayılmasıyla açıklanabile-ceğini ele alan çalışması sonrası hissedildi.

McCloskey yakın dönemdeki iktisadî büyüme oranını vur-gulamıştır. 1800'lerde ortalama bir insan günde yaklaşık 3\$ ka-zanıyordu. Bugün bu rakam 33\$'dır (bu ortalamayı aşağı çeken, yoksul ülkelerin kalabalık nüfususudur). 1800'lerden beri nüfus yedi kat artmıştır; yani şimdi, insanlar o zaman ürettiği zenginli-

ğin yetmiş katından fazlasını üretmektedir. Bu sadece maddi bir zenginleşme değil; bolluğun, insan ömrünün ve okur-yazarlığın da artması sebebiyle aynı zamanda kültürel bir zenginleşmedir.

Bu *muazzam zenginleşme* 1860 civarlarında başladı; ne on dördüncü yüzyıl Kara Veba'sından sonra Britanya'daki istikrarlı iktisadî büyümeyle, ne on sekizinci yüzyılın son demlerinde başlayan Sanayi Devrimi ile ne de Britanya kurumları ve hukukunun üstünlüğü ile açıklanabiliyordu. Bu kadar şeyi bu kadar seri şekilde değiştirebilecek tek gücün 'fikirler' olduğunu savundu. Muazzam zenginleşme, ilk defa halktan insanların özgürlük, saygınlık ve refahın keyfini sürmesine imkân tanıyan 'burjuva liberalizminin' yaygınlaşmasına dayanıyordu. O zamana değin ticaret asırlarca onursuz ve alçaltıcı bir şey olarak görülmüştü. Ancak **John Locke** ve **Adam Smith** gibi yazarlar özgürlüğün, ticaretin, bolluk ve sermaye birikiminin faziletlerini ve bunların sıradan halka verdiği itibar ve özsaygıyı desteklemiştir. Görünüşe göre, artık yaratıcılığa ve teşebbüse gem vuracak hiçbir şey kalmamıştı.

[101] David D. Friedman (1945 -)

Amerikalı anarkokapitalist iktisatçı ve hukuk teorisyeni.

Başlıca fikirler: Anarkokapitalizm, özel hukuk, devletin yasalara iştiraki zorunlu değildir, liberteryenizmin kolaylaştırıcı faydaları.

Başlıca eser: *The Machinery of Freedom* [Özgürlüğün Çarkları] (1973).

DAVID FRIEDMAN, NOBEL ÖDÜLLÜ NEOLİBERAL İKTİSATÇI **Milton Friedman** ve eşi Rose Friedman'ın oğludur. Kendi oğlu, Patri Friedman (1976 -) *deniz arazileşmesine* ilişkin çalışması ile bilinen bir başka liberteryen teorisyendir.

Friedman, fiyat teorisine ve başka bazı iktisadî konulara katkı sağlamıştır ancak bilhassa *piyasa anarşizmini* öne süren hukuk te-

orisi ile bilinir. Devletin gereksiz bir dert olduğunu ve hukuk da dahil tüm devlet hizmetlerinin, rekabetçi özel ekonomi tarafından daha iyi karşılanacağını savundu: ‘Yasa üretmek, araba veya yiyecek üretmekten daha kolay değildir. Eğer devlet, araba veya yiyecek üretiminde kıfayetsiz ise o halde araba ve yiyecek üretilecek hukuk sistemini üretirken başarılı olmasını nasıl bekliyorsunuz?’ Buna ek olarak, işlenen suçların mağduru (ve davacısı) ekseriyetle devlet değil (sözleşme hukuku ve teamül hukukundaki gibi), bireylerdi; o yüzden de çoğu kanun hâlihazırda özel idi. Özgürlüğün Çarkları (1973) kitabında bu meseleyi detaylıca ele almıştı.

Bu yaklaşım, anarkokapitalistlerin diğer bir öncüsü olan ve anarkokapitalist bir cemiyette tarafların kendi rızasıyla kanunnameyi kabul etmesinin zorunlu olduğunu düşünen Murray Rothbard’ın görüşünden ayrılıyordu. Aynı zamanda, piyasa kapitalizminin *neticeci* (*consequentialist*) savunusu itibarıyla da Rothbard’dan farklıydı. Rothbard, anarkokapitalizmi çığnemez birey haklarına dayanarak gerekçelendirirken, Friedman ise, hükümet müdahalesinin maliyet-fayda tahlili yapıldığında, yaşamımızın müdahalesiz daha güzel olacağını anlaşıldığını düşünüyordu. Rothbard liberteryenizmi devrim niteliğinde bir hareket olarak görürken, Friedman, onun yerine, hukukun özelleştirilmesiyle sonuçlanacak, hükümet müdahalesinin kademeli olarak özelleştirilmesinden yanaydı.

11 | Sonuç

Liberal Tartışma

Liberalizm bir ideoloji değil, süregelen bir tartışma dizisidir. Odak noktası, bireysel özgürlüğün en üst seviyeye nasıl çıkarılabileceğidir. Liberaller, insanın mükemmel olmadığını ve mükemmel hale getirilemeyeceğini bilir; dünyaları tek başına ilkelerle açıklanamaz ve basit denklemlerle yönetilemez. Olaylar ekseriyetle akıl ve faydadan uzak insanların –illa ki niyetlerinin değil– eylemlerinin kestirilemez neticeleridir. En iyi politikamız insan gerçeğini kabullenmek ve onu faydalı şekilde yönlendirmektir.

Liberalizm aynı zamanda insanların çeşitliliğini ve farklı amaçlar peşinde koşarken sahip olduğu alan ve fırsatları en üst düzeye çıkarmak istediğini kabul eder. Bu denli muhtelif bir dünyada vatandaşların barış içinde nasıl iş birliği yapabileceğini sorgular. Başlangıç noktası, başkalarına zarar vermemek suretiyle herkesin düşünme, konuşma, çalışma ve kendi amaçlarının peşinde koşma özgürlüğü olduğudur. Liberaller bu nizamı sürdürecektir bağımsız bir hukuk sisteminin ehemmiyetini vurgular. İnsanları, başka hiç-

bir otoritenin iznine tâbi olmaksızın, kendi istediği şekilde (kendine zarar verecek dahi olsa) amaçları peşinde koşması için destekler. Siyasî otoritenin vatandaşlara hiçbir müdahale hakkının olmadığı kişisel bir alan görmek ister. Bu özgürlüklere gem vurmak isteyen kim olursa olsun çok güçlü bir gerekçe sunmalıdır.

Günümüz liberalleri iyimser olmakla birlikte serbest iktisadî düzene itimat ediyor. Liberalizmin yayılmasının daha iyi bir eğitim, hayattan beklentilerin artması, insan ömrünün uzaması, hastalıktan özgürleşme ve fırsatların artması (özellikle yoksular için) demek olduğundan emin. Teknoloji ve küresel piyasalar, ihtisas ve liyakati kuvvetlendirerek gitgide daha fazla insana kendi emeğinin mahsulünü uzaklara satma fırsatı verecektir. İnsanların kendi koşullarını ticaret aracılığıyla hep birlikte ıslah etme arzusu ayakta kalacaktır.

Liberal Bir Dünya mı?

Karmaşıklık, belirsizlik, istikrarsızlık ve çeşitlilik çağında, henüz birçok insan korunma ve iktisadî güven için yüzünü devlete dönmüş durumdadır. Buna dayanarak iktidar büyüyor iken, iktidardaki siyasetçi ve yetkililerin gücü ve himayesi de büyümektedir. Her liberal bunun mahzurlarını bilir.

Gücü sahiplerinin meşru yetkilerinin hududunu anlaması ve kabullenmesini sağlamada, liberaller henüz muvaffak olamadı. Ancak gelişmiş seyahat, eğitim ve iletişim imkânları –ayrıca özgür insanın yaratıcı dehasını kavramış yetenekli liberal neslin özgürlüğü gerekçelendirmesi– sayesinde iktisadî, siyasî ve toplumsal özgürlüklere verilen destek tüm dünyada yayılmaktadır.

12 | 101 Liberal Alıntı Daha

[1] İnsanlara yol göstermek istiyorsan, arkada yürü.

Lao Tzu

[2] Siyasetle alakanın olmaması, siyasetin senle alâkalı olmadığı anlamına gelmez.

Perikles

[3] Özgürlük, şüphesiz onu müdafaa cesareti olanlarındır.

Perikles

[4] Elinde tek bir kitabı olandan sakın.

Thomas Aquinas

[5] Özgür insan, gücü ve zekası dahilinde yapmak istedikleri engellenmeyen insandır.

Thomas Hobbes

[6] Doğal hak.... her insanın kendi tabiatını, yani kendi hayatını muhafaza etmek için, kendi gücünü istediği şekilde kullanması özgürlüğüdür.

Thomas Hobbes

[7] Gerekliliğin ne olduğunu bilen hiç kimse, herkesin özgür doğduğunu inkâr edecek kadar ahmak olamaz.

John Milton

[8] Devletin inşasının ve devlete riayetin tek amacı adalet ve emniyetin elde edilmesidir. İkisini de sağlayamayanlar, insanlara kendi emniyetleri için kendi yöntemlerini keyiflerine seçme hakkı verir.

Algernon Sidney

[9] Doğası gereği tamamen özgür, eşit ve bağımsız olan insan kendi mal varlığı dışında bırakılamaz ve kendi rızası dışında başka birinin siyasi gücüne tâbi tutulamaz; bu da ancak korkusuzca mülkiyetinin keyfini sürdüğü

rahat, emniyetli ve huzurlu bir yaşam adına başkalarıyla anlaşış bir araya gelerek bir toplum oluşturmalarıyla sağlanabilir.

John Locke

[10] Mutlak gücün insanın mizacını temizlediği ve insan doğasını düzelttiğini sanan kişi, tersine ikna olmak için bu veya bir başka yüzyılın tarihini okumalıdır.

John Locke

[11] Herkesin mülkiyeti kendi zatındadır. Hiç kimse, kendinden başka biri adına hak sahibi değildir. Bu beden emeği ve bu ellerden çıkan iş hakkıyla kendinindir diyebiliriz. Buna binaen, insanların milletler topluluğu altında birleşmesi ve bir devletin yönetimine girmesindeki asıl ve temel amacımız mallarının korunmasıdır.

John Locke

[12] Yazık! Güç, bariz bir başarıyla her gün özgürlüğe tecavüz etmekte ve ikisi arasındaki denge neredeyse kaybolmaktadır. Neredeyse tüm dünyayı ele geçiren istibdat dört bir yandan hücum ederek onu bir mezbahaya çeviriyor ve kendi yok oluncaya ya da yok edeceği bir şey kalmayınca dek yoluna muhakkak devam edecek.

Thomas Gordon

[13] Şunu gözler önüne sermekten gurur duyuyorum ki toplumun temelini oluşturan, ne insan doğasındaki dostça nitelikler ve hoş hisler ne de akıl ve kendini reddetme ile elde edilebilecek gerçek faziletlerdir. Bu dünyada ahlaki ve aynı zamanda doğal kötülük dediğimiz şey, bizi sosyal varlıklar yapan ana ilkedir; sağlam bir temelin, istisnasız tüm ticaret ve istihdamın can suyu ve desteğidir. İşte orada tüm sanat ve bilim dallarının köklerini aramalıyız ve kötülük bittiğinde toplum eğer tamamen dağılmamışsa da bozulmuş olacaktır.

Bernard Mandeville

[14] Doğa durumunda ... her insan eşit doğar fakat bu eşitlikle devam edemez. Toplum onu kaybettirir ve geri kazanımıysa ancak hukukun himayesinde gerçekleşir.

Montesquieu

[15] Devamlı edindiğimiz tecrübeler, bize güç sahibi her insanın onu suiistimal etme temayülünde olduğunu ve sınırı bulana dek gittiğini göstermiştir.

Montesquieu

[16] Yönetme sanatı, bir milletin üçte birinin faydası için, diğer üçte ikisine ödeyebileceği her şeyi ödettirmektir.

Voltaire

[17] Düşünce özgürlüğü olmazsa bilgelik, konuşma özgürlüğü olmazsa kamu özgürlüğü diye bir şey olamaz.

Benjamin Franklin

[18] Konuşma özgürlüğü özgür devletin ana kolonudur. Bu destek elden gittiğinde, özgür bir toplumun bünyesi dağılır ve yıkıntıları üzerine istibdat dikilir.

Benjamin Franklin

[19] Herhangi bir özgürlüğün tek seferde kaybedilmesi çok nadir gerçekleşir. Fakat basın özgürlüğü kaybedilecek olursa tek seferde kaybedilecektir.

David Hume

[20] Kral ve nazırların, özel kişilerin ekonomisini kolluyormuş ve masraflarını sınırlıyormuş gibi yapması işte o yüzden en büyük münasebetsizlik ve hadsizliktir... Onlar daima, toplumun istisnasız müsrifleridir. Bırakalım da kendi harcamalarını iyice idare etsinler ve fakat özel kişilerin de kendi harcamalarını idare edeceğinden emin olsunlar.

Adam Smith

[21] Bir devleti en aşağı barbarlıktan en üst refah seviyesine taşımak için barış, ucuz vergiler ve kabul edilebilir bir adalet yönetiminden başka çok az gereklilik vardır; gerisi doğal akışında kendiliğinden gelir.

Adam Smith

[22] Her bireyin kendi menfaatini güderek toplum menfaatine yapacağı katkı, maksatlı olarak yapılmak istenenden çok daha etkili ve düzenli olacaktır.

Adam Smith

[23] Her bireyin kendi durumunu düzeltmeye yönelik doğal çabası ... öyle güçlüdür ki, hiçbir destek almadan tek başına, yalnız toplumu bolluk ve refaha taşımak için değil, aynı zamanda insan yasalarının işleyişine biza-tihi mani olan, pek çok yasal engelinin üstesinden gelmek için de kâfidir.

Adam Smith

[24] Adaletli devletin işlevi, asgari kısıtlamaları tatbik etmek ve mümkün olan en fazla özgürlüğü sağlamaktır. Kişiyi asla bir 'şey' olarak görmez.

Immanuel Kant

[25] Gücün hazzı kaçınılmaz surette aklın muhakemesini bozar ve hürriyetini saptırır.

Immanuel Kant

[26] Bir zorlama, daima bir diğerini kaçınılmaz yapar.

Anders Chydenius

[27] Kendi özgürlüğünü sağlama alan, hasmını dahi baskıdan korumalıdır; zira bu görevi ihlal ederse, ucu kendine dokunacak bir emsal teşkil eder.

Thomas Paine

[28] Bir cezanın adaletli olması için, çarpıcılık derecesi suçtan caydırmaya yetmelidir.

Cesare Beccaria

[29] Tanrının mihrabında, insan zihninde dolanan her türlü istibdata karşı ebedi husumet yemini ettim.

Thomas Jefferson

[30] Devlete mukavemet ruhu bazı durumlarda öyle kıymetlidir ki hep canlı tutulabilmesini dilerdim. Ekseriyetle yanlış zamanda tatbik edilecektir, lâkin bu, hiç tatbik edilmemesinden iyidir.

Thomas Jefferson

[31] Sansürün zararlarına gelecek olursak, nerede bittiğini söylemek imkânsız olduğundan onu ölçmek de imkânsızdır.

Jeremy Bentham

[32] Genellikle kötü yönetimlere örtü olarak kullanılan birkaç muğlak söz arasında 'nizam' lafından daha cazip bir şey yoktur.

Jeremy Bentham

[33] Yasama, yürütme ve yargı gibi kuvvetlerin soydan geçme, kendini atama ya da seçilme yoluyla aynı (bir, birkaç ya da birçok) elde toplanması, istibdatın tanımı olarak ilan edilebilir.

James Madison

[34] Gücünü insanlardan almak demek, zımnen, güç aslında insanların elindedir demektir. Devlet, insanların yararına inşa edilir ve faaliyetlerini hayatın, özgürlüğün, mülk edinmenin ve genel olarak mutluluk ve emniyeti arayıp bulmanın keyfini sürmek gibi yararlar için sürdürmelidir.

James Madison

[35] Kriz, müstebitin şiarıdır.

James Madison

[36] Gücün büyüğü, faziletleri ekseriyetle çürütür, kusurları istisnasız daha da fenalaştırır. Gücü arttığı oranda hem devletin kendi mahiyeti hem de mensuplarının şahsiyeti daha kötü bir hâl alır.

Caroline'lı John Taylor

[37] Devlet, elini güçlendirmek ve kurumlarını devam ettirmek için eğitimi kullanmayı ihmal etmeyecektir.

William Godwin

[38] Devlet düzenlemelerinin hepsi bir noktaya kadar cebridir. Öyle olmadığında bile insanı, kendi eğitim, rehberlik ve yardım düzenini oluşturmaya hazırlamak yerine bunları kendi dışında bir bünyede beklemeye alıştıır.

Wilhelm von Humboldt

[39] Devlet, meselelerimize ne zaman el atsa, bu bize daha da pahalıya patlar ve neticeleri, kendi başımıza hallettiğimiz zamankinden daha kötü olur.

Benjamin Constant

[40] İnsanlar yozlaşma temayülünde olduğu için bazı kişilere daha fazla güç verilmesi gerektiği iddiasında tuhaf bir mantık(sızlık) vardır. Aksine, bazı insanlara daha az güç verilmelidir.

Benjamin Constant

[41] Bir kişinin meleke veya yetenekleri, üçüncü şahısların haklarına müdahale etmesi haricinde engellenirse, kişinin kendi bünyesinde sahip olduğu mülkiyet ihlal edilmiş olur.

Jean Baptiste Say

[42] Tarihte, sınırsız kâğıt para basma gücünü suiistimal etmeden kullanmış bir devlet ya da bir bankaya rastlamanın mümkün olmadığı tecrübeyle sabittir. O halde tüm devletlerde kâğıt para basımı bazı denetim ve kontroller altında yapılmalıdır. Bu amaç için hiçbir seçenek, kâğıt para ihraççıları,

banknotlarını altın sikke ya da külçe olarak ödeme yükümlülüğüne tâbi tutmaktan daha münasip görünmüyor.

David Ricardo

[43] *Kendi entelektüel güç ve haklarını kıskançlıkla koruyan, kimseye efendim demeyen, edilgen ya da ecdadından gelen bir inançla mutmain olmayan ve nereden gelirse gelsin ışığı gördüğünde ona kendini açabilen zihne, özgür zihin diyorum.*

William Ellery Channing

[44] *Kamusal ya da dinî herhangi bir insan gücüne körü körüne itaat ve koşulsuz teslimiyet öğretisi, istibdat öğretisidir; Cumhuriyetçiler ve Hristiyanlar arasında kendine yer bulamamalıdır.*

Angelina Grimké

[45] *Hukuk asıl amacından saptığı sürece –mülkiyeti korumak yerine onu ihlal ettiğinde– herkes, ya kendini soyulmaktan korumak ya da başkasını soyarken kullanmak için kanun yapımına dahil olmak isteyecektir. Siyasî meseleler daima sakıncalı, baskın ve sürükleyici olacaktır. Yasamaya ulaşmada mücadele yaşandığı kadar yasamanın içinde de mücadele yaşanacaktır.*

Frédéric Bastiat

[46] *Yaşam, özgürlük ve mülkiyet insanlar yasalar yaptı diye var olmadı. Bilakis yaşam, özgürlük ve mülkiyetin varlığı, insanların her şeyden önce bu yasaları yapmasına sebep olan şeydi.*

Frédéric Bastiat

[47] *Meşru soygun binbir şekilde yapılabilir. Dolayısıyla bizim de bunu düzenlemek için binbir türlü planımız vardır: Vergiler, tedbir, sosyal yardımlar, devlet yardımları, teşvikler, kademeli vergilendirme, devlet okulları, teminatlı işler, asgari ücret, dinlenme hakkı, iş araçlarına erişim hakkı, ücretsiz kredi vb.*

Frédéric Bastiat

[48] *Zor, merhem olmaz.*

John Bright

[49] *Demokrasi bireysel özgürlük alanını genişletirken sosyalizm daraltır. Demokrasi her bir kişiye mümkün olan en fazla değeri verirken, sosyalizm her bir kimseyi basit bir aracı, bir sayısal değer yapar. Demokrasi ve sosyalizmin tek bir şey dışında hiçbir müşterek yanı yoktur: Eşitlik. Lâkin farka dikkat edelim: Demokrasi eşitliği özgürlükte ararken, sosyalizm onu kısıtlama ve esarete arar.*

Alexis de Tocqueville

[50] *Siyasetçiler halka kendi parasıyla rüşvet verebildiğini fark edene dek Amerikan Cumhuriyeti var olacaktır.*

Alexis de Tocqueville

[51] *Tek bir kişinin özgürlüğü gaspa uğradığında; geri kalan herkesin özgürlüğü tehlikeye girecektir.*

William Lloyd Garrison

[52] Eğer bir kişi dışında herkes aynı fikirde olsaydı da, o bir kişinin susturulması, geri kalan herkesin o bir kişi tarafından susturulmasından daha makul olmazdı.

John Stuart Mill

[53] Adına yakışan tek özgürlük, kendi iyiliğimizi, kendi istediğimiz biçimde, başkalarını ondan mahrum etmeye çalışmadan veya onu elde etme çabalarını engellemeden sürdürmektir.

John Stuart Mill

[54] Çoğunluğun azınlığı yönetme hakkı olduğu ilkesi, devleti topyekûn, efendi ve kölelerin kim olacağına ilişkin iki bünye arasında bir yarışa dönüştürecek.

Lysander Spooner

[55] Kusur, suç değildir.

Lysander Spooner

[56] Adına devlet denen kurumun, görünürdeki amaçlarının samimi olduğuna inanmak ya da güvenmek, bütünüyle gönüllü desteğe dayandığına inanmak ya da güvenmekten daha mantıklı değildir.

Mikhael Bakunin

[57] Kadın-erkek tüm insanlar eşit özgürlüğe sahip olduğunda, işte ancak o zaman özgürlük demektir. Özgürlüğümü göz ardı etmek ya da sınırlamaktan kaçınan diğer insanların özgürlüğü, bunun gerek şartıdır.

Mikhael Bakunin

[58] Dost ve kardeşlerinin ezilmesini imkânsız mı kılmak istiyorsun? Kimseye güç vermediğinden emin ol.

Mikhael Bakunin

[59] Özgürlük, kişinin doğa yasalarına insanî, ulvî, toplu ya da bireysel bir dış güç tarafından dayatıldığı için değil, kendi özgür iradesiyle istediği için uymasına dayanır.

Mikhael Bakunin

[60] Eğer bin kişi bu sene vergi maktublarını ödemeyecek olsaydı, bu, vergilerini ödemek ve Devlet'in masum kanı dökmesine mahal vermekten daha sert ve kanlı bir önlem olmazdı. Esasen bu barışçıl bir devrimin -şayet mümkünse- tanımı olurdu.

Henry David Thoreau

[61] Devlet, tüm gücünü ve yetkisini dayandığı bireyin, daha üstün ve bağımsız bir güç olduğunu idrak etmedikçe, gerçekten özgür ve aydın bir Devlet olmayacaktır.

Henry David Thoreau

[62] İfade özgürlüğünü baskılamak çift katlı bir hatadır. Hem dinleyen hem de söyleyenin hakkını ihlal eder.

Frederick Douglass

[63] *Ne kadar hakkaniyetli, aydın ve insancıl olursa olsun dostlarımla bir kısmının özgürlüklerini, mantıklı ve bilinçli bir şekilde diğer bir kısma emanet edemem.*

Frederick Douglass

[64] *Savaş nasıl tekelciliğin doğal neticesi ise, barış da özgürlüğün doğal neticesidir.*

Gustave de Molinari

[65] *Özgürlüklere yapılan saldırı, onlara saldıranın bundan menfaati olacağını düşünmesinden kaynaklanır.*

Herbert Spencer

[66] *Özgürlük derken ben, her insanın otorite, çoğunluk, gelenek ve yaygın kanaat baskısı karşısında görevi olduğunu düşündüğü şeyi, emniyetle yapabilme güvencesini kast ediyorum.*

Lord Action

[67] *Bir ülkenin özgür olup olmadığını sınımanın en kesin yolu, azınlıkların keyfini sürdüğü güvencelerin niceliğidir.*

Lord Action

[68] *Rızasız bir kişiden zorla alınmış her vergi ya da ücret gayriahlaki ve zalimcedir.*

Auberon Herbert

[69] *Devlet, kişilerin eşit haklarını, başkalarının ihlaline karşı korurken icap edenden daha fazla önleyici olmamalıdır. Devlet kısıtlamaları bu çizgiyi aştığı an hizmet edeceği amaçları yerle yeksan etme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.*

Henry George

[70] *Gücün temayülü her zaman kendine güç katmak, alanını genişletmek ve kendine çizilen hududu aşmak olmuştur. Bu ihlale mukavemet alışkanlığı geliştirilmediği ve bireye haklarına sahip çıkması öğretilmediği yerde bireysellik tedricen yok olur; hükümet veya Devlet her şeyi kapsar hale gelir.*

Benjamin Tucker

[71] *Tıpkı gıda tekelcisinin, genelde besin sağlamak yerine zehri süslediği gibi, devlet de savunma tekelini, koruma sağlamak yerine işgali süslemek için kullanır. Aynı minvalde, birinin müşterileri zehirlenmek için para veriyorken, diğerinin müşterileri esir alınmak için para öder. Nihayetinde Devlet, etrafındaki tüm tekelci dostlarını kendi kötülüğü derecesinde aşarak herkesi -istesin ya da istemesin- kendine mecbur etme imtiyazının keyfini sürer.*

Benjamin Tucker

[72] *İfadeye ilişkin hiçbir kanun yapılmamalıdır ki ifade özgür olabilsin. İfade özgürlüğünü bir kağıt parçasına yazmaya kalkarsanız, 'özgürlüğün suistimal ve başıbozukluk olmadığını' kanıtlayacak ve özgürlüğü 'var olmak' dışında her şeyle tanımlayacak yüzlerce avukat bulabilirsiniz.*

Voltairine de Cleyre

[73] Devlet, doğuşu ve temel gayesi itibariyle, bizatihi toplum karşıtıdır. Doğal haklar fikrine değil, bireyin Devlet'in ona bahsettiğinden başka hakkı olmaması fikrine dayanır.

Albert Jay Nock

[74] Bireyi kendi aptallığından koruma görevinin devlete ait olduğu ilkesi bir kez benimsendiğinde, ardı gelecek ihlallere karşı hiçbir ciddi itiraz ortaya konamaz.

Ludwig von Mises

[75] Sosyalizmin galipleri kendilerine terakkiperver demektedir, ancak önerdikleri sistemin alametifarikası rutine katî riayet ve her türlü gelişime karşı mukavemettir. Kendilerine liberal derler ancak dertleri özgürlüğü ortadan kaldırmaktır. Kendilerine demokrat derler, ama diktatörlük için can atarlar. Kendilerine devrimci derler, ama kadir-i mutlak bir devlet hayali kurarlar. Cennet Bahçesi'nin nimetlerini vadederler, ama dünyayı dönüştürmek istedikleri şey koskoca bir postanedir. Yazıhanede biri dışında herkes alt memurdur.

Ludwig von Mises

[76] Vergiyle desteklenen mecburi eğitim sistemi, tam bir totaliter devlet modelidir.

Rose Wilder Lane

[77] Devlet veya hükümet diye bir şey yoktur. Haddizatında, pek çok adamı gücü altına almış bir ya da birkaç adam vardır.

Rose Wilder Lane

[78] Kadın, erkek ya da çocuk, hiçbir insan, bir başkasının velayetine verilemez çünkü hiçbir insana gönül rahatlığıyla tam güç verilemez.

Suzanne La Follette

[79] Eğer tecrübe bize bir şey öğrettiyse, o da komünizmin üstlendiği şeyin altında kaldığıdır. Bu, kısmen, bu tarz teşebbüslerin muhtevastaki yozlaşmanın cazibesinden, fakat belki de daha çok, üstlenilen şeyde kişisel menfaatlerin olmamasından kaynaklanır.

Suzanne La Follette

[80] İktisadın ilginç görevi, insanlara, akla hayale sığmayacak kadar çok ve muhtelif şey tasarlayabileceğini göstermektir.

F. A. Hayek

[81] Özgürlük savunusu, insan aklının en güçlü araçlarından biri olan düzenleme fikrine karşı bir savunudur değil; özel, imtiyazlı ve tekelsel düzenlerin tümüne ve insanın önünü kesmek için kullanılan cebre karşı bir savunudur.

F. A. Hayek

[82] Dünya üzerindeki en küçük azınlık, bireydir. Bireysel hakları tanımayanlar azınlıkların savunucusu olduğunu da iddia edemez. Bireysel haklar kamuoyuna tâbi değildir; çoğunluk oylamayla azınlıkları haklarından edemez. Hakların siyasi işlevi, azınlıkları çoğunlukların baskısından korumaktır.

Ayn Rand

[83] Hayatım ve yaşama sevincim üzerine yemin ederim ki, asla bir başkası için yaşamayacak ve bir başkasından benim için yaşamasını istemeyeceğim.

Ayn Rand

[84] Özgürlüğün kendisine kıymet verenler, seçilme değil seçme özgürlüğünün, insanı insan yapan vazgeçilemez bir unsur olduğuna inanmıştır.

Isaiah Berlin

[85] Belki de mühim sebeplerden biri, günümüzde devletin, negatif marjinal fayda aşamasına varacak kadar genişlemiş olmasıdır. Bu da üstlendiği her bir ek işlevin müspetten çok menfi etkiler yaratacağı anlamına gelir.

Isaiah Berlin

[86] Eşitliği özgürlüğün önüne koyan bir toplum, ne eşitliğe ne de özgürlüğe ulaşabilir.

Milton Friedman

[87] Özgürlüğün muhafazası, devlet gücünün sınırlandırılması ve yetkilerinin dağıtılması için koruyucu sebeptir. Ancak yapıcı bir sebep de mevcuttur. Mimari, resim, bilim, edebiyat, sanayi veya tarım alanlarındaki hiçbir medeni atılım, merkezi hükümetten çıkmamıştır.

Milton Friedman

[88] Yoğunlaştırılmış güç, onu inşa edenlerin iyi niyetiyle zararsız kılınamaz.

Milton Friedman

[89] Uyuşturucuyu yasallaştırmak kanaatindeyim. Benim değer sistemime göre, insanlar kendini öldürmek istiyorsa bunu yapmaya her türlü hakları vardır. Uyuşturucudan gelen zararın çoğu yasadışı olmasındandır.

Milton Friedman

[90] Hiçbir şey, geçici bir devlet programından daha kalıcı değildir.

Milton Friedman

[91] Siyasetçi ve bürokratların, geri kalanlardan hiçbir farkı yoktur. Tıpkı herkes gibi mükafatlarını en üst düzeye çıkaracaktır.

James M. Buchanan

[92] Devlet savunucuları tarafından edilen yersiz söz... toplumun gerekliliğinden, devletin gerekliliğine geçiştir.

Murray Rothbard

[93] Dünyanın sorunu insan fazlalığı değil, siyasî ve iktisadî özgürlük eksikliğidir.

Julian Simon

[94] Cebir kullanımı tek bir merkezin tekelinde olduğu sürece, elde -kendini yöneten bir toplumdaki ziyade- var devlet.

Elinor Ostrom

[95] Size toplumsal adalet tanımımı sunmama izin verin: Ben kazandığımı elimde tutayım, sen de kazandığını elinde tut. Buna iştirak etmiyor musun? O halde söyle. Benim kazandığının ne kadarı sana ait ve niçin?

Walter Williams

[96] *Demokrasi ve özgürlük aynı şey değildir. Özgürlük bireyin hakimiyetine
işaret ederken, demokrasi avam idaresinden hallicedir.*

Walter Williams

[97] *Kapitalizm öncesinde insanların servetini yığması, dost ve kardeşlerini
yağmalama, soyma ve esir etmesine dayanıyordu. Kapitalizm, dost ve
kardeşlerine hizmet ederek servet edinmeyi mümkün kıldı.*

Walter Williams

[98] *Gelirden vergi almak ile zoraki çalıştırmak nicelik bakımından eşittir. Biri-
nin emeğinin mahsulünü çalmak, onu muhtelif işlerle oyalayarak saatlerini
çalmaya denktir.*

Robert Nozick

[99] *İnovasyon Çağı'nda insanların söyleyegeldiği gibi, yoksul daha da yok-
sullaşmadı. Aksine modern kapitalizm en başta yoksulun lehine oldu. Bu,
yenilikten hâsıl olan kârın ilk aşamada ekseriya burjuva zenginlerine gittiği
görüşünün mantikî doğruluğu ile üstü kapatılan, çürütülemez bir tarihsel
gerçekliktir.*

Deirdre MCloskey

[100] *Ticaret baştan aşağı kötü değilken, fütursuzca alışveriş yaparken sen
kötü değilken, meyve veren ağaç taşlanmak zorunda değilken, ahlaki
yaşamlarımızı hasetle geçirmeyi istemez iken... İş adamlarının atik ve kârlı
bir biçimde ucuza alıp pahalıya satması hiç kötü değildir.*

Deirdre MCloskey

[101] *Mülkiyet herhangi bir toplumun merkezî iktisadî kurumudur. Özel mülki-
yet ise özgür bir toplumun merkezî kurumudur.*

David D. Friedman

101 Büyük Liberal Düşünür

Eamonn Butler

Çeviren Nurdan Balci

101 Büyük Liberal Düşünür, antik çağlardan günümüze kadar önde gelen düşünürlerin bazılarının yaşamlarını ve bireysel özgürlük konusundaki fikirlerini anlatıyor.

Ödüllü yazar Eamonn Butler, liberal düşüncenin temel unsurlarını özetliyor ve bu geleneği yüzyıllar boyunca şekillendiren isimleri kronolojik olarak ele alıyor.

Düşünürlerin ortak hedeflerini belirlemesi ile birlikte devletin günlük yaşamlarımıza ne ölçüde dahil olduğu gibi farklı görüşlerine de vurgu yapıyor.

101 Büyük Liberal Düşünür politika, devlet, sosyal kurumlar, kapitalizm, haklar, özgürlük ve ahlâk ile ilgilenen herkes için bir dizi radikal fikre ve bunların arkasındaki düşünörlere açık ve özlü bir giriş sağlıyor.

LiBeRtE
yayınları

f /LiberteYayinGrubu
t /liberteyayinevi
www.liberte.com.tr

ISBN: 978-605-9823-64-7

9

786059

823647